th. filthaut

igehirdetés zsinat után

IGEHIRDETÉS ZSINAT UTÁN

THEODOR FILTHAUT

IGEHIRDETÉS ZSINAT UTÁN

HOGYAN KÖZVETÍTSÜK A ZSINAT TANÍTÁSÁT?

BÉCS, 1970

Az eredeti mű címe és kiadója
ASPEKTE DER GLAUBENSUNTERWEISUNG VON MORGEN
Verlag HERDER, Freiburg — Basel — Wien
Egyházi jóváhagyással
Fordította: KASSAI ISTVÁN
Fedőlapterv: AGNES FALKNER
Copyright by Verlag OPUS MYSTICI CORPORIS
(in Verbindung mit dem Österreichischen Pastoralinstitut)
A-1042 WIEN, Postfach 17. — Verlags-Nr. 309.
Druck: Hausdruckerei der Erzdiözese Wien.

TARTALOM

A kiadó előszava 9

Bevezetés 11

13 I. A KINYILATKOZTATÁS MINT TÖRTÉNELMI ESEMÉNY

A kinyilatkoztatás a II. Vatikáni Zsinat értelmezésében 13
A katechetikai helyzet: elemzés és feladat 14
A kinyilatkoztatás mint történés 14
Az eszchatológikus szempont 15
A világban levő rossz és Istenfogalmunk 17
A nem-keresztény vallások új értékelése 20
Szükség van a hitetlenségről való felvilágosításra 23

28 II. A SZENTÍRÁS: AZ EGÉSZ HITOKTATÁS GYÚJTÓPONTJA

A Zsinat újraértékeli a Szentírást 28
A hagyomány új értelmezése 28
A Szentírás értelme és jelentősége 29
A katechézis számára levont következtetések 31
Néhány megfontolás a szentírásoktatással kapcsolatban 31
A szentírás és katekizmustanítás problémái 31

39 III. ISTEN LELKE A VILÁGBAN

A Szentlélekről szóló hitigazság a mai hívők tudatában 39
A Zsinat megállapításai 41
Lehetőségek az oktatásban 45
A Lélek mint minden élet teremtő őselve 45
A Lélek és az igazság az Egyházban 46
A Szentlélek mint vezérlő erő az Egyházban 48
A Szentlélek és az egyes hívek 50

53 IV. AZ EGYHÁZ MINT ISTEN NÉPE

Az egyházfogalom a zsinati rendelkezésben 53
Az egyházfogalom a hitoktatásban 54
Visszapillantás a katekizmus történetére 54
Néhány új szerkezeti elem 56

60 V. A LAIKUSOK MINT AZ ISTEN NÉPÉNEK TAGJAI

A laikusoknak a Zsinat által történt rehabilitálása 60
Kicsoda a laikus? 60
A világi hívek a liturgiában 61
A laikusok feladata a világban 63
Szükséges változás a nevelés terén 66

72 VI. AZ EGYHÁZI HIVATAL MINT SZOLGÁLAT

A hivatal értelmezése a zsinati okmányokban 72
A jövő oktatás súlypontjai 75

80 VII. HÚSVÉT TITKA A LITURGIKUS OKTATÁSBAN

Húsvét titka a Zsinat liturgikus határozatában 80
A tanítás kérdése 82
A húsvéti esemény értelmének kérdése 82
Néhány javaslat 83
Katechetikai jelentősége 88

94 VIII. AZ EGYHÁZ KÜLDETÉSE

A küldetés mint az Egyház lényeges szerkezeti eleme 94
A küldetés új értelmezése a missziós határozatban 94
A missziós katechézisben beállott változás 97
Az egész Egyház mint a hithirdetés hordozója 98
A missziós határozat szemszögéből nézve 98
Az oktatás szemszögéből nézve 100
A különleges megbízatás 100
A Zsinat elképzelése 100
A katechetikai szempont 102

106 IX. ÖKUMÉNIKUS OKTATÁS

Mit jelent az ökuménikus oktatás? 106
Az Egyház egysége 108
Szakadások az Egyházban 112
Az egyházak egyesülése 115
Szükségessége 115
Az adott egység 115
A cél és a feladat 116
Az egyházak egyesítésének hordozói 117
Gyakorlati lehetőségek 117

122 X. KERESZTÉNYEK ÉS ZSIDÓK

Izrael nélkül nem értjük meg helyesen az Egyházat 122
A zsidók Isten kiválasztott és szeretett népe 126
Jézus halála és a felelősség kérdése 128
Elvetette Isten a zsidó népet? 130
A keresztények remélik Izrael üdvösségét 132
A zsidók iránti keresztény magatartásra nevelés 134

137 XI. ÉLETRE NEVELÉS A MAI TÁRSADALOMBAN

Isten népe mint az emberi társadalom része 137
Valláspedagógiai következtetések 139
Politika és üdvösség 144
A békére való nevelés 151
A szolidaritás 151
Előfeltételek 153
Isten békéje és az emberi társadalom békéje 154
A háborúk embertelensége 155
A nemzetközi szervezetek jelentősége 157

ELŐSZÓ

Szerzőnk, Theodor Filthaut professzor életművének egyetlen célja – a papé, a hittanáré, az egyetemi tanáré –, hogy Krisztus Testének kiépítésében szűkebb és tágabb körben egyaránt közreműködjék. A münsteri egyetem katolikus teológiai karán a pasztorálteológia tanáraként leginkább az Egyház igehirdetői és liturgikus-szentségi tevékenységének szentelte figyelmét. E könyv megjelenését sajnos már nem élhette meg: pár nappal 60. születésnapja után, 1967. okt. 31-én, az Úr pontot tett munkában gazdag földi életére.

Jelen művével Filthaut professzor az igehirdetéshez – elsősorban a hitoktatás és katekézis terén – akart segítséget nyújtani, azoknak az indításoknak pozitív feldolgozásával, amelyek a II. Vatikáni Zsinathoz fűződnek. Sok új szempont, sok új nézet jut kifejezésre a zsinati okmányokban. Ismételten más megvilágításba került hagyományos hittanításunk több, eddig homályban maradt mozzanata is.

Amikor Filthaut professzor arra a kérdésre felel, hogyan közvetítsük a Zsinat tanítását s ebbe bő betekintést is nyújt, nem teszi fölöslegessé a zsinati okmányok közvetlen tanulmányozását, sőt egyenesen arra indít. Ezzel kapcsolatban utalunk az Intézetünk kebelében összeállított és könyvünk kiadójánál megjelent részletes bibliográfiára, amely tartalmazza a legjobb kommentáros kiadásokat és feldolgozásokat.[1]

---

[1] A II. Vatikáni Zsinat Könyvészete, F. König bíboros: A Zsinat mérlege (Bécs, 1968) c. mű függelékében.

Itt csak kiemelőleg utalunk (zárójelben az idézett Zsinati Könyvészet margójelzésére hivatkozva) Rahner-Vorgrimmler gondozásában megjelent német nyelvű (ZsK C 31) és a Centurion kiadásában megjelent francia nyelvű (ZsK C 41) bevezetéses kiadásra. Részletesebb, nem annyira tudományos igényű, mint inkább praktikus jelentőségű a „Vivre le Concil" francia sorozat (ZsK D 5), illetve ennek olasz és spanyol fordításai (ZsK D 6, 7). Tudományos szempontból az Unam Sanctam (Cerf) sorozat francia (ZsK D 1) és a „Lexikon für Theologie und Kirche" német és angol (ZsK D 2, 3) kommentárjai jönnek elsősorban tekintetbe. Kitűnő szolgálatot tesz a tárgyak szerint abc-rendben szerkesztett szemelvénygyűjtemény Deretz J.-Nocent A. gyűjtésében, francia és olasz nyelven (ZsK C 61), tökéletesebb rendszerezésben német nyelven a Styria kiadásában: Konkordanz der Konzilstexte, 1968. (A kiadó megjegyzése.)

Szerzőnk néhány olyan szempontot ragad ki, amelyek a zsinati vizsgálódás előterében voltak, hogy az igehirdetés számára gyümölcsöztesse azokat. Egy-egy tárgykörben a zsinati megállapításokat foglalja össze, majd annak módját vizsgálja, miképp alkalmazható a zsinati tanítás az igehirdetés gyakorlatában. Hagyományos egyházképünket a Zsinat kiegészítette, tökéletesítette, s Filthaut már ezt veszi alapul: ily értelemben beszél az Egyházról, mint Isten népéről, a laikusokról, mint Isten népének tagjairól, az egyházi hivatalról, mint szolgálatról. De a Zsinat az Egyház külső arcát is új színben kívánja látni: ennek megfelelően a szerző a missziós tevékenységet, a zsidókkal szemben való magatartást, a kereszténynek a mai társadalomban elfoglalt helyzetét is újonnan világítja meg. Az Egyház önmagát leginkább az eucharisztikus áldozatban valósítja meg, ebben nyilatkozik meg számunkra a Paschamisztérium, Húsvét titokzatos valósága, megváltásunk titka. Ezt is gyümölcsöztetni akarja Filthaut a hitoktatás számára.

Arra is törekszik szerzőnk, hogy a Kinyilatkoztatást és a Szentírást, mint egész igehirdetésünk gyújtópontját gondolatvilágunkhoz közelebb hozza. Döntő jelentőségű, hogy minden új fogalmazás és súlypontáthelyezés mellett ne hagyjuk figyelmen kívül az Egyház legfőbb hatóerejét: a Szentlélek működését. Jóllehet a Zsinat nem tárgyal külön okmányban a Szentlélekről, Filthaut professzor kísérletet tesz arra, hogy az Egyháznak és az üdvtörténetnek e legmélyebb valóságát külön fejezetben fedje fel számunkra.

Adja Isten, hogy ez a könyv is eszköze legyen a korunkban megnyilatkozó Szentléleknek.

Az Österreichisches Pastoralinstitut nevében, a Szent István emlékévben

Bécs, 1970 október havában

Mgr. HANS-JOACHIM SCHRAMM
a Pastoral-Kommission Österreichs
és az Österreichisches Pastoralinstitut
elnöke

BEVEZETÉS

Nyilvánvaló, hogy a keresztény hit a mélyreható változás állapotába jutott, akár önismeretét tekintjük, akár pedig intézményes kifejezési formáit. Ez a változás számos alakban és sokféle módon nyilvánul meg. Túlmegy a felekezetek közti határon és nyugtalanítja mind az egyházi vezetőket, mind pedig az egyes közösségeket. Már hosszabb ideje megindult, és minden jel arra mutat, hogy a közeljövőben sem állapodik meg. A II. Vatikáni Zsinat a katolikus Egyházon belül ezt a folyamatot különösen világossá tette, sőt meggyorsította. A püspökök gyülekezete azon fáradozott, hogy ennek a fejlődésnek az irányát és erőit az Egyház megújításának a szolgálatába állítsa.

A katolikus Egyház egész élete és működése ma azelőtt az elutasíthatatlan kérdés előtt áll, hogyan kell ezt az életet és ezt a működést megértenünk s megújítanunk a II. Vatikáni Zsinat távlatában. Ezt a kérdést fel kell tennünk, válaszolnunk kell rá, és le kell vonnunk a válasznak megfelelő következtetéseket, mert különben az Egyház reformja, amit a Zsinat megkezdett, s amely annyira szükséges, kezdet marad csupán, folytatás és megvalósulás nélkül. Az előttünk levő könyv kísérlet arra, hogy ennek a feladatnak a megoldásához az igehirdetésnek egész területén hozzájáruljon. A Zsinat jelentősége katechetikai szempontból elsősorban nem abban van, hogy ez a zsinat kihirdette a keresztény nevelésről szóló határozatot. Abban sem, hogy némelyik konstitúciójában és határozatában kifejezett utalás és kezdeményezés történik az oktatás és nevelés irányában. A Zsinat tulajdonképpeni lényege a hitoktatás szempontjából sokkal inkább abban van, hogy megkezdte az egyházi tevékenységnek olyan reformját, amit figyelembe kell vennie, helyeselnie és folytatnia kell az Egyház valamennyi tagjának. Már az maga, hogy a hithirdetés hordozói komolyan veszik a Zsinat határozatait, részét képezi az egyházi megújulásnak. E vizsgálódásunk folyamán egész sor zsinati reformhatározatot állítunk szembe a hitoktatás jelenlegi helyzetével. Ez a szembesítés azonban nem a meglevő elemzése kedvéért történik. Inkább az a célja, hogy hozzájáruljon azoknak a kérdéseknek a tisztázásához, amelyeket manapság a hit helyzete vet fel a fiatalság oktatásának vonatkozásában.

Nem úgy haladunk majd előre, hogy az egyik konstitúciót a má-

sik, illetve az egyik határozatot a másik után tárgyaljuk. Hanem sorraveszünk bizonyos témákat, amelyek jelentős szerepet játszottak a Zsinaton, és amelyeket a hitoktatásban újra át kell gondolnunk. Ezek részben olyan kérdések, amelyekre a Zsinat több okmányban adott választ. Így pl. a püspökök gyülekezete nem szentelt külön határozatot annak a tanításnak, hogy ki a Szentlélek, és hogyan működik az Egyházban. De ez az igazság csaknem valamennyi okmányban szóba kerül. Ez szükségképpen van így, ha meggondoljuk, hogy a gyülekezet alapvető törekvése az volt, hogy az Egyház megújítását szolgálja, márpedig az lehetetlen Isten Lelke nélkül. Másrészt ennek a tanításnak központi helyen kell állnia a katechézisben. Ennek következtében felmerül a kérdés: Mit hirdet a Zsinat a Lélekről, és mit tanít róla a mai átlagos hitoktatás? Megfelel-e a hitoktatás ebben a tekintetben a Zsinat követelményeinek? Vagy talán változást követel e téren a bíráló felülvizsgálat? Ennek a tisztázása lenne későbbi feladatunk. Feladatunk másik korlátozását az a körülmény képezi, hogy nem lehet a Zsinat valamennyi katechetikai szempontból lényeges kérdését tisztáznunk. A kínálkozó témák nagy számában szükségszerűen válogatást kell végeznünk. Végül még a harmadik korlátozás: Nem foglaljuk össze tanná a Zsinat valamennyi megnyilatkozását. Ezt e vizsgálódásunk célja nem követeli meg. Mivel nem vezet bennünket történelmi érdeklődés, nem törekedünk az egyes megnyilatkozások hiánytalan dokumentálására. Éppoly kevéssé szükséges azzal a kérdéssel foglalkoznunk, hogyan jött létre ez vagy amaz a határozat. Bármennyire érdekes és tanulságos lenne is a dolgok tisztázása ebből a szempontból, ez a mi kérdésfeltevésünk számára – legalábbis rendszerint – szükségtelen.

Végül ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy az egész feladatnak nem szabad csupán egyszerűen a zsinati határozatok úgynevezett „megvalósítására" irányulnia. Az Egyház fiatalságának hitoktatása a mai világban túlnehéz és túlkomoly munka ahhoz, hogy előre megadott határozatok puszta végrehajtásával sikerülhetne. Sok mindent kell ezért megfontolnunk, ami a Zsinaton nem került szóba. És minden egyebet megelőzve: a „Zsinat és hitoktatás" szembeállítását az „Evangélium és hitoktatás" átfogó és végső soron döntő szembesítésének háttere és összefüggése szemszögéből kell néznünk.

Ez a tanulmány nem igényli, hogy a mai hitoktatás helyzetét, feladatait és lehetőségeit összefoglalóan felvázolja. Ki vállalkoznék ilyesmire egyáltalában? Csak néhány szempontot vizsgálunk meg és értelmezzük a jövő fejlődés látószögéből. Az egész láthatárt teljes szélességében és mélységében csak egy olyan tárgyalás tárhatja fel, amelyen sokan vesznek részt.

I. A KINYILATKOZTATÁS MINT TÖRTÉNELMI ESEMÉNY

A kinyilatkoztatás a II. Vatikáni Zsinat értelmezésében

Az isteni kinyilatkoztatásról szóló konstitúció abban látja a kinyilatkoztatás lényegét, hogy Isten megismertette magát a történelem folyamán az emberekkel[1]. Ezek szerint a kinyilatkoztatás több, mint az Istenről szóló igazságoknak és azoknak a parancsolatoknak merő hírüladása, amelyeket Isten adott. Nem kevesebb, mint Isten epifániája, látható megjelenése a történelmi helyzetekben. Isten látható és megtapasztalható jelenléte, amelynek révén találkozik az emberrel a történelemben, képezi a magvát annak a folyamatnak, amit mi kinyilatkoztatásnak nevezünk. Isten ebben az önkitárulkozásában az emberek kialakításán munkálkodik, és szól hozzájuk. Nem néma kilépés ez a rejtettségből, hanem olyan cselekvés, amely történeti tényekben és szavakban valósul meg. Eközben a beszéd magyarázza a tényeket, s ezek viszont megerősítik a szavakat.

Isten kinyilatkoztatásának helyszíne egyrészt az egész teremtett világ, tehát az emberiség egész története, amelynek folyamán Isten mindenkor jelt ad magáról (3)[2], másrészt az a rendkívüli út, amelyen Isten közli magát az emberekkel az emberiség történelmének kezdetétől fogva, Izrael választott népének történelmén keresztül, egészen a názáreti Jézusig, a „Fiúig", akiben a rejtett Atya látható lesz (Ján. 14, 9). Jézusban, a Messiásban ez a láthatóvá válás eléri ideiglenes beteljesedését. Csak a második eljövetelekor következik el Isten végérvényes és teljes láthatóságának ideje.

Isten történelmi önkitárulkozásának rendkívüli útján válik megismerhetővé Isten üdvösségterve, amely az egész emberi nemre vonatkozik (14). Ez az egyetemes irányzat már az Izraellel kötött szövetség történetében megmutatkozik, mert e szövetség előkészítette a messiási országot, amelynek magában kellett foglalnia az üdvösséget minden ember számára (15). A názáreti Messiás által bekövetkezett ennek az országnak kezdete, s ezáltal az isteni kinyilatkoztatás műve – ideiglenes értelemben – beteljesedett (17).

Ennek az isteni tervnek a hírül adásával együttjárt az Istenről, a világról, az emberekről és történelmükről szóló ismeretek közlése. De hangsúlyozzuk újból: nem ezek a „kinyilatkoztatott igazságok" képezik a kinyilatkoztatás lényegét. Ez mindenekelőtt Isten önközlése. Nem kevesebb, mint maga Isten szeretete az indítóoka annak, hogy Isten így tapasztalhatóan jelen van az emberi történelemben. Ez az a központi titok is, amely feltárul. És végül ez a célja mindannak, amit Isten a világgal tesz, amennyiben el kell vezetnie az embert ennek megismerésére és a benne való részesedésre: „Ebben a kinyilatkoztatásban a láthatatlan Isten (vö. Kol 1,15; 1 Tim 1,17) szeretetének gazdagságából mint barátaihoz szól az emberekhez (vö. 2 Móz 33,11; Jn 15,14-15), társalog velük (vö. Bár 3,38), hogy őket meghívja, és befogadja a saját közösségébe" (2).

Az ember a kinyilatkoztatást a hitben fogadja el. A konstitúció ezt úgy írja le, mint engedelmességet, mint szabad elhatározást és önátadást Istennek. Az isteni Lélek segítsége teszi lehetővé ennek a hitnek a létrejöttét és növekedését (5). A hit révén az ember nemcsak ismeretben részesül, hanem az Atyával való közösségben is, ami üdvöt és örök életet jelent (1, 2, 3, 5).

A katechetikai helyzet: elemzés és feladat

A kinyilatkoztatás mint történés

A hitoktatásban használt kinyilatkoztatási fogalom még gyakran megmarad a tanszerűség vonalán. Eszerint a kinyilatkoztatás annyi, mint olyan igazságok közlése, amelyeket az ember nem képes maga, a saját értelmével megtalálni.

A Zsinat részéről itt kettős szempontból követelik a kiegészítést. Először is úgy lehetne a kinyilatkoztatást értelmezni, mint szavakban és tettekben történő megnyilatkozást. Isten ui. nemcsak beszéddel tárta fel önmagát, hanem a történelmi cselekvés egyéb formáival is. A bibliai oktatás számára semmiképpen sem ismeretlen ez az átfogó értelmezés. De a katekizmus tanításában a fogalom tisztázását egyeztetni kellene a kinyilatkoztatás említett elképzelésével. Emellett tisztázni kell a Zsinat fentebb kifejtett értelmezésében a cselekvés és a szó kölcsönös összefüggését. Így láthatóvá válnék az isteni kinyilatkoztatás egysége, s egyúttal a cselekvés hangsúlyozásával erőteljes és dinamikus vonást kapna

az ifjúság istenképe. Isten megértését mélyrehatóan megváltoztatja az a körülmény, vajon az ifjúság elé Istent csak mint olyasvalakit állítom oda, aki bennünket szavaival oktat, vagy pedig mint azt, aki hatalmas tetteket visz végbe a természetben és a történelemben. Isten mérhetetlen hatása a természetben, ahogyan Izrael népét vezette annak hosszú és változatos történelmén keresztül, cselekvése Jézus életében – kiváltképpen halálában és megdicsőülésében –, a Lélek küldésében, jelenléte az Egyházban, új teremtése a jövőben: mindez igazolja és szemlélteti a kinyilatkoztatás tett-jellegét.

A másik mozzanat a kinyilatkoztatás Istent nyilvánító szerkezetére vonatkozik. Itt arról van szó, hogy a kinyilatkoztatást olyan eseményként kell magyaráznunk, amelyben Isten feltárja önmagát. A kinyilatkoztatásnak ezt az értelmét úgy kell tisztáznunk, hogy az oktatás egész súlya ezen nyugodhassék. Nem elég csak annyit kijelentenünk, hogy Isten megmondta kinyilatkoztatásában, kicsoda ő. Ez ugyan jelentős, mégis csupán másodlagos mozzanat. Elsődleges és döntő szerkezetként magának Istennek a megjelenését kellene tanítanunk, azt, hogy a láthatatlan mindig Jelenvaló előlépett a történelem tapasztalhatóságába. Vagy más távlatban: Az oktatásnak nemcsak arra a felismerésre kell vezetnie, hogy a kinyilatkoztatás útján megismerhetjük Isten üdvtervét a világgal, hanem elsősorban arra, hogy maga Isten találkozik velünk a kinyilatkoztatásban. És aztán a kinyilatkoztatásnak, mint Isten önközlésének, értelmezéséből lehetne minden egyebet, mint következetes kifejtést, levezetnünk. Csak ez a belátás sejtteti meg velünk a kinyilatkoztatás létszerű jelentőségét, amennyiben a kinyilatkoztatás, mint igazságok közlése, csupán az értelemhez és az akarathoz fordul, míg viszont a kinyilatkoztatás, mint magának Istennek a fellépése, az emberi lét mélységét érinti és döntésre kényszerít. Ennek az értelmezésnek a hátterén keresztül lehet azután megértetnünk, hogy a kinyilatkoztatásra vonatkozó emberi tanúságtételben, vagyis a hithirdetés útján, maga Isten van cselekvően jelen, s így találkozik a hallgatóval.

Az eszchatológikus szempont

A kinyilatkoztatást úgy kell tanítanunk, mint az emberi történelem központi történését. Ezt persze csak abban az esetben fogjuk majd fel a maga teljes mértékében és jelentőségében, ha nem hagyjuk figyelmen kívül eszchatológikus távlatait. Mert csak a jövő hozza meg a kinyilatkoztatás beteljesülését. Csak abban az

új világban, amelyet Krisztus új jövetele fog bevezetni, lép elő Isten tökéletesen a maga rejtettségéből. Ennek az új világnak, az új mennynek és az új földnek, a megteremtése (Titk. Jel. 21, 1), amelyben az emberek látni fogják Istent (Jel. 22, 4 sk.), lesz Istennek az a tette, amelyre a történelem valamennyi kinyilatkoztatása irányul.

Katechetikailag nézve ez azt jelenti, hogy világosan és hangsúlyozottan tanítjuk a kinyilatkoztatás eszchatológikus szempontját. Nem szabad, hogy a kinyilatkoztatás csak a múlt történelmének eseményeként tűnjék fel. Az eddigi katechézisben az egyoldalúan csupán a múltra irányított tekintet annyira túlsúlyra jutott, hogy miatta az elkövetkezőre irányuló tekintet elsatnyult. A „Németország egyházmegyéi részére készült Katolikus Katechizmusé" (1955) az a nagy érdem, hogy változást hozott ezen a téren[3]. Főként az utolsó leckékben lehet észrevenni a haladást. Ennek a jövőre irányuló vonatkozásnak kifejezésre kell jutnia az egész oktatásban, és nem utolsó sorban a kinyilatkoztatásról és Istenről szóló tanításban. Eszerint a kinyilatkoztatást úgy kellene magyaráznunk, mint Istennek azt az önmagát feltáró tevékenységét, amely változatos formákban ment végbe az emberiség történetének a kezdetétől fogva, s amely majd csak Jézus újrajövetelével éri el a tetőpontját. Ebben az eszchatológikus kiterjedésben kellene újralátnunk az egész „Istenről szóló tanítást". Az ilyen oktatás által többek között új értelmet, nagyobb erőt és az emberiség történetével való világosabb kapcsolatot nyerne az „élő Isten" fogalma is, ahelyett, hogy nagyságát csak az isteni értelem és akarat mérhetetlenségében láttassuk meg.

Ha végig megtartjuk Isten és a kinyilatkoztatás értelmezésének eszchatológiai szerkezetét, az oktatásnak szükségképpen erősebb lesz az összefogó abroncsa. E célt szolgálná, ha az Isten uralmáról szóló központi szentírási hithirdetés körébe vonnák az egész hitoktatást, főként az Istenről szóló tant. Jézusnak a megígért földi istenuralom elérkezéséről szóló üzenete lehetne az Isten fogalmáról szóló leckék szövedékében az a vörös fonál, s egyúttal a nagy zárójel, amely valamennyit egybefoglalja[4]. Az Isten uralmáról szóló üzenetben két olyan mozzanat találkozik, amely az Istenről szóló tanítás legfontosabb szerkezeti elemei közé tartozik: a nyíltság Isten dicsőségének jövendő megnyilvánulása számára és az egyes vonások összefoglalása Isten cselekvésének egységes megértésévé. Mert az Isten uralmáról szóló szentírási ige egyaránt foglalata Isten múltbeli, jelenlegi és jövőbeni tevékenységének.

A világban lévő rossz és Isten-fogalmunk

Ha Istennek a világban való kinyilatkoztatásában kihangsúlyozzuk annak a „még nem" és „még eljövendő" elemét, előtérbe lép az eddigi megnyilatkozás ideiglenes és tökéletlen jellege, amit a kinyilatkoztatás megbecsüléséért való buzgólkodásunkban olyan könnyen az érdeklődés mezejének szélére szorítunk. A mai ember tudata számára, akár hívő, akár nem, éppen ez a szempont nagyon jelentős. Ha nem vesszük eléggé figyelembe, ez a körülmény eltorlaszolhatja a kinyilatkoztatás felé vezető utat. De miről is van szó?

A kinyilatkoztatás mindig úgy történt, hogy meghatározott hallgatókhoz, tehát konkrét történeti helyzetben élő emberekhez szólt. S ennek következtében a keresztény igehirdetésnek ugyancsak az a feladata, hogy a kinyilatkoztatás szavát mindig új és más hallgatóinak helyzete szerint mondja el. Mármost a mai ember tudatát és életérzését a létben levő rossznak, értelemellenességnek és értelmetlenségnek, a teljes bizonytalanságnak és félelemnek a tapasztalata jellemzi. Az a hithirdetés, amely tagadja ezt a tényt, szükségszerűen elveszti hitelreméltóságát és ezzel együtt hatástalanságra van kárhoztatva. Igaz, a gyermek és a fiatal még nem képes a mai világtapasztalás minden szörnyűségét felismerni, megérteni és elviselni. Mégis, a tömeges hírközlő eszközök útján már ők is nap mint nap sok olyan áldatlanságot és rosszat tapasztalnak, ami a mi világunkban, a társadalomban és a természetben megtörténik. Ezt az Istenről szóló tanításban fel kell dolgoznunk. Ha viszont ez nem történik meg, vagy nem a kellő mértékben, ezáltal megalapozzuk azt a széles körben elterjedt tudatot, amely az istenhitet olyan jelenségként értékeli, amelynek nincsen semmiféle komoly kapcsolata az emberi lét tapasztalatával. A Zsinat nem húnyta be a szemét a világunkban levő ellentmondások és igazságtalanságok előtt, amennyire mindez az emberiség történetére és a jelenkori társadalom helyzetére vonatkozik. Először is az Egyházról a mai világban szóló rendelkezés az, amely megmutatja, hogy van bátorsága a világ valódi helyzetének a tudomásul vételére (vö. különösen a 13, 27, 29, 79, 80-83. pontjait). Arról az életveszélyes helyzetről, amelyben az emberi társadalom az államok felfegyverkezése folytán forog, így szól pl. a 80. pont: „A természettudományos fegyverek fejlődése mérhetetlenül megnövelte a háború borzalmait és gonoszságát. Ezeknek a fegyvereknek a harcbavetésével óriási, senkit és semmit sem kímélő rombolásokat okozhatnak a hadműveletek, és ezek messze túllépik a jogos védekezés határait. Sőt, ha az ilyen eszközöket, amelyek máris megtalálhatók a nagyhatalmak fegyvertáraiban, teljes mértékben bevetnék, ez az öldöklés

a szembenálló felek mindegyikének kölcsönös és csaknem teljes megsemmisülését okozná, nem is szólva arról a tömérdek pusztításról és halálos kimenetelű mérgezésről, amely e fegyverek használata nyomán szakadna a világra."

Az „Isten tulajdonságairól" szóló oktatásnak nem vethetjük egyszerűen és általánosítva a szemére, hogy elhallgatja a gonoszság hatalmát. Ám mégsem alaptalan az a kérdés, vajon tekintettel a mai léttapasztalásra, kielégítő mértékben és éppen ebből a tapasztalásból kiindulva szemléltetjük-e ezt a hatalmat. Az ember a kinyilatkoztatás révén új fényben láthatja önmagát és történelmi létét. Mármost: Rávilágít-e valóban ez a mindent felderítő fény a hitoktatásban a mai világ sötét és szörnyűséges szakadékaival kapcsolatos tapasztalatokra? A művészet csak úgy, mint a sajtó, rádió és televízió túlzott mértékben ismeri ezt a sötét őrületet. De a hitoktatás? Általános kijelentésekkel itt semmit sem – pontosabban: csak negatívumot – lehet elérnünk. Csak az olyan tanítást ismerhetjük el valódi „hit"-oktatásnak, amely derekasan és félelem nélkül szembenéz a tényekkel, és Isten szavától vezettetve igyekszik választ adni. Veszélyezteti azonban az oktatást, ha jószándékú hitvédelmi és nevelési buzgalomból olyan összhangot adó kísérletekhez folyamodunk, amelyek eltörlik a vallásos tudat láthatáráról az említett sötét őrületet. Az eredmény nem az, mint talán a nevelők gondolnák, hogy ezzel mindent megmagyaráztak, hanem ellenkezőleg az, hogy a reális tapasztalatot így a tudat más rétegeibe és a tudattalanba szorítják s az ott érvényesíti a maga romboló hatását.

Az ilyen összhangosítás példájára akadhatunk nem ritkán az Isten mindentudásáról és mindenhatóságáról szóló tanításban. Bizonyos, hogy megemlítjük a világban levő rendetlenséget, amit a bűnre vezetünk vissza – de mellesleg: A bűnre történő utalással meg tudunk-e magyarázni a tizenhárom-, tizennégyévesek iskolai osztályának egy olyan földrengést, amely megöli emberek százait, és ezreket tesz hajléktalanná és beteggé? És mit szóljunk ahhoz a közkeletű bizonyítási eljáráshoz, amely szerint a teremtés nagysága és rendje bizonyítja Isten hatalmát és bölcsességét? Az ilyen érvelés nem más mint aufklärista optimizmus. Fénysugarát csak a valóság egyik oldalára irányítja, – a „csodálatos rendre" – és az ellentétes oldalt – a félelmet keltő rendetlenséget – sötétben hagyja. Pedig a természet nemcsak csodálatos, hanem szörnyűséges is. Valamennyi tartományában megtalálható mindkét oldal. És nincs ez másként az emberiség történetében sem – beleértve a jelenkort is –, sőt pontosabban szólva: itt még rosszabbul állunk. Valóban azt hisszük, hogy a fiatalok előtt ez rejtve marad? Miért

csodálkozunk tulajdonképpen, ha a fiatalság kritikai tudatára ébredése alkalmával illúziókról szóló beszédnek érzi és visszautasítja a vallásoktatást?

Ezek a dolgok bizonyítják, mennyire szükséges az Isten felfoghatatlanságáról szóló oktatás. Mert azokat a kérdéseket, amelyeket a világban levő rossz felvet, nem hitvédelmi módon kell megoldani. Ezek végül is a felfoghatatlan Isten titkához vezetnek el bennünket. Ez az igazság ma nagyon időszerű, úgyhogy nem elégíthető ki alkalomszerű utalásokkal.

A jelenkori ember létérzését szokatlan mértékben meghatározza a világ minden tartományában tapasztalható diszharmónia. A bizonytalanság, az otthontalanság és a félelem érzése, amit ez a tapasztalat kivált, a hit megterheléseként és kihívásaként érvényesül. Arra a kérdésre, hogyan lehet mindezt összeegyeztetni a hittel, nem lehet röviden és magabiztos módon válaszolnunk. Ebből kiindulva kell megértenünk, hogy manapság a lakósság széles rétegeinek a szemében is elvesztette a hitelét az olyan hithirdetés és oktatás, amely egy hittudományilag világos fogalomvilág és zárt tanrendszer alapján túlbiztosan lép fel; mégpedig nem amiatt talán, mintha a mai ember szégyenlené a világos, döntést kívánó feleletet, hanem mivel léttapasztalata folytán újfajta sejtés vett erőt rajta Isten felfoghatatlanságát, az Ő létét, valamint a történelemben kifejtett tevékenységét illetően. Tekintettel erre a szemlélet változásra, amely már a fiatalság körében is észrevehető, az oktatásnak manapság vállalnia kell azt a feladatot, hogy Isten felfoghatatlanságát a keresztény hit értelmében tanítsa. Felfoghatatlanságát nem mint ellentétét mindannak, amit fel kell fognunk Istenről, hanem igenis mint szükséges kiigazítást az olyan tudattal szemben, amely nem sokat ad a misztériumra. A jövőben az eddiginél intenzívebben kell majd beszélnünk a hitben levő megérthető elem korlátairól. Nem lesz a hit gyengeségének a jele, ha megfigyelik „a hit tanítóinál" az Egyházban, a családban és az iskolában, hogy tudatában vannak ezeknek a korlátoknak. És a hitelreméltóságuknak sem árt meg, ha nem tudnak minden vallási kérdésre szabadalmazott megoldást nyújtani. Ha az ifjúságot rávezetjük, hogy megismerje Istennek sok tekintetben érthetetlen nagyságát, ez egyrészt azt jelenti, hogy szembesítjük Isten valóságával, és másrészt, hogy segítünk neki abban, hogy a világban szerzett tapasztalatait összhangba hozza a hitével.

Ezt a katechetikai oktatást két ponton lehetne megkezdeni, az Isten hatalmáról és szeretetéről szóló tanításnál. Isten hatalmának a megértéséhez a fiatal ember az életkorával adott rokonszenvvel közeledik. Serdülésének adottsága, hogy vágyódik az erő, hata-

lom, nagyság, élet után. Ennek következtében természetszerűen adott nyíltság van benne az említett igazság iránt. Amennyiben megtaláltatjuk vele a világnak minden képzeletet felülmúló bőségét és nagyságát, megsejttethetjük vele Isten felfoghatatlanságának távlatát, amely túlmegy minden evilági elképzelhetetlenségen. Erre az oktatásra kiválóan alkalmas némelyik ószövetségi szöveg, különösen a Zsoltárok könyvéből.

Ami a másik igazságot, Isten szeretetét illeti, az a veszély fenyegeti az ifjú embert, hogy a serdülő korban, mint a gyermeki hit kifejezését, nem veszi azt többé komolyan. Mert növekvő tapasztalata a világban, úgy tűnik, folyton bizonyítékokat szolgáltat neki arra, hogy ez a hit összeegyeztethetetlen a valósággal. Az Istennek a világ feletti teljes hatalmáról szóló hittétel racionális összeegyeztethetetlensége azzal a mindennapos tapasztalattal, hogy a gonosz hatalma látszólag teljes, több fiatalnak okoz nehézséget, mint azt némely hitoktató sejti. Következésképpen az Isten szeretetéről szóló igazságot új módon kellene feltárni, mint annak az Istennek a szeretetét, aki nem gyengeségből, hanem erőből szeret, és akin mi, emberek éppen akkor nem tudunk keresztüllátni, amikor irgalmában odafordul a világhoz. Azt kellene mindenekelőtt világossá tennünk, hogy Istennek ez a viselkedése titok, és egészen más, mint minden emberi szeretet. Az üdvtörténetnek számos olyan eseménye van, amit erre a célra igénybe vehetünk. De egyik sem alkalmasabb rá Jézus halálánál, Isten egyszerűen megfoghatatlan szeretetének ennél a jelénél. Tanító magyarázataul felhasználhatnók az 1. János-levél ismert mondatait: „Isten szeretete irántunk abban nyilvánult meg, hogy Isten az ő egyszülött Fiát küldte a világba, hogy általa éljünk. Nem abban van ez a szeretet, mintha mi szerettük volna Istent, hanem hogy Ő szeretett minket, és elküldte Fiát engesztelő áldozatul bűneinkért" (4, 9-10; vö. Ján 3, 16). Csakhogy a katechetikai magyarázatnak nem szabadna annyira teljesen a valós léttapasztalattól függetlennek lennie, mint ez gyakran megtörténik.

A nem-keresztény vallások új értékelése

A nem-keresztény vallások kérdése a legutóbbi időkig csak árnyszerepet játszott a hittudományban és a lelki életben. Amennyiben mégis tárgyalták – például a missziológiában –, ez többnyire csak egy meghatározott szemszögből történt és részben negatív értékeléssel. Bizonyos idő óta ez megváltozott, és a II. Vatikáni Zsinat jóváhagyta és elősegítette ezt a változást. A Zsinat ezekkel a kér-

désekkel kapcsolatban mindenekelőtt „Az Egyháznak a nem-keresztény vallásokhoz való viszonyáról" szóló nyilatkozatában foglalt állást. Amit ott tömör fogalmazásban mond, csodálatos változásnak a kezdete. Ez képezhetné az alapját a nem-keresztény vallásokról szóló oktatásnak. A Zsinat hangsúlyozza, hogy valamennyi ember egységet alkot Istenben, az Atyában, aki mindegyiknek eredete és célja, és segítségével mindenkit támogat. A nyilatkozat — anélkül, hogy a szépítgetés hibájába esnék — elismeri a nem-keresztény vallásokban, főként a hinduizmusban, a buddhizmusban, az izlámban és a zsidóságban rejlő igazat és jót. Egészen ebben az irányban halad a kereszténységhez intézett intelme, hogy „ismerjék el, óvják és ápolják" mindazokat „a szellemi és erkölcsi javakat, valamint társadalmi s művelődési értékeket, amelyek náluk találhatók" (2; vö. az Egyházról szóló rendelkezés 16. pontjával).

Eszerint új értékelésben részesül Istennek az ó- és újszövetségen kívüli kinyilatkoztatása a világban. Már a fiatalkorúakkal közölni kellene a különleges kinyilatkoztatáson kívüli vallásokban levő igaz és jó elemek pozitív értelmezését, amit a Zsinat megkíván. Ennek alapvetően az Istenről szóló tanítás során kell megtörténnie, különösen a kinyilatkoztatásról szóló oktatás alkalmával. Nemcsak a Zsinat teszi szükségessé ezt az új látásmódot. A híveket erre a szemléletváltoztatásra nemcsak az a tény készteti, hogy korunkban megerősödik a másképp gondolkodók iránti feltétlen igazságosság és őszinteség érzése, hanem az a többé figyelmen kívül nem hagyható tény, hogy a tömegközlési eszközök által a mai embert eddig ismeretlen mérvű tájékoztatás-kínálat éri a kereszténységen kívüli vallásokra vonatkozólag. Magától értetődik, hogy első helyen a szentírás bizonyságtételét kellene megnevezni, amely olyan megítélést kíván, aminek az igazság és a szeretet a mércéje. Az a hitoktatás, amely mindezt meg akarná kerülni és el akarná bagatellizálni, önkéntelenül illúziókra épülne. Az oktatásnak nem szabad haboznia az új meglátások alkalmazásában. A mulasztás itt veszélyes lenne. Képtelenné tenné az ifjúságot a nem-keresztény vallások értékelésére, s azonkívül aggályossá a saját hitét illetően. És a hallgatás e téren arra vezetne, hogy vagy vak maradna ezeknek a vallásoknak az értékei iránt, vagy pedig arra, hogy egy szintre helyezne mindent, az evangéliumot is. Ennek egyrészt az lenne a következménye, hogy megmerevednénk valamiféle gettó-öntudatban, ez utóbbinak minden kellemetlen kísérő jelenségével együtt, másrészt pedig az, hogy kialakulna a vallási közömbösség. A megkövetelt tárgyilagos és tiszta témakezelésnek természetesen rá kell mutatnia azokra a határvonalakra, különbségekre és ellentétekre is, amelyek a „pogány" vallások és a ke-

resztény vallások között vannak. Ám a meghatározó alapelv ne a tagadás legyen.

Az az előítéletmentes és elfogulatlan hittudományos kutatás, amelynek célja, hogy tisztázza az Egyház viszonyát a különféle vallásokhoz, még a kezdetén van[5]. De a jelenkori oktatás szempontjából döntő lesz, hogy a Zsinat szellemében már most megvalósítsa a fordulatot. Az ilyen oktatás alapjául kiválóan megfelelnek a nem-keresztény vallásokról szóló nyilatkozat cikkelyei. A már említetten kívül ennek az oktatásnak lényeges szerkezeti elemeihez tartozik az emberi történelem egységének a felismerése, amely csírájában Isten kinyilatkoztatásának és az ember üdvösségének a története. Ebben a látásmódban Isten úgy tűnik fel, mint valamennyi ember Teremtője, Ura és Atyja, aki mindegyikben él és működik. Eközben azonban nem szabad az Atyának azt az egyszeri kinyilatkoztatását, amely Jézus Krisztusban történt, szembeállítani az üdvözülésnek a nem-keresztény vallásokban meglevő különféle útjaival. Viszont nem szabad az ifjúság szemében ezeket a vallásokat egyszerűen úgy feltüntetnünk, mint megvetésre méltó ördögi koholmányokat. Mivel az isteni Lélek működik minden emberben, ennek az ő működésének a nyomai azokban is megtalálhatók. Ezt megmondanunk még nem jelenti, hogy ezáltal Jézus evangéliuma az ifjúság szemében veszít az értelméből és értékéből. Sőt, ellenkezőleg, Istennek a názáreti Jézusban történt megnyilatkozása több fényt kap azáltal, hogy a többi vallást is méltatjuk a maga igazi jelentőségében. De mindennemű korlátozás nélkül ki kell űznünk a fennhéjázó gondolkozás rossz szellemét. A legjobb módja annak, hogy más vallásokat igazságosan kezeljünk, az, hogy megtanítsuk, hogyan kell megismernünk és megértenünk e vallások lét- és világértelmezésének tanításait és intézményes vallási berendezéseiket (templomok, kolostorok, istentiszteletek). Ezzel nem gondolunk arra, hogy kritikátlanul jóváhagyjuk e vallások minden elemét. Azt azonban igenis magában foglalja ez a feladat, hogy a keresztény oktatásban nincs létjogosultsága a fekete-fehér leírásmódnak, mert az sérti az igazságot és az igazságosságot.

Hadd figyelmeztessünk végül még arra, hogy az ifjúságot rá kellene nevelnünk arra is, hogy könyörögjön valamennyi, a keresztény hiten kívül élő emberért. Magától értetődőnek kellene persze tekintenünk, hogy ezt a nevelést a vázolt oktatás szellemében végezzük. A könyörgések lelkülete és formái egyenesen fokmérői lehetnek az öntudatos viselkedésnek e téren. Ez a könyörgés csak abban az esetben felel meg Jézus üzenetének, ha a tisztelet, őszinteség, igazságosság és szeretet szellemében gyakorolják.

Szükség van a hitetlenségről való felvilágosításra

Általánosan ismert jelenség, hogy a hitetlenség növekszik. Ez azonban már nem lép fel többé a 18. és a 19. század harcos egyházellenes ateizmusának az alakjában, hanem különféle eredetű ateista humanizmus formájában. Emellett itt van a hit igényével szembeni széles körben elterjedt hangtalan érdektelenség, ami gyakran nem más, mint leplezett hitetlenség. Itt már nem harcolnak az Istenbe vetett hit ellen. Még arra sem érdemesítik, hogy gondolkozzanak felőle. A gyakorlati hitetlenségnek ezek az emberei úgylátszik nem nyugtalankodnak a hit elvesztésén. Isten nem hiányzik nekik, és különc és unalmas dolognak tartják, hogy létezése kérdésével foglalkozzanak. A modern természettudományok ismereteit úgy veszik, mint teljes evilágiságuknak tudományos igazolását. És számukra egyszerűen a technika világa, a maga lélegzetelállító jövőbeli látomásaival, a valóság. Ennek a technokrata világértelmezésnek az igézete a mai ifjúságra éppen olyan nagy, mint amilyen félelmetes. Ma már nem kivételes többé az a felfogás, hogy a vallási kötelék túlhaladott és nélkülözhető dolog. Sőt, számolnunk kell majd azzal, hogy ez a felfogás még növekedni fog. E mögött több rejlik, mint csupán a vallási kérdésekkel szembeni közömbösség. Ez a helyzet a hithirdetést egyik legnehezebb feladata elé állítja. Bármilyen formájú legyen is azonban ez a hitetlenség, követőinek egyáltalán nincsen alacsonyabbrendűségi érzése a hívőkkel szemben. Ellenkezőleg, kötetlenségüket haladásként értelmezik, a hitet ellenben mint az ember elidegenedését önmagától, és mint egy mitológiai világkép maradványát, amely a jelenkori kritikai tudat számára többé el nem fogadható.

A Zsinat egyes kezdeményezéseiben óvatosan megközelítette azokat a problémákat, amelyeket a jelenkori ateizmus az Egyháznak felad, és kinyilvánított néhány megfontolást ezekhez, nevezetesen „Az Egyházról a mai világban" szóló rendelkezésben (19-21. pontok; vö. „Az Egyházról" szóló rendelkezés 16. és 17. pontjaival).

Kell-e a hitoktatásnak felvilágosítást adnia az ifjúságnak a hitetlenségről, és megtanítania őt arra, hogyan viselkedjék vele szemben? Nem foglal magában az ilyenféle követelmény teljesíthetetlenül túlzó igényt a fiatalkori gondolkodás és viselkedés iránt? Az a körülmény, hogy a Zsinat megvitatta a jelenkori ateizmus kérdését, és erre nézve határozatokat hozott, nem foglalja magában szükségképpen azt a kötelezettséget, hogy erre nézve az ifjúságot kioktassuk, különösképpen ha a fiatalabb évfolyamokra gondolunk. De vajon érv-e ez azzal a ténnyel szemben, hogy a hitetlenség tényleg annyira elterjedt, hogy manapság a fiatalok gyakran – és

a jövőben még gyakrabban – találkoznak vele? Hiszen már ma is nem ritkán olyan, mint valami szellemi légkör, amelyben a fiatal embereknek élniök kell. És nem kényszerít tisztázásra az a további körülmény is, hogy magának a fiatalnak a hite is átcsaphat a hitetlenségbe? Aztán: Ha már nem túlzás feltételeznünk, hogy az ifjúság megérti a hitet, micsoda indokolással akarjuk eltitkolni előle a hitetlenséggel kapcsolatos ismereteket? Ennélfogva, mind a dolog természetéből, mind a mai helyzetből kifolyólag elengedhetetlennek látszik a hitetlenségről szóló felvilágosítás.

Vázoljunk fel hát néhány olyan követelményt, amely ebből a felismerésből adódik.

1. A hitetlenség bemutatásának tárgyilagosnak és becsületesnek kell lennie. Amit már a nem-keresztény vallásokról szóló oktatásnál követeltünk, itt is érvényes. Sőt, fokozott mértékben érvényes, mert a hívők és hitetlenek közti viszonyt helytelen érzelmek terhelik. Nagy a veszélye annak, hogy a hívők megvetéssel szólnak a hitetlenekről. Hosszú a története azon emberek pokolba kívánásának, akik elméletileg vagy gyakorlatilag elutasítanak minden vallási köteléket. Ennek következtében a hitetlenségről és a hitetlenekről alkotott elképzelések szigorúan tárgyilagos tisztázásra szorulnak. Ez természetesen csak a hitről és a hívőkről alkotott felvilágosult szemlélet hátterén keresztül következhetik be. A hitetlent ne jellemezzük mint erkölcsileg lerongyolódott és elzüllött embert. Úgy kell őt leírni, mint azt az embert, akinek nincsen – vagy még nincs? – hite, és talán tudatosan is visszautasítja azt. Benne is található valami igaz és jó, és ezt el kell ismernünk; ezt Isten adta neki, és bármikor rásegítheti őt a hithez vezető útra. Az Egyházról szóló rendelkezés így szól erről: „Isten gondviselése nem tagadja meg az üdvösséghez szükséges eszközöket azoktól sem, akik hibájukon kívül nem jutottak még el ugyan Isten kifejezett elismerésére, de – Istennek nem minden kegyelme nélkül – arra törekednek, hogy helyesen éljék az életüket. Az Egyház ugyanis mindazt a jót és igazat, ami bennük található, úgy értékeli, mint előkészületet az evangélium jóhírének befogadására, és mint Annak az ajándékát, aki megvilágosít minden embert, hogy végül is élete legyen" (16. pont; vö. 17. p.). Veszélyes – különösen a fiatalok tudata számára – az „istentelen" szó, abban az értelemben, hogy nem-hívő. Mégha önmagát büszkén nevezi is ateistának, hívő meggyőződés szerint a hitetlen sohasem marad Isten nélkül, sohasem isten-telen, mert Isten őt életben tartja, és felkínálja neki segítségét a hit felindítására.

2. Tárgyilagosság és becsületesség nem egyértelmű azzal, hogy kritikátlanok legyünk a hitetlenség gyöngéivel és veszélyeivel

szemben. A vallástanítás nem lenne hitoktatás, ha elhallgatná a hitetlenségben rejlő tévedést, hiányosságot, sőt istenellenes elemet. Nem dicsérnünk vagy feddnünk kell, hanem csak éppen igazságosságot kell gyakorolnunk a tanítás, megértés és megítélés terén. A múltban tanúsított lekicsinylést nem szabad jelenleg túlértékeléssel helyettesítenünk. Az Egyházról szóló zsinati rendelkezés sem hallgatja el az értékelés negatív mozzanatait (16. pont).

3. Azt is meg kellene mondanunk, — ismét csak a Zsinat tanításával megegyezően — hogy kortársaink hitetlenségének nem egy indokát a hívők kudarca szolgáltatja. Ez hozzásegít az ateizmus megértéséhez, de parancsoló szükségszerűség is a becsületesség szempontjából. Ha ezt bevalljuk, mindenekelőtt megérttethetjük az ateista humanizmus eredetét és részben lenyűgöző pátoszát. A hit hiányos megvalósítása az emberi társadalom szolgálatában bizonyára nem az egyetlen ok, amely a hit elutasításához vezethet, de az egyik a többi közül. A lelkipásztori rendelkezés nem is habozik, hogy ezt nyíltan bevallja: „Bizonyos, hogy nem mentesek a bűntől azok, akik szándékosan arra igyekeznek, hogy Istent kirekesszék a szívükből, és elkerüljék a vallási kérdéseket; hiszen nem követik lelkiismeretük szavát. Gyakran azonban éppen a hívők is felelősek ezért bizonyos fokig. Az ateizmus ugyanis a maga egészében véve nem elsődleges és sajátlagos tünet, hanem inkább több különböző okból támad. Ezek közé kell számítanunk azt a bírálatot is, amelyet a vallások ellenhatásként vonnak magukra, éspedig néhány országban elsősorban a keresztény vallás. A hívőknek emiatt nem kis részük lehet az ilyen eredetű ateizmus létrejöttében, ha azt kell róluk mondani, hogy hitbeli képzésük elhanyagolásával, a tanítás megtévesztő előadásával, vagy éppen vallási, erkölcsi és társadalmi életük fogyatékosságaival ahelyett hogy feltárnák, inkább úgyszólván eltakarják Isten és a vallás igazi arculatát" (19. p.). Az ilyen bátor és őszinte vallomás tiszteletet szerez az Egyháznak. Egyszersmind intenzívebbé teszi a hithirdetés és a hitből való élet iránti felelősséget. Az Egyház hithirdetése új távlatot kap, ha úgy fogjuk fel, mint hitünk tanúságtételét a nem-hívők előtt. A hithirdetést gyakran csak az egyházközség istentiszteletén elhangzó szentbeszédként fogják fel, tehát mint a hívekhez intézett szózatot. Azonban az Egyháznak lényeges működése az a sokkal nehezebb és mindig újból megfogalmazott feladat, hogy Isten szaváról tanúságot tegyen a még nem hívők és a már nem hívők előtt. Ezért a működésért mindenegyes tagja felelős, képességének arányában. Az Egyház küldetése az, hogy szolgálja Istennek minden emberre kiterjedő uralmát. Ezt kell teljesítenie a küldetése iránti szüntelen hűséggel. Ez azonban azt jelenti,

hogy igyekszik megérteni a hitetlent, annak gondolkodásmódját, beszédmodorát, sőt egész helyzetét. Mert csak így mondhatja el neki ma Isten üzenetét. Az Egyházról a mai világban szóló rendelkezés, az ateizmusban rejlő téves és veszélyes elem fölött kimondott szigorú ítélete ellenére, az Egyház feladataként jelöli meg, hogy komoly és mély vizsgálatnak vesse alá – minden ember iránti szeretetből – azokat a kérdéseket, amiket az ateizmus felvet. Az Egyház által az ateizmusnak nyújtandó segítség elsősorban a hithirdetés, amelynek „a megfelelőképpen előadott tanítás" – „doctrina apte exposita" – módján kell történnie. És: „Az ateistákat pedig egyszerűen meghívja, hogy elfogulatlanul értékeljék Krisztus evangéliumát" (a lelkipásztori rendelkezés 21. pontja). Ugyanez a cikkely második segítségként a hívők életét nevezi meg, amit közelebbről a hitből való életként határoz meg. Abból a hitből, amelynek az igazságosságban és a szeretetben kell megnyilvánulnia, mindenekelőtt a szegények iránt. Hangsúlyozza az ateista humanizmussal szemben, hogy az emberi méltóságnak, különösen az emberi szabadságnak a védelmezése nemcsak hogy nem ellenkezik az evangéliummal, hanem egyenesen benne találja hatásos megvalósulását. És az emberi társadalom jövőjére vonatkozó ateizmust tekintve, a rendelkezés fontosnak tartja annak megállapítását, hogy a keresztény remény nem csökkenti a földi feladatok jelentőségét, hanem ellenkezőleg, megerősíti azt. Végül valamennyi ember párbeszédét és együttmunkálkodását ajánlja a világ felépítése érdekében.

Az ilyenfajta oktatás nemcsak a hitetlenségről szóló tudást, hanem az Egyház hithirdetésének megértését is elmélyíti és kiszélesíti. A hithirdetés ezzel a kapunyitással világtávlatú és missziós jellemvonást kap, ami rokonszenvessé teszi az ifjúság számára.

4. A hitetlenség a hívő számára is lehetőség. A hit nem valami elveszíthetetlen örökség, hanem olyan magatartás, amelyet mindig újra meg kell valósítanunk. Ez azonban azt jelenti, hogy a hit mindig átcsaphat a hitetlenségbe. A fiatalkorúnak ismernie kell hitének ezt a veszélyét. Ez a másik oldala annak a hitmagyarázatnak, amely a hit szabadságáról, döntéséről és elfogadásáról szól. Ha beleállítom a hitet a szabadságba, vissza lehet azt utasítanom; ha hangoztatjuk döntés-jellegét, önkéntelenül is rámutatunk az ellenkező döntés lehetőségére; ha dicsérjük, mint beleegyezést, utalunk az ellentmondás veszélyére is. Ha tehát a hitértelmezés jellemvonásait tisztázzuk, úgy ezzel rossz lehetőségeinek a vonalát egészen a hitetlenségig húzhatnók meg. Ez persze azt is jelenti, hogy akkor a hitetlen sajátos közelségbe jut a hívőhöz, vagy másképpen kifejezve: Ha bennem a hitetlenség állandó lehetőség, akkor egzisztenciális szempontból a hitetlen az az

ember, aki megvalósította azt a rossz lehetőséget, amely megvan bennem is. Ez azonban az egzisztenciális vonatkozásnak csak egyik oldala. A hitnek és hitetlenségnek, mint egzisztenciális magatartásmódnak a magyarázata másfelől azt jelenti, hogy a hitetlen számára állandóan lehetséges a hit mellett döntenie. Amint a hit nem változhatatlan valóság, úgy a hitetlenség sem az. Ha a hívő állandóan abban a veszélyben forog, hogy hitetlenné válik – ami még az egyházi tevékenység homlokzata mögött is lejátszódhatik –, a hitetlen számára is fennáll ennek az útnak a fordítottja: a hitnek mindig újra kínálkozó lehetősége. Ma a tudat kialakításának szükségszerű feladata az, hogy megvilágítsuk, hogy a hívő és hitetlen ember egzisztenciálisan mennyire közel van egymáshoz.

1. A vonatkozó bőséges irodalomból elég utalnunk a következőkre: Stakemeier E., Die Konzilkonstitution über die göttliche Offenbarung. Werden, Inhalt und theologische Bedeutung. Lateinischer und deutscher Text mit Kommentar (1966). – A zsinati okmányokat a következőkben a Sz. István Társulat magyar fordítása szerint idézzük. Megjelentek Budapesten 1964 és 1968 között.

2. E tárgyban a kinyilatkoztatásról szóló konstitució meglehetősen szűkszavú. Ezzel szemben bőven tárgyal róla az Egyháznak a nem-keresztény vallásokhoz fűződő viszonyáról szóló nyilatkozat, az Egyházról szóló konstitúció (16) és az Egyházról a mai világban szóló rendelkezés (15-22). Vö. Stakemeier i.m. 110-112.l. (A zárójelben levő számok az idézett zsinati okmányok pontjainak a sorszámára utalnak.)

3. Vö. Moser G.: Die Botschaft der Vollendung (1963), különösen 297-314.l.

4. A tanítás lehetőségeiről vö. Filthaut Th.: Das Reich Gottes in der Glaubensunterweisung (1964) 73-89.l.

5. Vö. Schlette H.R.: Die Kirche und die Religionen, in: Umkehr und Erneuerung. Die Kirche nach dem Konzil. Filthaut Th. kiad., Mainz (M.-Grünewald) 1966. 292-311.; itt található utalás a legfontosabb irodalomra is.

II. A SZENTÍRÁS MINT AZ EGÉSZ HITOKTATÁS GYÚJTÓPONTJA

A Zsinat újraértékeli Szentírást

A prófétai és apostoli hithirdetésben kimutatható Istennek kinyilatkoztató tevékenysége a történelemben. Ez viszont irodalmi visszhangot kapott azokban az iratokban, amelyeket mi „Szentírásnak", vagy bibliának, „a könyvnek" nevezünk. Ez az összefüggés, amely a kinyilatkoztatás és az írás között fennáll, már sejtetni engedi, mennyire jelentőségteljes a Szentírás és a hitoktatás közti kapcsolat kérdése.

A Zsinat mint lelkipásztorkodástani témát tárgyalta a Szentírás helyes megértésének a kérdését – ezt a valamennyi egyház és mindegyik hittudomány szempontjából központi témát. A viták és a belőlük levont határozatok mögött a Zsinat alapvető problémája húzódott meg: hogyan kell az Egyházat úgy megújítani, hogy valóban a „ma Egyházává" legyen. Az Egyház mindig valamilyen korban élő Egyház, és mindig is egy bizonyos kor számára való Egyháznak kell lennie. A Szentírás szerepét vizsgálni annyi, mint megkérdezni, vajon ma az Egyház a maga igehirdetésével Isten szavának megjelenítését szolgálja-e, és így jelen van-e korunkban, mint Jézus Krisztus Egyháza? Ezzel felvetettük azt a központi írásmagyarázati kérdést, hogyan válik Jézus üzenete ma jelenvalóvá[1].

A hagyomány új értelmezése

A kinyilatkoztatásról szóló rendelkezés szerint a hagyomány többé nem csupán a „szájhagyomány", hanem az Egyház egész életének a bizonysága. Nem más, mint az evangélium élő hirdetése, és megalapozója a Szentlélek (8). A hagyomány feladata és célja Isten üzenetének közvetítése minden kor embere számára. Az Egyház valamennyi tagjának ez a bizonyságtétele a világ közepette történik, vagyis a hívőknek a világban és a világgal együtt folyó életében. Ez viszont azt jelenti, hogy Isten szavának nemcsak az istentiszteletben kell jelen lennie, hanem a hívő embernek a világgal

történő találkozásában is. A hagyománynak ez a fogalma rávezeti majd a jövő kor hithirdetését és hitoktatását, hogy önismeretét és gyakorlatát felülvizsgálja. Mert a hagyomány most már nem tűnik csupán csak megőrzésnek, hanem Isten szava élő továbbadásának, amely úgy történik, hogy a hitet – az ember válaszát Isten szavára – mindig a helyzetnek megfelelően lehessen megvalósítani. Magától értetődik, hogy ezt nem szabad a tárgyilagos igazságtartalom felbomlásának az értelmében értenünk, hanem igenis mint olyan hithirdetést, amely lehetővé teszi, hogy a hallgató mindenkori helyzetében megvalósítsa hitét. Ezek szerint a hagyománynak kettős szerepe van: egyrészt meg kell őriznie az igazságot, másrészt újra is kell azt fogalmaznia. De mindig az igazság, azaz Istennek kinyilatkoztatása az, amiről szó van. Végül nem kevésbé fontos az, amit a Zsinat a hagyomány és a Szentírás viszonyáról mond. Eszerint a köztük levő különbség ellenére mindkettő szorosan összefügg, és élő csereviszonyban van egymással. Mindkettő ugyanabból a forrásból ered: Isten kinyilatkoztatásából. Ugyanarra a célra irányul (9): Isten igéjének a hirdetésére. A hagyomány és a Szentírás egységet alkotnak azért is, mert ugyanaz a tartalmuk: Isten evangéliuma; Isten szavának egyazon „kincsét" képezik, amely az Egyházra lett bízva (10).

A Szentírás értelme és jelentősége

A II. Vatikáni Zsinat nem adott semmiféle új meghatározást a Szentírásról, de annál inkább új hangsúlyt és megfogalmazást adott a Szentírás helyzetének és jelentőségének az Egyház életében. Így például kijelentette, hogy a Szentírást egyedülálló helyzet illeti meg mind az Egyház, mind pedig az egyes hívek életében. A kinyilatkoztatásról szóló rendelkezés 21. és 24. cikkelyében azt kívánja, hogy a Szentírás „táplálja" az egész hithirdetést éppúgy, mint a hívők életét. Az Egyház alapvető feladatai közé tartozik, hogy erről gondoskodjék. Az Egyháznak Isten szavát úgy kell nyújtania az embereknek, mint az „élet kenyerét" (21). Ez szükségszerűen következik abból a tényből, hogy a Szentírás az a szó, amit maga Isten mondott nekünk (24), vagy ahogyan a 21. cikkelyben olvashatjuk: Isten szava, amely „a Szentlélek hangját szólaltatja meg", és amelyben a mennyei Atya „beszélgetni" akar fiaival. Kifejezetten megerősíti, hogy a Szentírás nemcsak tartalmazza Isten igéjét, hanem valósággal az is (24). Ezért is lehet a Szentírás létvalósági jelentőségét a „tükör" szóval kifejeznünk. Benne az Egyház mintegy tükörben szemléli Istent (7). Ezt a tükröt földi

létének idejére kapja. A jövendő világban nincs rá többé szüksége, mert abban Istent láthatóan és leplezetlenül fogja megtapasztalni. A Szentírás tehát az a szó, ami segít, táplál és erősít bennünket (21). Ez a felismerés az Egyház működését is meghatározza, amennyiben a Szentírásnak kell a hittudomány „alapjának" és „lelkének" lennie. Ugyanez vonatkozik a szentbeszédre és a keresztény hitoktatásra is (24). Az Egyház egész működésének a Szentírás a mércéje. Ezért nem az a döntő ismérv, vajon megegyezik-e ez vagy amaz a kijelentés a Szentírásnak ezzel vagy amazzal a mondatával, hanem az, vajon az egyházi ténykedés valamennyi formája szolgálja-e az evangélium megjelenítését. A kinyilatkoztatásról szóló rendelkezés 10. cikkelyében szószerint az van, hogy az egyházi tanítóhivatal nincs az Isten szava fölött, hanem szolgálnia kell ennek. Ezért az Egyháznak mindig arra kell törekednie, „hogy napról napra közelebb jusson a Szentírás mélyebb megértéséhez" (23).

A Szentírásról szóló ezen vázlatos utalások végén hadd figyelmeztessünk még arra, hogy a liturgikus rendelkezés egyedülálló jelentőséget tulajdonít a Szentírásnak. A 24. cikkely például a püspököknek a következő, azóta már gyakran idézett és magyarázott határozatát tartalmazza: „A liturgia megünneplésében a legjelentősebb tényező a Szentírás. Ebből válogatják ki az olvasmányokat, ezt magyarázzák a homíliában, innen veszik a zsoltárok énekét, ennek sugallatára és ösztönzésére fakadtak a liturgikus imádságok, könyörgések és énekek, és ebből nyerik a cselekmények és a jelek a maguk értelmét. Ezért a szent liturgia megújítása, fejlődése és alkalmazása végett kell, hogy jobban érvényesüljön a Szentírásnak az a bensőséges és élő szeretete, amelyet bizonyít mind a keleti, mind a nyugati rítusok tiszteletreméltó hagyománya." Figyeljük meg, hogy a Szentírás fontosságát a liturgia szempontjából nemcsak abban látja, hogy belőle vesszük az olvasmányokat és a zsoltáréneklést, hanem ezen kívül abban a körülményben, hogy sugallatára fakadnak az imák és énekek, és hogy még a liturgikus cselekmények és jelképek is belőle kell, hogy nyerjék értelmezésüket. A 35. cikkely bizonyítja, hogy a Zsinat nem csupán magasztalni akarta a Szentírásnak a liturgiában elfoglalt helyét, hanem kész volt annak következtetéseit is levonni a jövőre nézve. A cikkely többek között ezt mondja: „A szent cselekményekben a Szentírás olvasását gazdagabban, változatosabban és hozzáillőbben kell újjáalkotni". És a szentbeszédtől ezt kívánja: „A prédikáció szolgálatát hűségesen és pontosan kell teljesíteni. A beszéd forrása legyen elsősorban a Szentírás." Végül említsük meg még a Zsinatnak azt az ajánlatát, hogy mozdítsuk elő az Isten igéjének külön szolgálatát (verbi Dei celebratio) (35).

Valamennyi említett reformjavaslatnak a legmélyebb alapja az a valóság, amiről a 7. cikkely így tanúskodik: „(Jézus) jelen van szavával, mert ő maga szól hozzánk, amikor az Egyházban a Szentírást olvassák". A megdicsőült Úr jelenléte a Szentírás szavában az a zsinati megnyilatkozás, amelynek a hitoktatás számára döntő jelentőséggel kell bírnia.

A katechézis számára levont következtetések

Megfontolások a Szentírás-oktatással kapcsolatban

Elmúlt az az idő, amikor a katekizmus tanítása volt a tulajdonképpeni vallástanítás. Eszerint az elképzelés szerint a szentírásoktatásnak csak másodlagos szerepe volt. Az volt a feladata, hogy az Ó- és Újszövetség írásaiból bizonyítható szöveghelyeket és szemléltető példákat nyújtson a katekizmus tanítása számára. Az újskolasztikus gondolkodás-sugallta 19. és 20. századbeli katekizmusok jellegzetesek az ilyenféle katekizmus-tanításra. Ez a tanítás a biblia lényegéről, értelméről és jelentőségéről való egyoldalú értelmezésen alapul. Ez a vallástanítás, amely magát par excellence katolikus tanításnak tekintette, a hitvédő ellenreformációs hittudománynak volt a terméke. Ennek azzal a nagyrabecsüléssel szemben, amelyben a reformátorok részesítették a szentírást, semmi jobb nem jutott az eszébe, mint hogy a Szentírást saját nézetei megvédésére használja fel, és az egyházi életen belül másodlagos szerepre kárhoztassa. A jelenkori hittudomány újból ráeszmélt a Szentírás központi helyére és értékére az Egyház életében. Ezzel a Szentírás elsődleges értékéről szóló régi igazságot ismét a teológiai tudat homlokterébe helyezte. Eszerint a bibliának kell az egész hitoktatás központjában állnia. Amint láttuk, ugyanez a Zsinat véleménye is.

Mindamellett ma is léteznek még a biblia-oktatásnak olyan formái, amelyek ellentétben állnak ezzel a felfogással. Példaként talán meg lehetne említeni azt a szokást, amit a gyakorlatban széles körben magától értetődőnek és kifogástalannak tartanak, amikor a bibliaoktatást az iskolában gyakran nem hittudományos végzettségű emberek végzik, hanem laikusok, tanítók és tanítónők. Ha emögött a gyakorlat mögött kifejezetten vagy burkoltan az a sarkalatos tétel húzódik meg, hogy a katekizmus-tanítás a vallástanítás fontosabb része, mert hiszen ez nyújtja az Egyház tanítá-

sát, és hogy a bibliaoktatást ezzel szemben csupán alárendelt szerep illeti meg, úgy ebben az esetben mellőzzük azt az igazságot, hogy az Egyház feladata, hogy a vallástanításban közölje az ifjúsággal Isten szavát, és hogy ez a szó a Szentírásban talált irodalmi kifejezésre. Nincs semmi kifogásunk sem az ellen, hogy laikusok végezzenek biblia-oktatást, sőt helyeseljük; de nem szabad ezt megengedni azzal az indokolással, hogy ez az oktatás „úgysem olyan fontos", mint a katekizmus-tanítás.

Ma nem oldhatjuk meg a bibliaoktatás egyes kérdéseit, mindenekelőtt azokat a kérdéseket nem, amelyeket a szentírásértelmezés mai állása ad fel a biblia-tanításnak. A Zsinat ezen a téren tartózkodó volt. Bár egy idő óta nem egy értékes kiadvány jelent meg ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban, a döntő kérdésekben még a szükséges reflexió kezdetén vagyunk, míg a megfelelő protestáns irodalom már évek óta nagyon élénk és gyümölcsöző véleménycserét mutat[2]. A Zsinat távlatában az egész kérdésfelvetés szempontjából döntő, hogyan fogjuk fel a biblia-oktatás lényegét. Ennek az oktatásnak a fenti kifejtés értelmében a Szentírást úgy kell értelmeznie és közvetítenie, mint Istennek hozzánk intézett szavát, mint ételt, amely táplál minket, és mint „tükröt", amelyben megismerhetjük önmagunkat és Istent. Aki tanítja, tekintse magát olyan embernek, aki ennek a közvetítésnek a szolgálatában áll, és aki csak akkor gyakorolhatja ezt a szolgálatot, ha maga is engedelmes hallgatója az igének, és a szónak ezzel az ételével önmagát is állandóan táplálja. Röviden megfogalmazva, az oktatásnak mindenekelőtt az a feladata, hogy Isten szavának a megjelenítését szolgálja, mégpedig a tanítás útján, úgyhogy segítséget nyújt a fiatalkorúnak a hit megvalósítására, amennyiben ez emberi cselekedet. Ez a hit lényegében a szabad „igen" az élő és jelenlevő Isten kinyilatkoztatására, aki szava által szólítja és veszi igénybe az embert.

Mivel a hitnek előfeltétele Isten üzenetének meghallása, az ifjúságot a Szentírás helyes meghallgatására, illetve helyes olvasására kell nevelnünk. Ezt a meghallgatást azonban az ifjúságnak nemcsak a vallásoktatás közben kell gyakorolnia, hanem – még intenzívebben – az istentisztelet közben, és végül a magánolvasás alkalmával. Hiszen általában a vallásoktatás egyik céljának kell lennie, hogy úgy olvassuk az ifjúsággal a Szentírást, hogy öröme teljék benne, és saját érdeklődéséből nyúljon érte. Bármennyire fontos és jó segítség is a szentírási szövegeknek az emlékezetbe vésése, ugyanakkor fennáll annak a veszélye is, hogy a szellemtelen, mechanikus emlékezetből való tanulás megutáltatja az ifjúsággal az evangéliumot. Az erkölcsi tanulság levonásának túltengése is egyike azoknak az eszközöknek a biblia-tanítás terén, amelyekkel kiírt-

hatjuk az ifjúság szívéből a Szentírásból merített örömet. A Szentírásnak iskolás ismertetése mögött tehát az a nagyobb feladat rejlik, hogy rávezessük az ifjúságot a Szentírással való egyéni foglalkozásra.

Ha komolyan vesszük azt a tényt, hogy a Szentírás a prófétai és apostoli hithirdetés bizonysága, ez azt jelenti, hogy komolyan vesszük történeti jellegét, amit a Zsinat is elismert. Ennek többek között két következménye van. Először is szükséges, hogy ismertessük az egyes iratok keletkezéstörténetét és különféle műfaját. Ez a munka igénybe veheti az írásmagyarázati kutatás biztos eredményeit. Noha joggal megkövetelhetjük, hogy ez a tisztázó munka bizonytalan feltételezésektől mentes legyen, a hitoktatótól mégis megkívánható, hogy a szűkkeblű és aggályos magatartástól megszabaduljon. Így ma már nem szabad elkerülnünk az iskolai vallástanításban azokat a kérdéseket, amelyeket a „mítosztalanítás"-nak szoktak nevezni. A kinyilatkoztatás bizonyságtételeit nemcsak távoli és idegen, hanem sok tekintetben túlhaladott világ- és emberszemléleti képek és fogalmak formájában hagyományozták ránk. Ezért ezek értelmét meg kell magyaráznunk. Mivel a mai ember különös érzékkel rendelkezik minden kulturális, társadalmi és politikai jelenség történeti jellege iránt, ezért elkerülhetetlen a bibliai iratok történeti eredetének a feltárása. Ennek következtében ismertetni kell az ifjúsággal a hermeneutika alapkérdéseit. A felsőbb évfolyamok fiataljainak, nem csupán a gimnáziumokban, igényük, hogy megismertessük velük az újabb hermeneutika legfontosabb ismereteit, mert különben a mai gondolkodásból kiindulva sem a Szentírást nem tudják megérteni, sem pedig az Egyház és a kinyilatkoztatás kölcsönös viszonyát felfogni. Itt nem tudományos felvilágosításról, hanem létvalósági segítségről van szó, hogy a Szentírást úgy értelmezzék, mint a kinyilatkoztatás bizonyságát.

A biblia történetiségének elismeréséből adódó második következmény: Isten szavának időszerűvé tétele. A Szentírás egy bizonyos élethelyzetben történt hithirdetés írásbeli lecsapódása. Ennek a körülménynek a mai hithirdetés és oktatás szempontjából az a feladat a következménye, hogy a bibliai bizonyságtételt le kell fordítanunk a jelenkor embere életének, gondolkodásmódjának és érzésvilágának nyelvére. Következésképpen a Szentírás szövegeit nem szabad a vallástanítás közben történelmietlen, elvont tanigazságokként olvasnunk. Ezen kívül nem elég a bibliai szövegeket csupán magyaráznunk és kifejtenünk. Ha itt megállnánk, a bibliaoktatásból afféle szentírásértelmezési szemináriumot csinálnánk „en miniature". Előttünk az a nehéz feladat áll, hogy felismerjük

az üzenetet, a „kerygmát", és azt a hallgatók helyzetére alkalmazzuk. A bibliai igét a tanulók szempontjából kell kifejtenünk. Úgy kell azt megjelenítenünk, mint az élő Istennek hozzájuk intézett szavát, mint Istennek velük szemben támasztott igényét. A bibliaoktatás Isten szava ezen „időszerűsítésének" a szolgálatában áll. Eszerint a helyes bibliaoktatásnak nemcsak a szentírásértelmezési tényezők ismerete az előfeltétele, hanem a mai ifjúság valódi helyzetéé is.

A Szentírás és katekizmustanítás problémái

Mind a Zsinat, mind pedig a modern szentírásértelmezés a szentírás és a katekizmustanítás egymáshoz való viszonyát újra vitára bocsájtotta. Az általunk vázolt összefüggés keretében lehetetlen az így adódó kérdéseket átfogóan kifejteni, még kevésbé megoldani. Itt is egy-két alapvető szempont felvetésére szorítkozunk. A kinyilatkoztatásról szóló rendelkezés szerint az egész keresztény oktatást a Szentírásnak kell meghatároznia. Isten üzenetét a Szentírásból kell kifejtenünk és megismernünk. Ha visszaemlékezünk rá, mit mond ugyanez a rendelkezés a Szentírás méltóságáról, szerepéről és jelentőségéről, nyilvánvaló, hogy a Szentírásnak az eddiginél sokkal nagyobb fokban kell a vallástanítást meghatároznia. Ezzel persze nemcsak arra gondolunk, hogy már kiterjedés szempontjából is benne a bibliának nagyobb helyet kell elfoglalnia. Ez elsősorban minőségi változást követel meg. Az evangélium üzenetének kell az egész hitoktatás uralkodó központjává válnia, tehát nem csupán a szorosabb értelemben vett bibliatanításnak, hanem a katekizmustanításnak is. Ha ezt megvalósítjuk, a kinyilatkoztatást úgy fogjuk hirdetni, mint ahogyan valóban megtörtént. Megjelenítjük prófétai és apostoli bizonyságtételét, és nem fogjuk azt valami mással pótolni, vagy a második helyre szorítani. Amennyiben így közvetítjük az Isten szavát, szabad az út a válasz lehetősége, a hit számára. A vallástanításnak így meghatározott értelmezése számára már természetesen nem elégséges a katekizmustanításnak ún. „bibliaközelsége". Ez az – egyébként bizonytalan, s így nagyon különböző felfogások számára nyitott – fogalmazás nem fejezi ki szabatosan és pontosan a szóban forgó viszonyt. A katekizmusnak nem „biblia-közelinek", hanem biblikusnak kell lennie. S ez nem valami olcsó szójáték, mert mélyenszántó különbségre utal. Ha az „alap" és a „lélek" szavak többet jelentenek merő kötetlen beszédmódnál, úgy nyilván azt kell értenünk rajtuk, hogy a katekizmus-tanítás épüljön a Szentírás tala-

jára, és a Szentírás határozza meg döntően a jellegét. A következő meggondolások azt a célt szolgálják, hogy a katekizmusban a Szentírásnak ez az értékelése megvalósuljon:

1. Ha a katekizmusban szentírási szövegeket idézünk, ezeket a szövegeket nyújtsuk, ne pedig körülírásokat. Abban a pillanatban, mikor a szövegeket alakítják, már nem maga a szöveg van a figyelem középpontjában, hanem az a szerep, amelynek a szöveget alárendelik.

2. A szentírási szövegeket nem szabad mint eszközt valamilyen cél, tehát például a szemléltetés érdekében felhasználnunk. Természetes, hogy a szentírási szövegek, különösen ha elbeszélésekről és beszámolókról van szó, valóban tele vannak szemléletességgel. És ezért betöltik ezt a szerepet. Ám ez ráadás; a tulajdonképpeni adomány a szöveg, mint Isten szava. Ezért a szövegnek kell az elsőrendű érték helyét elfoglalnia, amiről nem mondhat le mellékes szerepe javára. Más szóval: A bibliai szövegeket komolyan kell vennünk a maguk sajátos jellegében, mint sugalmazott igét, és nem szabad elsősorban didaktikus szerepükben értékelnünk őket. Azt azonban, hogy a biblia szavát ténylegesen mennyire merőben szolgálati szerepre, az eszközére a cél érdekében értékeljük le, azt abból ismerhetjük fel, hogy a szemléltetést alkalmasint a biblia szövege helyett az egyháztörténelemből, vagy a szentek élettörténetéből vesszük, nevezetesen abban az esetben, ha az ilyen történetben megfelelőbb szemléltető eszközt találunk egy bizonyos tanítás számára.

Az eszköz szerepe megmutatkozik továbbá olyankor, amikor az oktatás vonalát a bibliai eseménytől valamilyen általános igazság irányába tereljük el. Nem lehet észre nem vennünk, hogy ilyenkor nem figyeljük meg és nem értékeljük eléggé a történetiség és eseményszerűség, a konkrét és egyszeri történés mozzanatait, amelyek a kinyilatkoztatáshoz lényegesen hozzátartoznak. Ez szükségszerűen meggondolandó hangsúlyeltolódást jelent a kinyilatkoztatás értelmezésében. Eszerint ugyanis a hithirdetés központjában nem Isten valamely konkrét kinyilatkoztatásának egyszeri eseménye van, hanem valami általános, a konkrét-történelmiről lefejtett, tehát elvont igazság.

3. A Szentírásnak kell az oktatás mindent éltető, átjáró és meghatározó erejének, vagyis: a „lelkének" lennie. A katekizmusra alkalmazva ez azt jelenti, hogy a szentírási szövegek kerygmatikus jelentésükkel az eddiginél intenzívebben kell, hogy a tanítandó és megjegyzendő mondatokat képezzék. Nagyon gondosan kell kiválasztanunk a mindenkori igazságokhoz a megfelelő szentírási szövegeket, úgyhogy jelentésük megegyezzék egymással, és az igaz-

ságok a Szentírásból kapják magyarázatukat; más szóval: a katechetikai tanításnak Isten szavából kell nyernie mind a tolmácsolását, mind pedig az ismérvét. Csak így gyakorolhatja a Szentírás a maga integráló és kritikai szerepét az oktatással kapcsolatban. Ha így vesszük igénybe a Szentírást, úgy annak fényszóróját mintegy rávetítjük a hit tanítására, hogy felragyogjon annak mély és teljes igazságtartalma[3]. Ezzel viszont egyszersmind a Szentírásnak is szolgálatot teszünk. Mert amennyiben ilyen becsületesen és szigorúan adjuk fel a tanítás részéről kérdésünket a Szentírásnak, ezzel magával vezetjük a tanulókat a Szentíráshoz.

Ebben az összefüggésben különös jelentőséget kap az Egyháznak és a Szentírásnak viszonyáról szóló tanítás. Ha példának okáért úgy írom le az Egyházat, mint „hitünk őrzőjét és tanítóját", nem szabadna mellőznöm, hogy ebben a szerepében rászorul a Szentírásra, és hogy „az ige szolgálójának" kell lennie. Mert az a hit, amit tanítania és őriznie kell, válasz az Isten szavára, amelynek irodalmi lecsapódása a szent iratokban található. Nem kevésbé fontos az Egyház feladatának és helyzetének elképzelése szempontjából azt tanítanunk, hogy nemcsak a hívőknek kell „az Egyházra" hallgatniok, hanem hogy az Egyháznak — minden tagjában, elsősorban azonban a tanítóhivatal hordozóinak — a Szentírásra hallgató Egyháznak kell lennie. Csak amennyiben a Szentírásra hallgat, „őrizheti" a hívők hitét.

Egyoldalúan írtuk le az Egyháznak — az Egyház tanítóhivatalára gondolva — a Szentíráshoz való viszonyát, ha csak annyit mondunk, hogy az Egyház őrzi a Szentírást, és a Lélek segítségével magyarázza ezt. Többek között ki kellene egészítenünk azzal, hogy az Egyháznak a Szentírást nemcsak őriznie és magyaráznia kell, hanem saját vezetőinek mindig újra kell olvasniuk és megérteniük, és hogy engedelmesen meg kell hajolniuk a Szentírás üzenete előtt. Az apostol intelmét, hogy tartsuk magunkat a Szentíráshoz, nemcsak a laikusokra kell alkalmaznunk: „Legyetek hát állhatatosak, testvérek, és ragaszkodjatok a hagyományokhoz, amelyeket tőlünk élőszóban vagy levélben kaptatok" (2 Tessz 2, 15). Csak ennek az értelmezésnek a hátterén keresztül képes az ifjúság egyáltalán megérteni, miért kötelező a Szentírás olvasása az egész Egyház számára.

4. A hitoktatás megújításának nem is egyik legcsekélyebb feladata, hogy az eddiginél intenzívebben törekedjünk az egész tanítás egységére. Ez az igyekezet éppúgy a vallástanítás értelmezésére, mint annak gyakorlatára irányul. Amint az Egyház egész hithirdetésének az egyetlen központi valóságot: Isten szavának megjelenítését kell szolgálnia; úgy ennek megfelelően az egész vallástanítás

különféle formáinak is ugyanerre a célra kell irányulniok. Ezzel egyfelől a bibliáról, másfelől az Egyház tanításáról szóló oktatás szembeállítása felülvizsgálatra szorul. A bibliaoktatás egyházi tanítás, mert a Szentírás magyarázata az egyházi hagyomány medrében történik, és viszont az az egyházi tanítás, amelyet a katekizmus-tanítás közvetít nekünk, a kinyilatkoztatás bibliai bizonyságtételének a szolgálatában áll, hiszen kifejti és alkalmazza azt. Ha a jövőben is fenn kellene tartanunk a vallástanítás párhuzamos kettősségét, annál inkább szem előtt kell tartanunk a közös feladatot, hogy a – valóságban többnyire kötetlen – egymásmellettiségből az egymásért valóság kölcsönös kapcsolata legyen. De persze, ezt az elméletileg és gyakorlatilag már régóta és gyakran felpanaszolt intézményes kettősséget viszonylagos jogosultsága, de méginkább kérdéses volta tekintetében újra felül kell vizsgálnunk.

---

1. Vö. a köv. részhez Stakemeier E. i.m. 122-206.l. Kasper W.: Schrift-Tradition-Verkündigung c. tanulmányát az Umkehr und Erneuerung c. kötetben (1966), a 13-41.l.; Lengsfeld P.: Die bleibende Gegenwart der Offenbarung in Schrift und Tradition c. tanulmányát a Mysterium Salutis sorozat I. kötetének (1965) 239-288. oldalain.

2. Vö. Kampmann Th.: Das Geheimnis des A. Testamentes. Eine Wegweisung (1962); Halbfas H.: Der Religionsunterricht. Didaktische und psychologische Konturen (1965); Langer W.: Kerygma und Katechese. Theologische u. didaktische Neubegründungen d. Bibelunterrichtes (1966); Höfer A.: Biblische Katechese. Modell einer Neuordnung d. Religionsunterrichtes bei Zehn bis Vierzehnjährigen (1966). Ezek és néhány más mű elvégezték a katolikus katechetika egyik sürgető feladatához szükséges előmunkálatot: annak a kérdésnek a tisztázásához, mit is jelentsenek a hitoktatás számára az írásértelmezési kutatások eredményei. Ennek a feladatnak megkerülését jelenti, ha az ember a bibliaoktatás jelentőségéről elvi síkon áradozik, valóban azonban úgy tesz, mintha a modern írásmagyarázat eredményei nem léteznének. A katolikus katechetika az említett kérdésben sokat tanulhat az evangélikus valláspedagógusok vitájából. Legyen elég legalább arra az értékes segítségre utalnunk, amit Frör Kurt

nyújt „Biblische Hermeneutik" c. könyvében (katolikus szabadalmazott kiadását Halbfas H. rendezte sajtó alá, e megváltozott címmel: „Wege zur Schriftauslegung. Biblische Hermeneutik für Unterricht und Predigt", é.n.), mégpedig nemcsak az elmélet, hanem a gyakorlat szakemberei számára is a bibliaoktatás tekintetében. Ebben az egész kérdés-komplexumban nemcsak egyes szentírásmagyarázati ismeretek átvételére vonatkozó néhány problémáról van szó, miközben a szokásos katechézis lényeges szerkezeti elemei továbbra is változatlanok maradnak. Hanem éppen ellenkezőleg, újra át kell majd gondolnunk az egész hitoktatásnak – tehát nemcsak a biblia-, hanem a katekizmustanításnak is – ezeket a szerkezeti elemeit.

3. Ennek az itt nagyon is röviden előadott tényállásnak további tisztázásához lásd Kasper W.: Dogma unter dem Wort Gottes (1965) c. művét.

III. ISTEN LELKE A VILÁGBAN

A Szentlélekről szóló hitigazság a mai hívők tudatában

A Szentlelket „a kereszténység ismeretlen Istenének" szokták nevezni. Ez azonban túlzás. Ki merné azonban vitatni, hogy van benne némi igazság, mégpedig az, hogy a mai kereszténység tudatában és lelki életében vajmi csekély szerepe van annak a döntő befolyásnak, amit Isten Lelke jelent az egyes hívők, az egész Egyház és azon kívül mindenegyes ember és az egész világ számára. És még sincs itt szó olyan igazságról, ami csak a hittudósokra, vagy a különlegesen misztikus beállítottságú és érdeklődésű jámborokra tartoznék. Hiszen a Szentlélek nélkül egyszerűen nem lehetséges a keresztény létezésmód. A Lélek hatása az emberben a hit, a remény és a szeretet. Ismeretes, hogy nem létezik olyan kegyelem, amit ne a Lélek adományozna; hiszen ő a „megszentelő". Közreműködése nélkül nem szolgáltatnak ki és nem vesznek fel méltóan egyetlen szentséget sem. Azon kívül ne feledjük, hogy a keresztény létvalóság lényege szerint „lelki létezésmód", azaz olyan élet, amely Isten Lelkéből ered és reá irányul.

Az isteni Léleknek ez az alapvető jelentősége a keresztény létvalóság számára sokféle alakban fejeződik ki, nem utolsó sorban azokban az egyszerű mindennapos imaformulákban, amelyeket ugyanazokkal a szavakkal használ a kisgyermek, mint a püspök, amikor így szólnak: „Az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében", vagy: „Dicsőség az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek". Az előbbi formulát olyan gesztussal hangsúlyozzuk, amely jelentőséggel teljes: a keresztvetéssel. Az Atya említésénél a homlokunkat érintjük, hogy utaljunk rá: ő minden dolog eredete, és a „magasságban" trónol. A Fiú nevének kimondása alkalmával a kéz lefelé lejt, hogy tanúsítsa emberréválását; amikor aztán ismét felfelé haladunk, és kezünket az egyik vállunktól a másikig vezetjük, hogy ezzel kifejezzük azt az igazságot, hogy a Lélek a szeretet „köteléke" az Atya és a Fiú, valamint Isten és a világ között. Ez a cselekvésmód többet jelent, mint csupán az isteni Szeretet Lelke melletti tanúságtételt. Amennyiben az imádkozó ezt mondja: „Az

Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében", lehívja magára Isten Lelkének az erejét. De ki ismeri a jelentését ezeknek a szavaknak és gesztusoknak, amelyeket ifjak és öregek nap mint nap elmondanak, illetve megtesznek?

Vagy hogy egy másik példát említsünk a keresztény szóhasználatból: a keresztény élete „lelki élet", ez azonban semmiesetre sem jelent csak szellemit az anyagi léttel ellentétben. Azt jelenti, hogy a keresztény létmód élet az Isten Lelkéből, úgyhogy az a szó is, amit manapság leszűkítve az Egyház egyik életállapotára alkalmazunk, a „lelkész" szó[1], eredetileg valamennyi krisztushívő megjelölésére szolgált, úgyhogy pl. a galatákhoz írt levélben ezt olvassuk: „Testvérek..., ti, akik lelkiek vagytok" (6, 1; vö. Róm 8, 5). De az Egyház hány tagjában él ennek a tudata?

Említsünk végül még egy ilyenfajta példát. A „keresztény" (=krisztusi) szó nemcsak azt jelzi, hogy Krisztushoz tartozunk, hanem a Lélekkel való összeköttetésünket is. Hiszen a keresztény (=krisztusi) ezen elnevezése alapján „felkent", mégpedig Isten Lelke által felkent ember, mint ahogyan a názáreti Jézust is ezen az alapon nevezik a „Krisztusnak", a Felkentnek (vö. 1 Ján 2, 27). Ismét csak kérdezzük: A hívők, sőt talán a „lelkészek" közül is ki az, aki a „keresztény" szó használata alkalmával ezekre az összefüggésekre gondol?

Ezek az említett példák, amelyek tetszés szerint szaporíthatók, legyenek elegendők számunkra annak a megértetésére, hogy miről van szó. Arról a nyugtalanító tényről tudniillik, hogy napjaink keresztényeinek a tudatában és az életében Isten Lelkének a valósága nem foglalja el azt a szerepet, amely nagyságának és jelentőségének megfelel.

Ha ennek a sajnálatos ténynek az okait keressük, többet is kell majd megneveznünk. Valamennyire nem térhetünk ki, hanem arra szorítkozunk, hogy egy okot névszerint kiemeljünk.

Hirscher J. B., aki a 19. század gyakorlati hittudományának egyik vezető képviselője, már a maga korában megállapította és felpanaszolta, hogy a Szentlélekről szóló, a keresztény létmód szempontjából alapvetően fontos igazságokat széles körben nem ismerik és következésképpen érdektelenek velük szemben s ezért elsősorban a hiányos katechetikai oktatást teszi felelőssé[2]. Bírálata az akkoriban Németországban használatos katekizmusokra irányul. Jungmann J. A. néhány évtizede ugyancsak hiányolta, hogy az újabb katechetikai szakirodalomban a Szentlélekről szóló tant nem kezelik jelentőségének megfelelően. Túl messzire vezetne, ha mindezt részletesen be akarnók bizonyítani. Mindamellett állapítsuk meg összefoglalóan, a korábbi katekizmusokban található

Szentlélek-tan méltatásaképpen, a következőket: Igazságtalanság lenne valamennyi korábbi katekizmus szemére vetni, hogy fogyatékosan közlik ezt a tant. Egész sora létezik azoknak a katekizmusoknak, amelyekben figyelemre méltóan adták elő ezt az igazságot; meg kellene itt említenünk a 16. század korai katekizmusainak egy részét, a Catechismus Romanus-t és a 19. század katechetikai műveinek szép számát, különösen a Hirscher J. B. tollából származó „Katechismus der christ-katholischen Religion" c. könyvet (1842). Sajnos, meg kell azonban állapítanunk, hogy ezek mind olyan katekizmusok, amelyeknek a hatása nem volt tartós és kiterjedt. Ennél a múltba való visszatekintésnél fontosabb a hitoktatás jelenére és jövőjére vetett pillantásunk. Módszeres munkastílusunkhoz hűen, mielőtt még a katechetikai helyzetet elemeznők, a Zsinat megállapításaival foglalkozunk.

A Zsinat megállapításai

1. Az Egyházról szóló rendelkezés 4. cikkelyében, amely a Szentlélek működését tárgyalja, a következő mondatot találjuk: „Ő az élet Lelke, forrása az örök életbe felszökő víznek (vö. Ján. 4, 14; 7, 38-39); a bűnben meghalt embereket általa kelti az Atya új életre, hogy végül feltámassza halandó testüket Krisztusban (vö. Róm. 8, 10-11)." Ez az oktatás szempontjából jelentős igazság. A Lelket itt úgy értelmezzük, mint „az élet Lelkét", mint spiritus vitae-t. Valóságát az élet dinamikus kategóriájával értelmezzük. Mivel ő az isteni Lélek, egyszerűen ő az élet, az az élet, amely transzcendens az evilági és egyáltalán a teremtett lét minden formájára nézve. Olyan élet, amely elüt minden általunk tapasztalt valóságtól, sőt mérhetetlen és elképzelhetetlen nagyságú, hatalmú és nagyszerűségű. Mivel ő az élet maga, benne van minden Istenen kívüli életnek az eredete is. Ő az egész világ teremtő ősalapja, az „éltető Lélek", mint ahogyan a 48. fejezet nevezi. Tehát az anyagvilágnak a teremtője is. A halottak testi feltámadását és az új földet a szentírás úgy írja le, mint a Lélek művét. Ugyanazon 48. cikkely szerint minden dolog helyreállítása, amely Krisztusban kezdődött meg, a Lélek működése által folytatódik és nyer egykor befejezést: „A számunkra megígért és általunk várt helyreállítás tehát már megkezdődött Krisztusban, folytatódik a Szentlélek küldésében, és tovább halad az Egyházban, amelyben a hit eligazít bennünket földi életünk értelmére nézve is, amíg véghez nem visszük a jövendő javak reményében azt a művet, amit az Atya ránk bízott ezen a világon, és el nem érjük üdvösségünket" (vö. Fil 2, 12). A Lélek

tehát szüntelenül munkálkodik a világban, hogy elvezesse új, örök jövője felé. Ez az elképzelés szokatlan a hívek jelenlegi tudata számára. Épp ezért kell a hithirdetésben fokozottan felfigyelnünk rá. Isten Lelke tehát nincs ellentétben az anyaggal és az egész világgal. A szellem és az anyag idealista dialektikája nem keresztény kategória. Isten Lelke nem ellenpólusa az anyagi világnak, hanem beteljesítője, barátja annak, nem pedig ellensége. Mindez azt jelenti: Isten Lelke az a minden emberi elképzelést felülmúló, mérhetetlenül nagy és hatalmas teremtő erő, amely szüntelenül végső tökéletessége felé vezeti a világot.

2. Rátérünk a Zsinat egyik további megállapítására. A Lélek jelen van és működik az Egyházban. Egyáltalán, az Egyház csak azért létezik, mert a Lélek életre hívta és folytonosan élteti. Mire irányul a működése benne? E kérdésre adott válaszunkban két olyan működési formára szorítkozunk, amelyet az Egyházról szóló rendelkezés kifejezetten megnevez. Először is arról a kérdésről van szó, hogy milyen módon az Egyházé az igazság, jobban mondva: milyen módon bízta rá Isten a kinyilatkoztatott igazságot. A második kérdés pedig az Egyház belső rendjére vonatkozik. Beszéljünk előbb az első kérdésről. A 4. cikkely ezt mondja a Lélekről: „Bevezeti az Egyházat minden igazságba". Mit jelent ez?

Az Egyház nem ismerheti fel Isten szavának igazságát önmagától. Az igazság mint Isten valóságának a történelem közepette történő kinyilatkoztatása annyira hallatlan és – mivel konkrét emberi helyzetekben megy végbe – annyira nehezen felfogható, sőt botránkozást előidéző tény, hogy az emberi szellem önmagától nem képes ennek az igazságnak biztos tudatára jutni. Magának Istennek kell ezt neki ajánlania. Ez alól a szükségszerű ráutaltság alól egyetlen ember sem kivétel az Egyházban, még a legfőbb tisztségviselő sem.

3. A Lélek működésének második formája, amit az Egyházról szóló zsinati rendelkezés említ, az Egyház belső rendjére irányul. Ismét a negyedik cikkely az, amelyből a vonatkozó szöveget idéznünk kell. Azt olvassuk ott az Egyházról, hogy a Lélek „egyesíti a közösségben és a szolgálatban, oktatja és irányítja a rangfokozatok és a kegyelmi küldetések adományaival". És a 13. cikkely a Lelket nevezi meg alapjául annak, hogy az Egyházban megvan a tanítás, a közösség és az istentisztelet egysége.

Az Egyház emberek közössége. Mint minden közösségben, itt is fennáll az egyenetlenség, széthúzás és rendetlenség veszélye. Mivel azonban Isten Lelke az egységnek és a rendnek a lelke, azt akarja, hogy új teremtménye, az Egyház, olyan közösséget képezzen, amelyben egység és rend uralkodik. Az Egyház hivatalai és

a benne működő kegyelmi küldetések (=charizmák) ennek az egységnek és rendnek kell, hogy szolgáljanak. Ezeknek hordozói nemcsak megbízatásuk és teljhatalmuk erejében működnek ebben a funkciójukban, hanem mint a Lélek eszközei is. Ez nem azt jelenti, hogy mindaz, amit tesznek, a Lélek működése. Ellenkezőleg, sok minden van, amin keresztül az emberi hivatalviselők nem eszközei igazán a Léleknek. De ezeknek a hivataloknak az az értelme, hogy a Lélek iránti engedelmességben gyakorolják őket (vagy: legyenek betöltve). A Lélek tehát folytonosan működik az Egyházban, hogy rendben tartsa és egységesítse.

Fordítsuk figyelmünket egy további kérdésre. Isten Lelke nemcsak az Egyház hivatalos funkcióin keresztül működik, hanem az egyes hívekben is. És megállapíthatjuk, hogy a Zsinat ebben a tekintetben is bámulatos kijelentéseket tett. Csak néhány szempontra utalunk. Kérdésünk tehát így hangzik: Mit tart a püspökök gyülekezete e tekintetben annyira fontosnak, hogy az Egyház tudatába vésse?

1. Az Egyházról szóló rendelkezés 4. cikkelyében utalás történik a Léleknek mindenegyes hívőben való lakozásáról szóló szentírási tanúságtételre: „A Szentlélek úgy lakik az Egyházban és a hívek szívében, mint valami templomban". Ezen a lakozáson nem sztatikus jelenlétmódot értünk, hanem nagyon is cselekvő jelenlétet. Milyen tevékenységet tulajdonítanak a Léleknek? A szöveg folytatása ezt így vázolja: „Imádkozik bennük, és tanúbizonyságot tesz fogadott fiúságukról". A Léleknek a hívekben történő imádkozásáról szóló kijelentés a Róm 8, 26-ra utal: „Gyöngeségünkben segítségünkre siet a Lélek, mert még azt sem tudjuk, hogyan kell helyesen imádkoznunk. A Lélek azonban maga jár közben értünk, szavakba nem önthető sóhajtozásokkal." A Lélek az, aki képesíti az embert arra, hogy Istennel beszéljen. Az, hogy az embernek szabad és lehet Istennel beszélnie, egyike az emberi létvalóság nagy és felfoghatatlan lehetőségeinek és paradoxonainak. Ennek a paradoxonnak a mélysége éppen abban mutatkozik, hogy ez a beszélgetés csak úgy sikerül, hogy Isten maga képesíti rá az embert.

A Lélek tevékenysége mindenekelőtt a hitre irányul. A keresztény hit minden egyéb, mint valami határozatlan és bizonytalan sejtelem. A legerősebb bizonyosságot adja a kinyilatkoztatás igazságáról, mert maga a Lélek hívja létre. Az evangélium emberi hirdetése nem adhatja meg ezt a biztonságot. A Lélek az ember belsejében lakozó tanú. A zsinati rendelkezés kifejezetten megemlíti a hívő létvalóságnak egyik meghatározott, reális bizonyságát. A Lélek adja tudniillik azt a bizonyosságot, hogy Isten a hívőt „fiává" fogadta. A Lélek tehát kettőt tesz: Az embert az ima által

arra képesíti, hogy valóban beszéljen Istennel, és a fogadott fiúságról szóló bizonyságtételével megadja a hívő embernek a helyes öntudatot.

2. A zsinati rendelkezés 7. cikkelye megnevezi a Léleknek azt a tevékenységét, amely lehetővé teszi a híveknek az embertársaik iránti helyes magatartását. Teszi ezt az alábbi szavakkal: „A hívek közt szeretetet kelt és sürget". A szeretet a helyes embertársi magatartás. Itt ezen azt a szerető odafordulást. értjük az emberhez, amit magának Istennek a szeretete sugall. Megvalósításának nehézsége, a feladat nagysága abban is megmutatkozik, hogy a Léleknek kell felindítania ezt a szeretetet. Sőt, nemcsak felindítja; ő, az „Isten lehellete" sürgeti az embereket, hogy vele közeledjenek az embertársaikhoz.

3. Mielőtt felvetném a neveléstani kérdést, még két zsinati megállapítást említek meg. Mindkét kijelentés nagyon figyelemreméltó, mégpedig nemcsak a dolog természeténél fogva, hanem azért is, mert a Zsinat jónak látta, hogy megtegye őket. Az első megállapítást a 12. cikkely tartalmazza: „A hívek összessége a Szentnek kenetét kapta (vö. 1 Jn 2, 20 és 27), és így nem csalatkozhatik hitében. Ezt a sajátos tulajdonságát akkor nyilvánítja ki az egész népben meglévő természetfeletti hitérzék közvetítésével, amikor „a püspöktől kezdve a legkisebb világi hívekig" kifejezi általános véleményét a hit és erkölcs dolgairól. Annak a hitérzéknek a közvetítésével tudniillik, amelyet az igazság Lelke szít föl és táplál, Isten népe a szent tanítóhivatal vezetésével és azt hűségesen követve immár nem emberek igéjét kapja, hanem valóban Isten igéjét (vö. 1 Tessz. 2, 13); rendületlenül ragaszkodik a szenteknek egyszersmindenkorra átadott hithez (vö. Jud 3); helyes ítélettel egyre mélyebben beléje hatol, és mindig teljesebb mértékben alkalmazza életében."

Ez a Zsinatnak rendkívül bámulatos megállapítása. Az Egyház valamennyi tagjának hitéről szól a prófétai hivatással kapcsolatban, amelyben Isten egész népének része van. Jelentőségét abban láthatjuk, hogy a hívek összessége nem csalatkozhatik hitében. S ennek a kijelentésnek az indokolása a Szentlélekre utal. Mivel a Lélek indítja föl a hitet valamennyi egyháztagban, az egész Egyház csalatkozhatatlan. Ezt a csalatkozhatatlanságot nem mondhatja magáénak egyenkint mindenki, sem a hívek függetlenül a tanítóhivatalt, hanem csak ezzel együtt. Ebből az látható, hogy a Zsinat milyen komolyan veszi a Lélek működését a világi hívekben.

4. Így jutunk el a második megállapításhoz. A világiak apostolkodásáról szóló határozat bámulatra méltó módon nyilatkozik a Lélek működéséről napjainkban. Ez a megnyilatkozás mindjárt a határo-

zat elején, az 1. cikkelyben olvasható. Az illető mondat így hangzik: „A világiak apostolkodásának ezt a sokféle és sürgető szükségletét jelzi a Szentlélek nyilvánvaló működése, aki manapság egyre jobban tudatosítja a világiakban sajátos felelősségüket, és mindenütt Krisztus és az Egyház szolgálatára ösztönzi őket." Ez a szöveg számos szempontból érdekes. A Zsinat nem alapvető, általános módon nyilatkozik benne a Lélek tevékenységéről, hanem konkrét, egy meghatározott történeti helyzetre rávilágító formában. Eszerint ma a Lélek inkább működik a világi hívekben, mint valaha, mégpedig annyira feltűnően, hogy az félreismerhetetlen. Ez a működés felelősségüknek új tudatában és abban a mindenütt megállapítható készségben nyilvánul meg, hogy Krisztusnak s az ő Egyházának szolgáljanak. Ezek szerint a Lélek működése új gondolkodásra, valamint az ilyen gondolkodásnak megfelelő magatartásra ösztönöz. A Lélek belenyúl a ma egyháztörténetébe, amennyiben nemcsak az egyes embereket világítja meg és hozza mozgásba, hanem valamennyi hívőhöz fordul. Nem tudjuk nyomon követni, hogy ez a kijelentés a Lélek történeti tevékenységéről burkoltan milyen felismeréseket tartalmaz. Csak annyit teszek még hozzá, hogy a világiakról szóló határozatnak nem egy helye (pl. a 3. és a 4. cikkely) tesz bizonyságot a Léleknek e működéséről.

Tanlehetőségek

A Lélek mint minden élet teremtő őselve

Ha a jelenlegi, átlagos tudatot szembesítjük a Lélekről, mint minden valóság teremtő erejéről, szóló tanítással, meghökkentő eredményre jutunk. Sok hívő tudatában Isten Lelke inkább az ellenkezője mindennek. Valószínűleg nem túlozunk, ha ezt a tudattartalmat úgy elemezzük, mint valami határozatlan, körvonalazatlan, erőtlen lényt, akinek csekély a létképessége és a valósága.

Ebből adódik a katechetikai feladat. Isten Lelkét az ifjúságnak úgy kell megmagyaráznunk, mint az élet és a valóság teljességét, mint az egész teremtés mérhetetlen és óriási működési központját, mint az elképzelhetetlenül hatalmast (a „Minden-hatót"), aki folytonosan alkot és fenntart mindent, mint azt az erőt, amelyik az egész világot végső jövője felé tereli. Ezen ismeret mellett a Lélekről szóló oktatásnak egyik célja az lenne, hogy leírja a Szent-

lélek lenyügöző hatalma és valósága fölötti hívő és meghatott csodálkozást.

Az a sápadt és élettelen elképzelés, amit sok hívő tudatában a Szentlélekről alkotott, olyan oktatást tesz szükségessé, amely tudatosan megkísérli, hogy feltárja az ifjúság előtt a Szentlélek lenyügöző valóságát és életteljességét. Ezt minden olyan alkalommal megtehetjük, amikor a Szentlélek működéséről beszélünk. Szóba kellene hoznunk a Szentlélek egész működését, kezdve a világ teremtésétől annak újjáteremtéséig. Hiszen főként a Léleknek ez a folytonos, szüntelen teremtő tevékenysége a világban és mindenegyes emberben az, amit a hitoktatásban gyakran oly mostohán kezelünk. Eközben tekintetünket elsősorban arra a működésre kellene irányítanunk, amely az ember és a világ jövőjével kapcsolatos. S amikor felvilágosító szándékkal ismertetjük a Lélek változatos cselekvésmódjait az Egyházban és a világban, ki kell emelnünk azokat az elemeket, amelyek alkalmasak rá, hogy az Isten Lelkéről alkotott hamis és gyönge elképzeléseket kiküszöböljék. Ez annyit jelent, hogy ki kellene dolgoznunk azokat a vonásokat, amelyek a Szentlélek erejét, hatalmát, nagyságát és életteljességét bizonyítják. Az ilyen oktatás egy olyan erőteljes hitnek vetné meg alapját, amely több mint annak az igazságnak elméleti elismerése, hogy a Szentlélek a harmadik isteni személy.

A Lélek és az igazság az Egyházban

Az Egyház a maga egészében, tehát a tisztségek viselői is, sőt elsősorban ők, állandóan rászorulnak, hogy elvezessék a kinyilatkoztatás valóságához. Az Egyház nem sztatikus módon birtokolja az igazságot, mintha nem kellene azt többé keresnie. Az igazsággal nem abban az értelemben rendelkezik, mintha nem szorulna rá a vezetésre. Nem mintha teljességgel elvesztette volna az igazságot, hanem abban az értelemben, hogy szüntelenül küzdenie kell az elmélyült, jobb és teljes megismeréséért. Ezek mögött a gondolatok mögött az igazságnak az Egyházban való megtalálásáról alkotott dinamikus értelmezése rejlik, amelynél a döntő szerepet maga Isten játssza, nem pedig az ember.

Ennek pedig megvannak a következményei az oktatás szempontjából. Ha az említett értelmezés sugallja az Egyházról, mint az igazság közvetítőjéről szóló tanítást, úgy az ifjú tudja, hogy magát Isten Lelkét követi és neki engedelmeskedik, amennyiben hisz az evangélium szavának. Már gyermekkorától fogva meg kell tanulnia, hogy áttetszően és eszközszerűen lássa az Isten szava hirdetésének

egyházi hivatalát a püspökökben és „az ige más szolgáiban" – tehát a világi hívekben is. Ezáltal szembesítjük őt az Egyház legbensőbb valóságával, s így az Egyház hirnökeit azoknak fogja fel, akik valóban azok, vagy akiknek kellene lenniök: Isten Lelke eszközeinek, nem pedig hirnöki hatalommal felruházott uralkodóknak az igazság fölött.

A Szentléleknek ez az Egyházon belüli tevékenysége sajátos módon azokra irányul, akik valamilyen hivatalt viselnek. Csak az ő ereje képesíti és szereli fel őket hivatalukra. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy a Lélek működését úgy mutassuk be, mint az egész Egyházra kiterjedő tevékenységet. Amit ugyanis a Szentlélekről, mint az Egyház életerejéről és segítőjéről, tanítunk, valamennyi tagra vonatkozik. Sőt, ezt az igazságot kell elsősorban tárgyalnunk, mert a Szentlélek átfogó tevékenységét kell rajta értenünk. Emellett egyáltalán nem csonkítjuk meg azt az igazságot, hogy a Szentlélek segíti azokat, akik hivatalt viselnek, hanem szembe tűnik, hogy ez a segítség a Krisztus Testének egésze iránti szolgálat függvénye. Ha így írjuk le a Lélek működését, el fogunk kerülni minden egyoldalúságot, és tanúságot teszünk ennek az isteni ténykedésnek teljes igazságáról.

A kérdés az, vajon a hitoktatásban eléggé kidomborodik-e az az Egyház helyes megértése szempontjából következményeiben oly döntő fontosságú tény, hogy az Egyház csak a Szentlélek vezetésével ismerheti meg és hirdetheti az igazságot. Az oktatás szempontjából kézenfekvő a következő katechetikai megfontolás. Az Egyházról elsősorban azt kell tanítanunk, hogy olyan társaság, amelyet Isten Lelke alapított, vezet és hat át. Ebben az értelemben „lelki társaság", communitas spiritualis, mint a zsinati rendelkezés megfogalmazza (8), és ilyennek is kell leírnunk. Az Egyháznak ezt a jellegét aztán alkalmaznunk kell az igehirdetésre vonatkozólag is. Az igehirdetés tanúságtétel Isten kinyilatkoztatásáról. Nagyságát és jelentőségét a hitoktatásnak abban kell megláttatnia, hogy maga Isten Lelke az az alap, ami az igehirdetést lehetővé teszi. Az Egyház csak azért hirdetheti Isten szavát és magyarázhatja azt tekintéllyel, mert a Szentlélek, mint a Krisztus által megígért segítő, hitet ébreszt. Ezért kellene mind az Egyház igehirdetéséről általában, mind különlegesen a püspökök tanító hivataláról szóló oktatásban a Szentlélek felvilágosító működésének szükséges voltát kidomborítanunk. Fokozottan szükséges az ilyen pneumatológikus magyarázat a tanító hivatal tévedhetetlenségével kapcsolatban. Hiszen nyílt titok, mekkora nehézségekkel és kétségekkel találkozik ez a tanítás éppen a felnőtteknél és a fiataloknál. Szükségtelenül elmélyítjük ezeket a nehézségeket, ha csak a tanító hivatal emberi hordozójá-

nak a jogáról beszélünk, vagy csak úgy mellékesen szólunk a Szentlélek segítségéről. Ha nyomatékosan beszélünk arról, hogy az isteni Lélek a tévedhetetlenség legmélyebb gyökere, biztosan nem küszöbölünk ki minden nehézséget hitünkkel kapcsolatban. De a tévedhetetlenség tana ilyen módon beláthatóbbá válik a vallásosan kutató ember számára. És a beléje vetett hitet az Isten működésére mondott igenként értelmezhetjük, nem pedig mint emberi, ha mindjárt Istentől megerősített, jogok elismerése gyanánt.

A Szentlélek mint vezérlő erő az Egyházban

Nagyjából a következőképpen lehet körülírnunk azt a hitoktatási feladatot, amely a Szentlélek rendező és egységesítő erejéről szóló tanításból adódik: A fiatalok könnyen megütköznek a rend dolgain. Csak nehezen értik meg, hogy a vallás terén is rendnek és vezetésnek kell lennie. Hamarabb megértik, hogy szükség van ilyen rendre, ha ezt úgy magyarázzuk, mint Isten tevékenységének a folyományát. Az Egyháznak tehát ezen a téren is nyíltnak kell lennie az ifjúság számára. Bizonyítanunk kell számára, hogy a Szentlélek nem az Egyház felett lebeg valahol, hanem erő, amely mindig jelen van az Egyházban, és arra ösztönzi és képesíti az embereket, hogy helyesen éljenek és viselkedjenek egymással szemben. Ez azt jelenti majd a fiatalok tudata számára, hogy az Egyház konkrét életében való részvétel követelményét ne úgy értelmezzék, mint egyházi hatóságoknak ellenkezésre ingerlő merészségét, hanem mint a Szentlélek szólítását. Csatlakozni az Egyházhoz, és készen lenni a vele és benne való életre elsősorban nem annyit jelent majd, hogy emberekhez csatlakozunk és nekik rendeljük alá magunkat, hanem magának Istennek szolgálunk. Mégpedig – s ez döntő a helyes oktatás szempontjából – nemcsak abban a jogászi értelemben, hogy a hivatal viselőit maga Isten rendelte, hanem abban a mélyebb és lényegibb értelemben, hogy maga Isten Lelke van cselekvően jelen ebben az emberi társaságban, és hogy a hivatali hatalom emberi hordozóit csak az eszköz szerepe illeti meg. Az Egyháznak ilyen lelki megértése felébresztheti a valóban hívő készséget arra, hogy az Egyházzal együtt éljünk. Magától értetődik, hogy mindez nem irányul az Egyház, mint intézmény, ellen, de minden bizonnyal az az értelme, hogy hangsúlyozottan kiemelje az Egyház teocentrikus szemléletét.

Következésképpen nem szabad megelégednünk azzal az utalással, hogy Krisztus akarta az Egyházban levő hivatalokat, és hogy az Egyházban levő rendet az Egyház előljárói – a pápa és a püspökök – biztosítják. Ha a dolgot így mutatjuk be, a pedagógiai alkal-

mazás rendszerint az előljárók iránti hűségre, engedelmességre és alárendeltségre buzdító intelemre szorítkozik.

Legyen szabad végül még utalnunk a Szentlélekről adott zsinati tanításnak egyik katechetikai szempontjára. Mivel Isten Lelke, az igazság és a szeretet Lelke, felfoghatatlanul élénk és mozgékony, szükségképpen meg kell hogy ütközzék az Egyház emberi, sőt nagyon is emberi valóságán. Reakciója pedig az Egyház reformjára irányuló cselekvés. Az Egyháznak szakadatlanul szüksége van a megtérésre és a megújulásra. A második Vatikáni Zsinat, amelyet áthatott az Egyház megújulásának ez a törvénye, a Szentlélek szerepét is megfontolta ebben a műben. Az általunk már többször idézett 4. cikkelyben, az Egyházról szóló rendelkezésben, többek között így nyilatkozott erről: „A Szentlélek megfiatalítja az Egyházat az evangélium erejével, örökösen megújítja, és elvezeti a Vőlegényével való tökéletes egyesülésre." Eszerint a Szentlélek az evangélium által mozdítja elő az Egyház reformját. Hiszen nem akármiféle megújulásról van szó. Hanem olyanról, amelynek a célja az Egyháznak Krisztussal való teljes egysége, közössége. Ezt csak azáltal érhetjük el, hogy az Egyház hitében és életében komolyan veszi az evangéliumot, Jézus üzenetét. Ez ismét csak lehetetlen a Szentlélek nélkül. A Lélek vezeti az Egyházat az evangélium által Krisztushoz.

Miben áll ezeknek a gondolatoknak a katechetikai jelentősége? Sok fiatal tudatában az Egyház – a Zsinat után is, illetve utána éppenséggel – olyan, mint egy öreg, javításra szoruló ház. Némelyikük egyenesen úgy látja, hogy már képtelen a megújulásra, és megérett a lerombolásra. Éveken át hallották az Egyház házának megújításáról szóló beszédeket, és most – legyen szabad e szóképnél maradnunk – midőn a javítási munkálatok elmaradnak, vagy olyanok, mint valami kis toldás-foltozgatás, komolyan csalódtak. Az Egyház értelmezésének tisztázása alkalmával majd még visszatérünk erre a pontra. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a Lélekről, mint az Egyházban levő reformáló erőről, szóló helyes oktatás hatásos segítséget nyújthat ennek a tudatnak a helyesbítésére. Ennek az oktatásnak azt az igazságot kell közvetítenie, hogy Isten Lelke alkotja az Egyház legbelsőbb valóságát, amely ha nem is láthatóan, de szüntelenül megújítja az Egyházat – azokon az egyháztagokon keresztül, akik tevékenységének rendelkezésére állnak, és azokkal szemben, akik ellenállnak a működésének –, s hogy ennek folytán a megújulás és a reform erői sohasem szűnnek meg teljesen. Nemcsak egyes emberek, hanem elsősorban maga Isten Lelke „fiatalítja meg" az öreg Egyházat. És ezt műveli szüntelenül, minden látszólagos ellenkező tapasztalat ellenére.

A Szentlélek és az egyes hívek

A világiak apostolkodásáról szóló zsinati határozat 33. cikkelyében a Zsinat ezekkel a kérlelő szavakkal fordul a világi hívekhez: „A szent Zsinat tehát kérve-kéri az Úrban az összes világiakat, hogy szívesen, nemeslelkűen és készséges szívvel válaszoljanak Krisztus szavára, amely ebben az órában még sürgetőbben hívja őket, és ugyanígy válaszoljanak a Szentlélek ösztönzésére is. Különösen a fiatalság érezze meg, hogy főleg neki szól a fölszólítás. Fogadja tehát szíves-örömest!" A híveknek először is a Szentlélek jelenlétét kell felismerniök és elfogadniok az életükben, ha azt akarjuk, hogy ez a fölszólítás ne maradjon hatástalan. Figyeljük meg, hogy a Zsinat kifejezetten is a fiatal emberekhez fordul. Ezzel kimondja azt a véleményét, hogy a Szentléleknek ebben a világhelyzetben kifejtett különleges tevékenysége nem torpan meg a fiatalság előtt, hanem az ifjúságot is magába foglalja, és új öntudatot s új készséget ébreszt benne. Ha azt akarjuk, hogy a fiatalság megnyíljék a Léleknek ezen működése számára, először is oktatnunk kell őket. Úgy tűnik, hogy ennek az oktatásnak fontos részét annak a tanúságtételnek kell képeznie, hogy manapság a Szentlélek különleges módon szólítja őt. Az ifjúságnak megmondhatjuk, hogy megbízást kapott rá, hogy a mai világban éljen keresztény életet, és hogy e megbízás mögött nem az egyházi vezetőség, hanem Isten Lelke áll, és hogy pont ez a Lélek működik benne éppen evégett. Meg kell érteniök, hogy keresztény életüket „lelki életmódnak" (4. cikkely) fogják fel. Meg kell tanulniok a Szentlelket úgy értelmezniök, mint azt a nagy, isteni Erőt, aki nemcsak a püspökökben és a papokban működik, hanem a világi hívekben is, mégpedig már megkeresztelésük óta. Beletartozik ebbe az oktatásba, hogy a fiatalság felismerje ennek a lelki életnek a nagyságát, valamint a döntésnek azt a helyzetét, amelybe a Szentlélek beleállította.

Ez megadja a további mozzanatot. A Szentlélek Istenről elterjedt tudattartalmak közé tartozik az az elképzelés, hogy a Lélek messze van tőlünk, emberektől, messze a földtől, messze, a történelmen kívül, olyan lény, amelyik valahol egy meghatározhatatlan égi világban tartózkodik. Ezzel a gyöngült hitű, lagymatag és az igazságnak meg nem felelő elképzeléssel szemben támad az a követelmény, hogy tanítsuk a Szentlélek jelenlétét ezen a földön, a történelemben és minden emberben, különösen a hívőkben.

Az ilyen létvalósági pneumatológikus oktatásnak a helye a hitoktatásban nem kizárólagosan, de kiváltképpen a kegyelemtan. Mert a kegyelem – mindegy, akárhogyan határozzuk is meg – a Szentlélek ajándéka és működése. Ennek ellenére a korábbi katekizmu-

sokból gyakran hiányzott éppen a kegyelemtannak ez a pneumatológikus értelmezése. Az új német katekizmust, igazság szerint, nem érheti ez a szemrehányás. Kegyelemtana előadja a fiatal kereszténveknek, hogy mint lelki embereknek milyen méltóságuk és mekkora felelősségük van. Legalább kezdetlegesen világos benne a Szentlélek és a kegyelem közti összefüggés mind a „segítő", mind pedig a „megszentelő" kegyelem esetében. Mi az előnye a pneumatológikusan szerkesztett kegyelemtannak?

1. Az ilyen kegyelemtan azt bizonyítja, hogy Isten Lelke közvetlenül adja és hozza létre valamennyi kegyelmet. Így ellenállunk annak az emberi hajlandóságnak, hogy a kegyelmet elválasszuk annak isteni Adományozójától, és elszigetelten szemléljük, mint valami önmagának való valóságot. Ez az értelmezés a kegyelemnek minden emberi közvetítését is úgy jellemzi, mint merőben eszközszerű szerepet. Így mindaz, amit valaha emberek, például papok és hívek a szentségek kiszolgáltatásánál, vagy szentek az ő közbenjárásukkal, mint közvetítő szolgálatot végeztek a kegyelmek kiosztásánál, megtartja a maga nagy értékét. De ez nem nyomul annyira előtérbe, hogy ne legyen látható Isten Lelke, aki egyedül adja a kegyelmet.

2. Ha az ifjúság elképzelésében a kegyelem a lehető legbensőségesebben a Szentlélekhez kapcsolódik, úgy ez a pneumatikus kegyelemtan további tisztázását és elmélyítését szolgálja. Így a fiatal keresztény tudatába vessük azt az igazságot, hogy a kegyelem ingyenes. Mert ha a kegyelem szót hallják, rögtön felmerül bennük a Szentlélekre, mint a kegyelem adományozójára, vonatkozó képzettársítás. Így aztán a kegyelem számukra olyan ajándék, amit közvetlenül fogadnak el Isten kezéből.

Az efajta oktatással végzetes félreértést hárítunk el: Abban a pillanatban ugyanis, amikor az ember a kegyelmet az Isten Lelkétől elválasztva képzeli el, nagyon könnyen úgy fogja fel, mint valami mennyiséget, amit fel lehet halmozni és gyűjteni, hogy talán majd egyszer felmutassuk Istennek, várva, hogy Isten ajándékainak ezért a gyűjteményéért még jutalmat is kapunk. Az ilyen felfogás azonban lehetetlen, ha az ember tudja, hogy a kegyelem olyan valóság az emberben, ami állandóan Isten Lelkében bírja a maga személyes eredetét.

3. Végül a Lélekről nemcsak azt tanítjuk, hogy ő minden kegyelem állandó ajándékozója és forrása, hanem azt is, hogy ő maga a legnagyobb kegyelem, egyszerűen Ő az Isten Ajándéka. Ez az a szentírási igazság, amit Pál apostol ezekbe a szavakba foglal: „Nem tudjátok, hogy Isten temploma vagytok, s az Isten Lelke lakik bennetek?" (1 Kor 3, 16). Ha a fiataloknak élő és meggyőző

veinek. Ő az Egyház első szolgája. Ezzel példát ad a mások iránti szolgálat magatartására. Ezt a példát mindenekelőtt a hivatalt viselőknek kell követniök.

1. A német „Geistliche" (szószerint „lelki") jelentése tágabb, körülbelül annyi, mint papság, klérus, amibe a férfi és női szerzetesek is beletartoznak (a ford. megj.).

2. Vö. a következő részhez Filthaut Th. értekezését: Die Lehre vom Heiligen Geist in der katechetischen Unterweisung. Ein Vergleich zwischen dem Katechismus von J. B. Hirscher und dem neuen deutschen Katechismus. In: Tübinger Theologische Quartalschrift 136 (1956) 462-478.

3. A Szentlélek működésére vö. M.-J. Le Guillou: Le Visage du Ressuscité, Paris (Les Editions Ouvrières) 1968, passim, különösen 117 skk.l, 332 skk.l, 390 skk.l. (A kiadó megjegyzése.)

IV. AZ EGYHÁZ MINT ISTEN NÉPE

Az egyházfogalom az Egyházról szóló zsinati rendelkezésben

Az Egyházról szóló zsinati rendelkezést jellemzi, hogy nem tesz kísérletet az Egyház meghatározására, hanem visszanyúlva a szentírásra egész sor képpel írja le az egyházi élet gazdagságát (6). Eszerint úgy foghatjuk fel az Egyházat, mint Krisztus nyáját, mint Isten ültetvényét, mint Isten házát vagy házanépét és Krisztus jegyesét. A Zsinat előnyben részesíti a Krisztus Testéről és az Isten népéről szóló elképzelést. E két elnevezés eddigi alkalmazásával szemben újdonság az, hogy míg a Krisztus Teste fogalom leszűkült, addig az Isten népéről szóló elképzelés az egyháztani reflexió középpontjába került. A Krisztus Teste hasonlat lényeges mozzanataiként kidomborítjuk az Egyház egységét Krisztus, mint a Fő által, azt, hogy a Lélek élteti, és hogy az egyes tagoknak különfélék a szolgálatai. Azonkívül fontosságot tulajdonítanak az Egyház látható hierarchikus szervezetének. Végül nem szabad figyelmen kívül hagynunk azokat a mondatokat, amelyek a szegény, alázatos, bűnös és bűnbánó Egyházról szólnak: „Krisztus szegénységben és üldözés közepette vitte végbe a megváltás művét. Az Egyház is ugyanezen út megtételére hivatott... Csakhogy Krisztus szent, ártatlan, szeplőtelen volt, az Egyház viszont bűnösöket foglal magában, és így egyszerre szent is, és folyton megtisztulásra szorul: a bűnbánatnak és a megújulásnak útját járja szüntelenül" (8).

Az egész második fejezet (9-17) Isten népéről szól. Előljáróban ennek a népnek a megalapozásáról és létrehívásáról beszél (9). Annak a nagy célnak megfelelően, hogy az embereket egységre hívja, egy néppé tegye, Isten előkészítésképpen és előképszerűen előbb Izraelt választotta ki népéül, hogy annak történetében nyilatkoztassa ki magát. Isten Krisztusban létrehívta az új, és egész emberiséget magában foglaló népet, a régi beteljesülését. Ez az új nép zsidókból és minden más nép tagjaiból áll. Azoknak az embereknek a társasága, akik hisznek Krisztusban; azzal, hogy ehhez a néphez tartoznak, meghívást kaptak Isten gyermekeinek méltósá-

gára és szabadságára. Ők szolgálnak az isteni Lélek jelenlétének teréül. Feladatuk, hogy Isten uralmát szolgálják, és a szeretetnek azt az alapvető magatartását, amit mindegyiküknek meg kell valósítania. Mint a régi Izrael, Istennek új népe is, az Eljövendőt keresi. Saját gyarlósága veszélyezteti, és állandóan szüksége van a megújulásra. A történelmen át veszi útját, és arra van hivatva, hogy az üdvösség látható jele legyen az emberiség számára. E nép tagjai ezen az úton különféle megpróbáltatásoknak és szorongattatásoknak vannak kitéve. Nem a világon aratott győzelemnek és biztonságnak az útja ez, hanem a belső és külső kísértéseké. Az Egyház a kereszt terhe alatt járja a maga útját, pontosabban: így kell azt járnia. Viszont éppen az isteni Lélek ereje által képes megóvni önmagát attól, hogy hűtlen legyen hivatásához.

Az egyházfogalom a hitoktatásban

Visszapillantás a katekizmus történetére

Az Egyházról, életéről és tevékenységéről, feladatáról és határairól alkotott helyes felfogás mindig időszerű jelentőségű az Egyház valamennyi tagja számára. Az ifjúság sem kivétel ennek hatása alól. Ezért kísérték századok óta gondos figyelemmel az ekkleziológiai hitoktatást. Az az egyházkép, amit az elmúlt négy évszázad katekizmusainak összehasonlító tanulmányozása nyújt, nemcsak rendkívül változatos, hanem jelentékeny különbséget is mutat[1]. Míg a XVI. század katekizmusaiban, egészen a Catechismus Romanus-ig bezáróan, az Egyházról szóló tanítás középpontjában Isten tevékenysége áll, addig a következő időszak egyházképét a protestánsokkal szembeni ellentét határozza meg. A láthatatlan Egyházról szóló protestáns tanítással szemben most a látható Egyházról szóló igazság kerül előtérbe. Ennek azután az Egyház láthatatlan, isteni oldala vallja kárát, amely ettől fogva fokozott mértékben háttérbe szorul. Az Egyházban végbemenő emberi cselekvést – különböző mértékben – elszigetelik isteni forrásától és alapjától. Az érdeklődés homlokterébe a tisztségek hierarchikus hordozói kerülnek, akik a tanítás és a szentségek által vezetik az üdvösségre az embereket. A felvilágosodás korának hitoktatása továbbra is az egyházfogalom külsőségessé és klerikálissá válásának ezt az útját járja. A racionalizmus szelleme még inkább háttérbe szorítja az Egyházban levő isteni elemről szóló tanítást. Az abszo-

lutizmus állami elgondolásához hasonlóan, a felettesekre és alárendeltekre vonatkozó gondolkodási modellt alkalmazzák az Egyházra is. Ahogyan az abszolutisztikus államban a felettes hatóság minden, és az alárendeltek úgyszólván semmik, hasonlóképpen az egyházfogalom vonatkozásában is végbemegy az a folyamat, ami már az ellenreformáció idején megkezdődött: az Egyház klerikalizálódása.

A XIX. század első felének a katekizmusai a katolikus restauráció és a romantikus neveléstan szelleméből fakadtak. Ezek ugyan reakciót jelentenek a XVI. század végétől bekövetkezett egész fejlődéssel szemben, amennyiben megkísérlik, hogy a tanítás előterébe ismét Istennek az Egyházban kifejtett működését állítsák, és az Egyház közösségi szervezetét hangsúlyozzák; ezek azonban tartós hatást nem értek el. Az újskolasztikus irány-sugallta katekizmusok, amelyek a XIX. század második fele óta kezdték meg diadalútjukat, teljesen kiszorítják őket. Ezeknek ismét erősen hitvédelmi és klerikális szinezetük van. Az Egyház titkát ezekben is elfedi az Egyháznak egyoldalúan külső és jogi szemlélete.

Míg a katekizmusok egészen a XX. század közepéig kitartottak emellett az egyházfogalom mellett, a hittudományban már régóta mélyreható változás következett be. Ismét felfedezték az Egyház titkát, amint azt a szentírás és a hagyomány tanította. Ennek a megújulásnak a hatása nem szorítkozott a hittudomány területére, hanem olyan folyam lett belőle, amely megtermékenyítette az igehirdetés egész területét. Ennek a hatásnak egyik bizonyítéka az új német katekizmus egyházfogalma. Ennek a katekizmusnak tulajdonképpeni ekkléziológiai teljesítménye az Egyház lényegéről és működéséről szóló tanítása. A krisztocentrikus szemléletmód ismét az oktatás központjába állítja az Egyház legbensőbb életét. Többé már nem az Egyház emberi-jogi szemlélete áll az oktatás előterében, hanem a mindenen uralkodó központ, maga a megdicsőült Úr. Krisztusról már nem csupán azt tanítjuk, hogy megalapította az Egyházat. Döntő igazsággá vált az a fontosabb felismerés, hogy ott él és hat híveinek a közösségében. Az egyházi élet gazdagságát ily módon egy középpontra vonatkoztatjuk. Ezáltal nem fosztunk meg értékétől semmilyen más igazságot. A hivatalokról, különösen a papi hivatalról, a pápa és a püspökök hivataláról szóló, az Egyház hierarchikus és jogi szervezetét bemutató tanítás: mindez most válik csak igazán láthatóvá a maga valódi jelentőségében, persze korlátaival együtt.

Az Egyház e krisztusközpontú látásmódjának a jelentősége rendkívül nagy értékű a nevelés szempontjából. Általa vált az ifjú ember számára áttekinthetővé az egyházi élet gazdag, de egyben zavaróan ható bősége. Ezáltal ismerheti fel az Urat az egyházi élet

valamennyi fontos megjelenési formájában, akár az igehirdetést hallja, akár az istentiszteleten vesz részt, akár pedig az élete útján vezeti őt az Egyház: most már képessé vált arra, hogy minden mögött megtapasztalja az Urat. Az Egyház élete nem lesz számára szétesö halmaz; hanem inkább nagy, értelmes és egységes valóságnak fog előtte feltűnni, amelynek a központja az a Krisztus, akiben hisz és remél, és akit szeret.

Néhány új szerkezeti elem

1. A Zsinat látásmódjából az ember azt a következtetést vonja le, hogy az Egyházról szóló oktatás az Isten népe-elképzelés értelmében átdolgozásra szorul. Az Egyház magyarázatára a hitoktatás ugyan gyakran használja Krisztus Testének képe mellett az Isten népe-elképzelést is, ezt azonban nem hangsúlyozzák annyira, mint a „Krisztus Teste" kifejezést. Ezért talán hasznos lenne, ha hitoktatási szempontból újra végiggondolnók és következetesen alkalmaznók az Egyházra, mint Isten népére vonatkozó elképzelés egészét. Mindenekelőtt ajánlatos a Krisztus Testéről szóló tanítás mellett összefüggő oktatást adnunk az Egyházról, mint Isten népéről is. Az ószövetségi Isten népének története jó segítség ehhez, és egyben szabályozó az elvont előadással szemben, így: a választott nép Mózes által történt felszabadulása a fáraó rabszolgaságából, hosszú, fáradságos vándorlása, és végül az ígéret földjének birtokba vétele, mert tele van szemléletességgel, konkrétummal és élénkséggel. És mindez jelképes ábra Isten újszövetségi népe számára. Kimutathatnók az összefüggést a következő párhuzamok, illetve közös vonások között: Mindkét esetben Isten az, aki megnyilatkozik a történelemben, és aki ezt a kinyilatkoztatást áthagyományoztatja, hogy mint az ő élő szavát, mindig újra meghirdessék népének. És egy s ugyanazon Isten az, aki ezzel a szavával uralma körébe vonja az embereket, s ezáltal megszenteli őket. Az is megismétlődik, hogy milyen hűséges Isten az általa megkötött szövetséghez. Ugyancsak tele van közös vonásokkal annak a története, hogyan válaszolt a nép a kinyilatkoztatásra és kiválasztottságra. Mindkét szövetségben ez a hitnek és hitetlenségnek, a reménynek és reménytelenségnek, a hűségnek és elpártolásnak története. A tisztségek viselői nem állnak ezen a történeten kívül. Bukásukat sem az ó-, sem az újszövetség nem takargatja. Legyen szabad emlékeztetnünk olyan ószövetségi szereplőkre, mint Ábrahám, Mózes, Salamon, Dávid és a próféták. Elég utalnunk az újszövetség küldötteire, Péterre és a többi apostolra, akiket nem hősökként áb-

rázolnak, hanem gyarló és bűnös emberekként. Az ifjúság oktatásában sem szabad elhallgatnunk, hogy az Egyház, mint Isten népe, nemcsak kiválasztott és megszentelt, hanem éppúgy tökéletlen és bűnös közösség is. Az ifjúság nemcsak jót és tiszteletteljeset hall az Egyházról, és annak tagjairól. A vallástanítás nem tehet úgy, mintha az Egyház, különösen pedig tisztségviselői szentek és feddhetetlenek lennének. Ez nemcsak egyoldalú beállítás lenne, hanem olyan oktatás, amely elvesztette hitelét. Isten népe: ecclesia semper reformanda; mindig megújításra szorul, mégpedig fejében és tagjaiban egyaránt. Ezt tehát meg kellene mondanunk a vallástanítás keretében is. Így lesz az Egyházról szóló oktatás valószerű, ideológiáktól mentes és következésképpen hitelre méltó.

2. Ezek az igazságok csak akkor lesznek igazán érthetőkké, ha meglátjuk hátterükben azt a tényt, hogy mindkét szövetség hívői olyan közösséget alkotnak, amely úton van. Istennek mind a régi, mind pedig az új népe keresi a tökéletességet. Igaz, már részesült az üdvösségben; ám a teljes és végérvényes és éppen ezért örökre biztonságos üdvössége még hiányzik. Várnunk kell rá, és meg kell küzdenünk érte. Ennél fogva az Egyház tekintete nemcsak a múltra irányul, hanem a jövőre is. Nemcsak hátra néz, hanem előre is. Bár az Egyház valósága nem ritkán ellene mond ennek a hivatásnak, mégis éppen az ifjúságot kellene erre az eszkatológikus szemléletmódra oktatnunk.

Isten népének ideiglenes és úton-levő jellegét tehát, amit a Zsinat újra felfedezett és hangsúlyozott, tudatossá kell tennünk az ifjúságban. Ezzel az Egyház fiatal tagjainak tudatába véssük az Egyháznak egyik lényeges szerkezeti elemét. Ez pedig nem más, mint az Egyház történetisége, amelyet legalábbis megsejthetnek ebben az összefüggésben.

Ezzel fejlődéslélektanilag egy hatásos tényezőt vezettünk be, nem szólva arról, hogy ez hittudományi szempontból is helytálló. Ilyen szemléletmód mellett az Egyház nem tűnik úgy fel a fiatalok szemében, mint valami mozdulatlan, merev, csak a hagyomány iránt érdeklődő intézmény. Ez az utóbbi elképzelés biztosan érdektelenségre, de könnyen lehet, hogy elutasításra is vezethet a fiatalság körében, amely teljesen fejlődésben, tehát úton van. Ha azonban az Egyház a maga történetiségében, jövőre irányuló fejlődésében jelenik meg az ifjúság szemében, olyan képzetek társulnak vele, amelyek rokonszenvesek és jól ismertek a fiatalok számára: mint pl. mozgás és megújulás, az áthagyományozott dolgok kritikus vizsgálata és megváltoztatása azzal a szándékkal, hogy még jobban csináljuk. A mai fiatalságban fokozott mértékben érvényesül ez a megújulásra, fejlődésre, haladásra, mozgásra vonatkozó képzetek egész

szövedéke. Ez pedig nyilvánvalóvá teszi, hogy e mozzanatoknak milyen nagy hordereje van az ifjúság egyházfogalma tekintetében. A nevelők másrészről legyenek tudatában e lélektani jelenség negatív oldalának is. Ez pedig abban a bénító, sőt szinte gyilkos hatásban áll, amit az Egyháznak olyan elképzelése gyakorol az emberre, mintha az elavult, mozdíthatatlan hivatali hierarchia lenne, amely semmi mást nem akar, mint az átöröklött állapot fenntartását.

3. A hitoktatás még egy vonatkozásban is visszanyúlhatna az első szövetség történetére, nem szólva arról, hogy az új Isten népe történelmileg a régiben gyökerezik. Izrael népének tagjai kifejezetten tudatában voltak, illetve vannak kiválasztottságuknak. Az, hogy a választott néphez tartoznak, a méltóság és nagyság érzésével tölti el őket és ez egyedülálló erőt ad nekik a cselekvésre és tűrésre. Mily kevéssé él ma ilyen tudat a keresztényekben. Ez a gyöngeség és ez a hiányosság nem utolsó sorban a hitoktatás terhére írandó. Változást hozhat ebben a vonatkozásban a keresztény létnek, mint az Istentől kiválasztott és meghívott új nép tagságának, értelmezése. Magától értetődőnek kellene lennie, hogy itt nem a saját feddhetetlenségünk és a többi emberrel szembeni felsőbbrendűségünk tudatáról van szó, hanem igenis arról, hogy büszkék vagyunk Istentől kapott hivatásunkra, arra a meghívásra, amelynek révén az ember részt vesz Istennek Krisztus által megkezdett uralmában. Ez nemcsak hitet, engedelmességet és szolgálatot követel meg tőlünk, hanem akkora tiszteletet és nagyságot is kölcsönöz nekünk, amely meghalad minden e-világi távlatot. És ez közösségi tudat. Ennek az elgondolásnak a lényeges tartalmát nem az adja meg, hogy én mint egyed, kiválasztott személy vagyok, hanem az, hogy más emberekkel együtt vagyok az. És az is lényeges tartozéka a fiatal keresztények saját magukról alkotott fogalmának, hogy ez a meghívás valamennyi hívőt, nem pedig csupán az Egyház meghatározott egyedeit vagy csoportjait foglalja magába.

4. Ezzel végre elérkeztünk az utolsó mozzanathoz, amely az oktatás során különös figyelmet igényel. Itt arra a tényre gondolok, hogy Isten népe közösséget és egységet alkot. Már a felhasznált kép: „nép" is ezt a felfogást érzékelteti. Manapság ennek azért van fokozott jelentősége, mert egy új világ- és emberiség-tudat van kialakulóban. Már a kinyilatkoztatásról szóló fejezetben találkoztunk ezzel a tudatváltozással. Korunkban vált először ennyire átfogó módon tudatossá az emberiségnek állami, faji, művelődési és vallási különbségektől független egysége. Számíthatunk rá, hogy ez a tény tartósan befolyásolja az ifjúság tudatát. Már manapság is nyugtalanítóan időszerű az a kérdés, vajon az Egyház, tagjai tudatában, szavahihető tekintélynek örvend-e még ennek az egye-

temes világfelfogásnak a keretében. Az igehirdetéstől feladata számára fontos segítséget jelenthet Isten népének olyan felfogása, amely szerint az mindazoknak az embereknek közösségét és egységét jelenti, akik hisznek Istenben és az ő kinyilatkoztatásában.

1. Vö. Ramsauer M., Die Kirche in den Katechismen; in: Zeitschrift für katholische Theologie 73 (1951) 129-169; 313-346.l.

V. A LAIKUSOK MINT AZ ISTEN NÉPÉNEK TAGJAI

A laikusoknak a Zsinat által történt rehabilitálása

Kicsoda a laikus?

Több évtizede növekszik a katolikus Egyházban annak a nagy és pótolhatatlan jelentőségnek a tudata, amit a laikusok jelentenek az Egyház és feladatai számára. A Zsinat figyelemre méltó érdeklődéssel fordult az Egyháznak e tagjai felé, akiket évszázadokon át elhanyagoltak. E kérdés időszerűségének ad kifejezést az Egyházról szóló rendelkezés negyedik fejezete és a világiak apostolkodásáról szóló határozat.

Az Egyházról szóló rendelkezés említett fejezetében a Zsinat először is tisztázza a laikus (világi hívő) fogalmát. Ez a fáradozás több puszta tisztázásnál. Már önmagában is a világi hívek rehabilitálását jelenti. Eszerint a laikusok azok a hívek, akik Isten népéhez tartoznak, részt vesznek Krisztusnak hármas hivatalában és együttműködnek az Egyház küldetésében, anélkül hogy szentségi papság hordozói, vagy valamely szerzetes rend tagjai lennének. A világhoz való kapcsolatukat jellegzetesnek tekintik. A világban élnek és működnek, s ott kell mint kereszténveknek helytállniok, ott kell keresniök az Isten országát (31). Részük van az Egyház többi tagjával együtt a keresztények egyedülálló méltóságában: Krisztus az ő testvérük; következésképpen azok, akik az Egyházban tisztséget viselnek, szintén testvéreik (32). Feladatuk, hogy hozzájáruljanak Krisztus Testének építéséhez. A keresztség és a bérmálás által részt vesznek az Egyház küldetésében, éspedig – mint már mondtuk – küldetésük megvalósításának különleges helye számukra a világi élet. Ott kell megjeleníteniök (jelenvalóvá tenniök) az Egyházat. Ezen túlmenően bevonhatók a tisztséget viselők feladataiban való együttműködésbe (33). Krisztus Lelkén keresztül működik a laikusokban, és képesíti őket feladataik teljesítésére. Így felkészíti őket a tanúságtétel szolgálatára, és arra, hogy hűséggel és türelemmel várják a jövendő dicsőséget. Életük-

kel és szavukkal kell bizonyságot tenniök az Atyának Krisztusban eljövendő országa mellett (34-36).

A világi hívek nagykorúsága melletti nagyon jelentős megnyilatkozást tartalmaz a 37. cikkely. Ebben arról van szó, hogy a laikusoknak joguk, sőt kötelességük, hogy egyházi kérdésekben „igazlelkűen, bátran és okosan" nyilvánítsanak véleményt. Tegyék ezt természetesen okosan és szerető tisztelettel azok iránt, akik tisztséget viselnek. Kapcsolja őket az előljárókhoz „keresztény engedelmesség", és imádkozzanak értük. A tisztségek viselői viszont figyeljenek fel a világi hívekre, támogassák őket, hallgassanak rájuk és biztosítsanak nekik cselekvési szabadságot, hogy „öntevékenyen működjenek" az Egyházban. Ha a laikusok és az előljárók kölcsönös bizalomtól indíttatva együttműködnek, úgy ez sok jót eredményez az Egyház számára.

A világi hívek a liturgiában

A világiak apostolkodásáról szóló zsinati határozatban ismételten szó esik arról, hogy a laikusoknak mind az Egyházban, mind pedig a világban feladataik vannak. Emeljük ki az Egyházon belüli funkciók problémaköréből az egyik lényeges feladatot. A liturgia az egyházi élet központi tartományába tartozik. Milyen szerep jut a laikusoknak a liturgiában a Zsinat szándéka szerint? Hogy ezt a szerepet teljesen megértsük, részletesen beszélnünk kellene a liturgia közösségi jellegéről. A liturgiáról szóló rendelkezés feltűnő módon hangsúlyozza ezt. Jegyezzünk meg legalább annyit, hogy a liturgiának mint kisarkítottan közösségi ünneplésként való értelmezése egyenesen azt célozza, hogy a laikusok tekintélyét emelje. Ezt könnyen be lehet bizonyítani ennek a rendelkezésnek számos cikkelyéből. Így különösen világosan kitűnik a 14. cikkelyből: „Az Anyaszentegyház nagyon is kívánja, hogy valamennyi hívőt vezessék el a liturgikus cselekményekben való ahhoz a teljes, tudatos és cselekvő részvételhez, amit magának a liturgiának a természete is megkíván. De erre a krisztusi nép, „mint választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, mint tulajdonul megszerzett nép" (1 Pt 2, 9; vö. 2, 4-5)- a keresztség által nemcsak jogot kapott, hanem köteles is. Mindenképpen törekednünk kell az egész népnek a szent liturgia ápolásában és megújításában való erre a teljes cselekvő részvételére. Hiszen ez az az első és nélkülözhetetlen forrás, amelyből a híveknek az igazi krisztusi szellemet meríteniök kell. Ezért a lelkipásztoroknak egész lelkipásztori tevékenységükben megfelelő oktatás útján a legbuzgóbban kell erre törekedniök."

E megállapítás szerint a világi hívek az istentisztelet cselekvő résztvevői. Eszerint nem csupán befogadók, akikkel szemben a papi szolgálattevők, mint kiosztók állnak. A hagyományos szóhasználati képlet: kiosztók és befogadók, amely a dogmatikában századokon keresztül döntő szerepet játszott, nem illik többé a liturgikus közösségnek erre az értelmezésére. E szóhasználatnak leszűkített értelemben minden bizonnyal megvan a maga jogosultsága és jelentősége. De semmit sem sejtet velünk abból a tényből, hogy az Egyháznak valamennyi tagja hivatott és képesített „a liturgikus ünnepeken való teljes, tudatos és tevékeny részvételre".

Csak mellékesen jegyezzük meg: Érdekes katechetikai feladatunk szempontjából azt olvasnunk, hogy a Zsinat kívánsága szerint a lelkipásztoroknak erről a kérdésről oktatniok kell a híveket (14), hogy – mint a 48. cikkely mondja – a hívek megtanulják a misztériumot érteni, s így „tudatosan, áhitattal és tevékenyen együttesen megünnepelni". Ez a cikkely ezen felül azt bizonyítja, hogy a laikusok óhajtott tevékenysége semmiképpen sem külsőséges csupán – imákban, akklamációkban, énekekben megnyilvánuló –, hanem hogy ez a liturgikus ünneplés magvára vonatkozik. Mert a laikusok részvételét az eucharisztián a következő szavakkal írja le: „Meg kell tanulniok (ti. a híveknek), hogy a tiszta áldozati adományt necsak a pap keze által, hanem vele egyesülten maguk is fölajánlják és ezáltal magukat adják áldozati adományul. Így kell Krisztus, a közvetítő, által napról-napra egyre tökéletesebb egységre eljutniok Istennel és egymással, hogy végül Isten legyen minden a mindenben." A mise tehát Krisztus áldozata, amit a közösség mutat be az Atyának, éspedig a pappal együtt, aki vezeti az ünneplést. A hívek Krisztus által mutatják be a szentmiseáldozatot az Atyának, és így eljutnak a teljes egységre Istennel és egymás között.

Még két olyan pontot emelek ki, amelyből nyilvánvaló a laikusok új értékelése a liturgiáról szóló zsinati rendelkezésben. E tekintetben elsőnek a 35. cikkely 4. bekezdését kell említenem. Ez arról szól, hogy a templomban újra vezessék be az ige-istentiszteleteket. Íme a szövege: „Elő kell mozdítani Isten igéjének szent szolgálatát a nagyobb ünnepeket megelőző vigiliákon, az Ádvent és a szent Negyvennap hétköznapjain, valamint a vasárnapokon, és az ünnepeken, különösen ott, ahol nem áll rendelkezésre pap; ebben az esetben irányítsa egy diakónus vagy a püspöknek más megbízottja az ünnepséget." Eszerint az ige-istentiszteletet laikus is vezetheti. Az ilyen istentisztelet – „sacra Verbi Dei celebratio" – több az egyszerű ájtatosságnál. A laikusok tehát nemcsak részt vehetnek rajta, hanem elnökölhetnek is azon. Mivel az ilyen ünnepséghez szentbeszéd is tartozik, szabad-e arra következtetnünk,

hogy a laikusok is prédikálhatnak az istentiszteleten? Némelyik országban máris megelőzi a gyakorlat az elméletet és a kodifikált jogot. A jövő mutatja majd meg, mi lesz ebből a lehetőségből. Ez a cikkely azonban kétségtelenül azt bizonyítja, mennyire kész volt a Zsinat elismerni a laikusok méltóságát, küldetését és tevékenységét az istentiszteletben.

Ez különben megmutatkozik a második pontban is, amit még megemlítenék. Ez az Egyház zsolozsma-imádságára vonatkozik. A 84. és 85. cikkely (vö. a 87.-kel, 90.-kel és a 100.-kal) úgy írja le a zsolozsmát, mint az Egyháznak azt az imádságát, amit papok és hívek végeznek. Az, amit ennek az imádságnak a rangjáról és méltóságáról kijelentenek, nemcsak a hivatalos papok és a szerzetesek kötelező imájára érvényes. Ha a laikusok részt vesznek a zsolozsmán, egyszersmind „részesülnek Krisztus jegyesének legnagyobb dicsőségében. Mert amikor bemutatják Istennek a dicséret áldozatát, akkor az Anyaszentegyház nevében állnak Isten trónja előtt" (85).

Ha megkíséreljük egyetlen szóban összefoglalni a laikusok liturgikus méltóságát, kézenfekvőként kínálkozik számunkra az „általános papság" kifejezés. De vajon használja-e a zsinati rendelkezés? Sajnos nem. Ám ennél a megállapításnál tekintetbe kell vennünk, hogy előfordul maga a dolog, amit ez a fogalom megjelöl; a 14. cikkelyben megtaláljuk az 1 Pét. 2, 9 szentírási idézetet, amely úgy tünteti fel a hívőket, mint „királyi papságot". A 26. cikkely pedig azt mondja, hogy a keresztség részesít bennünket Krisztus királyi papságában. „A papság életéről és szolgálatáról" szóló határozat tanúságot tesz róla, hogy valamennyi hívő „szent és királyi papság". Következésképpen nem szabad túlértékelnünk azt a körülményt, hogy az általános papság kifejezését nem használták. Annál kevésbé, hiszen a világiak apostolkodásáról szóló határozat többször említi, hogy a laikusok részesednek Krisztus papi hivatásában (2, 3, 10).

A laikusok feladata a világban

Néhány vonással jellemeztük, mi a hívő helyzete és feladata az Egyház istentiszteleti életében. Hátra van még, hogy tisztázzuk, mi a laikus hívő feladata a világban. A püspökök zsinati gyülekezete részletesen nyilatkozott erre nézve a Világiak apostolkodásáról szóló határozatában. Ez a határozat azzal a figyelemre méltó megállapítással kezdődik, hogy egyfelől ugyan a világiak küldetése az emberi társadalom helyzete folytán ma sürgetőbb, mint valaha,

másfelől azonban magában a keresztény létvalóságban gyökerezik. Azt, hogy a püspökök mennyire tudatosítani akarták a világi hívek helyzetének és feladatának értékét, az abból a megjegyzésből is nyilvánvaló, amely szerint a világiak újjáéledt öntudata a Szentlélek félreismerhetetlen működésének egyik jele (1).

A határozat legfontosabb megállapításait az alábbi három kérdésben foglalom össze:

1. Mi a világiak feladata a világban? A világiaknak — minden világi hívőnek — része van az Egyház általános küldetésében. Ezt a küldetést lényegében úgy tolmácsolják, hogy az a Krisztus által eljövendő Isten országának (2, 3, 4, 7) s ezáltal a világ üdvösségének a szolgálata. Mint az Egyházról szóló határozatban, a világiak apostolkodásával foglalkozó határozatban is, több helyütt szó van (2, 3, 10) a világiaknak Krisztus hármas — papi, prófétai és királyi — tisztében való részesedéséről.

Közelebbről ez a feladat hármas tagozódású: A világiaknak először is tanúságot kell tenniök az evangéliumról; Isten szavát nemcsak a tisztségek viselőinek kell hirdetniök, hanem valamennyi hívőnek (2, 3, 6, 10, 13, 16, 31). Ezzel és keresztény életük tanúságtételével másodszor embertársaik megszentelését szolgálják (2, 6). Tehát ezt a feladatot sem tartja fenn ezentúl csak a püspököknek és a papoknak. Harmadszor a laikusok feladata — és ebben a pontban látja a határozat a világiak különleges és sajátos feladatát —, hogy mint keresztények törődjenek az emberi társadalommal. Azon kell fáradozniok, hogy az evangélium szellemében alakítsák ki a társadalmi viszonyokat. Ezúton szolgálják az embereket (2, 5).

2. A második kérdés, amire a határozat feleletet ad, így fogalmazható meg: Min alapul a világi hívek megbízatása, feladata? A válasz: Krisztus maga bízza meg a híveket küldetésükkel, és képesíti rá őket az ő Lelkével (3). Feladatuk tehát a Krisztussal való kapcsolatukból következik (3, 4). Krisztus a szentségek által (3, 4) részesíti őket az ő hármas tisztében (10), és ennek a tisztségnek a gyakorlásával adva van a küldetés megbízásának teljesítése is. A világiak küldetése az Egyházban és a világban nem alapszik tehát egyházi megbízáson, hanem isteni meghíváson. Emiatt is kell ezt az Egyháznak elismernie, sőt azon túlmenően védelmeznie is (3, 25).

3. A harmadik kérdés így szól: Mi a világiak feladatának sajátos szerkezete? Ismét csak jelzem a legfontosabb vonásokat. A világiak lelkisége szempontjából az egyik döntő felismerés az az igazság, hogy a Krisztussal folytatott élet és a világban élt élet nem jelent két különálló, egymástól elszigetelt valóságtartományt, hanem egységet képez. A világi létvalóságot úgy

értjük, mint a hit, a remény és a szeretet megvalósításának egyik formáját. A zsinati határozatnak nyilvánvalóan egyik különleges követelménye, hogy a laikusok működése a világban a szeretet megnyilvánulása legyen. Ismételten ezt a követelményt támasztja velük szemben a zsinati határozat (3, 4, 7, 8, 13, 16, 31).

Mindaz, aki ismeri manapság a világi hívek helyzetét az Egyházban, jól tudja, mekkora jelentőséget kell tulajdonítanunk a Zsinat következő követelményének. Minthogy Krisztus ellátta a világiakat Szentlelkével (2), küldetésüket a világban ugyancsak a Szentlélek-adta szabadságban kell gyakorolniok, azéban, aki „ott fúj, ahol akar" (3). Kövessék eközben lelkiismeretüket (5), és cselekedjenek saját felelősségük tudatában (7). A világi híveknek ez a nagykorúságra való joga egyrészt megfelel annak a körülménynek, hogy maga Isten Lelke teszi lehetővé az ő küldetésüket, másrészt a hívek mai helyzetének. A világiakat mind politikai, mind hivatásbeli síkon figyelembe kell vennünk, mint a társadalom szabad és nagykorú tagjait. Valóban azt hisszük, hogy vállalhatjuk a felelősséget az Egyházban való atyáskodó kezelésükért? A helyesen értelmezett nagykorúságnak másrészt mentesnek kell lennie az egyházi tisztségeket viselőkkel szemben érzett ellenséges indulattól. A határozat nyomatékkal hangsúlyozza, hogy a világiak a lelkipásztorokkal közösségben végezzék szolgálatukat az Egyházban és a világban. Olyan együttműködésnek kell ennek lennie, amely nemcsak a világi híveknek válik a javára, hanem az előljáróknak is (10).

Ennek a laikus lelkiségnek további vonását abban láthatjuk, hogy a világban vállalt küldetés nem jelenti a világ elegyháziasítását. Sokkal inkább a társadalom közjólétének tett szolgálat ez (14). E szolgálat mindenekelőtt arra irányul, hogy megvalósítsa az igazságosságot (8, 14). Az, hogy a világi hívek nem a papság világ feletti uralmának állnak a szolgálatában, végül abból is nyilvánvaló, hogy arra intik őket, legyenek figyelemmel a gazdasági, társadalmi és művelődési élet tárgyi adottságainak sajátos voltára (7).

Az utolsó mozzanat kiemeli ezt az irányzatot. A világiaknak vállvetve együtt kell munkálkodniok a máshitűekkel és ezen túlmenően minden jóakaratú emberrel (8, 14, 27, 29). A 14. cikkely a következőket szögezi le: „Törekedjenek a katolikusok arra, hogy minden jóakaratú emberrel együttműködjenek mindannak az előmozdításában, ami igaz, igazságos, szent és szeretetreméltó (vö. Fil 4, 8). Folytassanak velük párbeszédet, előzzék meg őket okosságuk és emberiességük által, és kutassák annak lehetőségét, hogyan tökéletesítsék az evangélium szellemében a társadalmi és közéleti intézményeket. Korunk jellemző vonásai között különleges figyelemre méltó a valamennyi nép összetartozása iránti növekvő és legyőzhe-

tetlen érzék. A világiak apostolkodásának föladata, hogy gondosan növeljék ezt az érzéket, és átváltoztassák a testvériesség őszinte, igaz érzületévé." Itt egyértelmű a világnak nyújtott szolgálat önzetlensége. Ha őszintén feladatunknak tartjuk az emberi közjó szolgálatát, akkor az szükségszerűen elvezet az összetartozáshoz. Az összetartozás tudata új feladat elé állítja az Egyház tagjait. Olyan gondolati átállást kíván, amely minden világ feletti uralomra irányuló, még álcázott egyházi igénytől is mentes. Valószínű, hogy a minden ember testvériségének ez a megvalósítása a legmeggyőzőbb tanúságtétel, amit a keresztények a mai világban Jézus üzenete mellett tehetnek, ám talán a megtérés legnehezebb cselekedete is, amit követelni merészelhetünk tőlük.

Szükséges változás a nevelés terén

A Zsinatra egybegyűlt püspökök nem elégedtek meg azzal, hogy a laikusok méltóságáról és küldetéséről vitázzanak és határozatokat hozzanak. Azt, hogy a laikátus egész kérdését mennyire lelkipásztori feladatnak tekintették, többek között azzal a körülménnyel bizonyították, hogy a világiakról szóló határozatukban kifejezetten követelik az igazi laikátusra való nevelés szükségességét. E határozat 30. és 31. cikkelye szerint a világiakra vonatkozó oktatásnak már a gyermeknevelés során meg kell kezdődnie. Majd az ifjúkorban fokozni kell, hogy végül a felnőttképzés állandó feladatául szolgáljon. A 30. cikkely erre nézve a következőket állapítja meg: „Az apostolképzést már a gyermekek oktatásának elején el kell kezdeni. Főképp azonban a serdülőket és a fiatalokat kell beavatni az apostolkodásba, és átitatni annak szellemével. Ezt a képzést egy egész életen át tökéletesíteni kell aszerint, amint ezt az újonnan vállalt föladatok mindenkor megkövetelik. Tehát a keresztény nevelőket nyilvánvalóan kötelezi az apostolképzés föladata is. A szülők dolga, hogy a családban gyermekeiket már kiskoruktól fogva fogékonnyá tegyék arra, hogy egyre inkább megismerjék Isten egyetemes emberszeretetét. Fokozatosan tanítsák meg őket – elsősorban példájukkal – arra, hogy szorgosan törődjenek felebarátaik anyagi és szellemi szükségleteivel. Így legyen a család és annak közösségi élete mindenestül szinte az apostolkodás újonc-iskolája. Ezenkívül rá kell nevelni a gyermekeket arra, hogy túllépve a család határain, nyíltszívűek legyenek mind az egyházi, mind a világi közösségek irányában. A plébánia helyi közösségébe úgy kell őket befogadni, hogy itt tudatára ébredjenek: ők már élő és tevékeny tagjai az Isten népének. A papok pedig a hitoktatásban, az ige szolgálatá-

ban, a lelkivezetésben és egyéb lelkipásztori szolgálatokban ne tévesszék szemük elől az apostolképzést." Ennek a tanításnak elsősorban az a célja, hogy olyan küldetéstudatot ébresszen, amely nemcsak a plébániai közösség életére, hanem az egész közéletre irányul. A küldetést úgy értelmezzük, mint az evangélium szolgálatát, amelynek az egyes ember és az emberi társadalom szolgálatában kell érvényre jutnia. A fiatalokat kiskoruktól fogva testvéri érzületre kell nevelni az emberek iránt. De bármennyire is hangsúlyt kap az apostolkodás, nem feledkeznek meg a világi hívő méltóságáról szóló tanításról. Így pl. a fenti szövegben megkívánják, hogy a fiatalokat olyan módon vegyék fel (fogadják be) a plébániai közösségbe, hogy tudatára ébredjenek annak, hogy „élő és tevékeny tagjai az Isten népének".

Ezekből az alapelvszerű követelményekből néhány gyakorlati következtetést vonok le.

Gyakori a panasz, hogy az Egyház ma erősen szenved a papi utánpótlás hiánya miatt. Kétségtelen, hogy ez a hiány fennáll. Ahelyett azonban, hogy emiatt terméketlen fásultság hibájába esnénk, őszintén meg kellene fontolnunk, mit tehetnénk azoknak az erőknek a feltárására és felhasználására, amelyek az Egyháznak laikátusában rendelkezésére állnak. E lehetőség egyik előfeltételét képezi a laikusokról szóló helyes, meg nem csonkított oktatás. Milyen tényezőkre kellene különösen súlyt helyeznie az ilyen nevelésnek? A következőkben megemlítünk néhányat közülük.

1. Az Egyházról szóló tanítás: Az Egyházról szóló hitoktatásnak úgy kellene a világi híveket bemutatnia, mint az Egyház teljesértékű és teljesjogú tagjait. Az ifjúságnak tudatosítania kell magában, hogy laikusként nem alattvaló az Egyházban, hanem a többi emberrel együtt – beleértve a püspököket és a pápát is – az Atyaisten fia és leánya, hogy Krisztus fivére és nővére, s végül hogy olyan ember, akit Isten Lelke tölt el és vezet. Ebből az alapvető értelmezésből kiindulva kell az egyházi hivatalt viselőkhöz fűződő viszonyát is felfognunk. Ha már Krisztus a testvérük, ezzel megalapozott adottság az Egyházban levő testvériség. A testvériség azonban más valami, mint a felettes-alattvaló viszony. A testvérek nem alattvalók, hanem a közös Atya gyermekei. Nem kevésbé kérdéses az előljáró-alárendelt fogalompár. Az előljáró és az alárendelt nem egymást kiegészítő fogalmak. Az „alárendeltnek" a „felsőbbség", ez a feudális kategória, felel meg. Az „előljáró" azonban olyan emberek gyülekezetére vonatkozik, akiket annak vezetnie kell, nem pedig dirigálnia. Bizonyos, hogy nem szabad az ifjúság előtt eltitkolnunk az egyházi tisztségeket viselők meghatalmazását, megbízatásukat és törvényszerű jogigényüket il-

letően. Olyan fejezet ez, amelyben a fiatalkorúnak fejlődéslélektani és egyéb okokból nem telik öröme. Annál fontosabb, hogy tisztázzuk és feltárjuk előtte az értelmét. A következő fejezetben lesz még erről egy-két mondanivalónk.

Arról van tehát szó, hogy már a fiatalok oktatása során helyes alapfogalmat alkossanak a laikátus méltóságáról, az őt megillető helyéről és jelentőségéről. A „laikus" szó persze alkalmatlan ennek az egész irányzatnak a számára, mert szükségképpen negatív képzeteket ébreszt. „A laikus" a köztudatban olyan ember, akit nemlegesen kell meghatároznunk. Olyasvalaki, aki nem ismer vagy nem tud valamit, illetve nem ismer vagy nem tud helyesen, azaz „laikus" módjára ismer vagy tud valamit. Mint nem-szakembert állítják őt szembe a szakemberrel. Ez az általános képzet szükségszerűen beárnyékolja a laikus értelmezését egyházi vonatkozásban is. Ezért van ennek a szónak egy évezred óta rossz csengése, amit — úgy látszik — nem lehet kiküszöbölni. A papok úgy tünnek fel mint szakemberek, a laikusok pedig olyanokként, akik függnek tőlük. Ez azonban pont az a felfogás, aminek nem szabad felmerülnie. Mit tegyünk hát? Utópia lenne, ha teljesen száműzni akarnók a „laikus" szót az egyházi nyelvhasználatból. Ám annál megfontolandóbb az a kérdés, vajon nem kellene-e megszorítani használatát azzal, hogy más, jobb szóval helyettesítjük. Hiszen az államéletben sem használjuk a laikus fogalmát. „Polgároknak" számítunk az államban. Ez pozitív tartalmú fogalom. Vajon milyen szóra gondolhatnánk Isten népe keretében a polgár szó helyett? A „hívő" szó széltében-hosszában elterjedt, és általánosan használják. Tkp. méltóságjelző kifejezés. Persze fel kellene szabadítanunk attól a gondatlanságtól, amellyel használni szokták, és ki kellene bővítenünk mindazzal a képzettel, amely az ó- és újszövetség könyveinek bibliai nyelvhasználatában társul hozzá: a hívő, mint az az ember, aki hisz, akit szavával maga Isten hívott, kiválasztott és megszentelt. A hitoktatás majd elébe megy ennek a nyelvújításnak. A laikus szó ritka lesz, ezzel szemben a hívő megjelölést fogják mindenütt használni. Csak az a fontos, hogy ismét felfogjuk ennek eredeti jelentéstartalmát.

2. Az istentiszteletről szóló tanítás: Az egész liturgikus oktatás terén fel kellene figyelnünk az általános papságról szóló igazságra. Ez az az alapzat, amire a laikusok minden istentiszteleti tevékenysége ráépül. Ezen alapzat nélkül a hívek mozgósítása felületes marad. Hol lehetne erről az igazságról elsősorban beszélnünk? Megalapozásul a két első szentség, a keresztség és a bérmálás kínálkozik. A keresztség beiktatja az embert Krisztusba, s ezzel együtt az ő papságába is. A bérmálás közismer-

ten a keresztség betetőzésének a szentsége. Ezt a betetőzést a Lélek teljességének a közlése alkotja. A Lélek által válik teljessé a Krisztus papságában való részvétel is. A papszentelésnél azután figyelembe kellene vennünk ezt az általános papságot mint előfeltételt, és világosan rá kellene mutatnunk a különleges papság sajátos jellegére, teljhatalmára és szerepére. Meg kellene gátolnunk azt az elképzelést, hogy csak az a papság igazi, amit a papi rend szentsége közvetít. Hangoztatnunk kellene azt a közös vonásukat, hogy mindkettő részvétel Krisztus papságában. Ennek a közös jellegnek alapján kellene aztán kidomborítanunk, ami az egyiknek is, a másiknak is sajátossága és megkülönböztetője. A megkülönböztető vonást nem szabad azonban abban látnunk, hogy az egyikük a szentségek kiszolgáltatója, a másikuk csak a felvevője. A valóság az, hogy mindnyájan felvevők, amennyiben Istentől Krisztus által kegyelmet kapnak. Valamennyien közvetítői a kegyelemnek, ha más-más módon is.

Ami a többi szentséget illeti, itt is azt kell kívánnunk, hogy az oktatás hangsúlyozottan úgy értelmezze a bennük való részvételt, mint az általános papság gyakorlását. A papi működés kifejtése kétféle módon történik. Egyfelől mint Isten dicsőítése, másfelől mint az embertárs üdvözülése érdekében végzett szolgálat. Amikor a szentségeket kiszolgáltatják, a megvalósítás mindkét formája érvényesül. Ez a jelentőség az egyes szentségek és a papi funkciók egyes hordozói szerint más és más. Ha az elsődleges papi feladatra, Isten dicsőítésére gondolunk, könnyű lesz az oktatás folyamán a különféle szentségeket úgy értelmeznünk, mint a papi tényked és megvalósítási formáit. Mert a „felvevő" is dicsőíti Istent, pl. a bűnbánat és betegek keneténck a szentségében. Aki ui. megbánja és bevallja bűnét, Istent dicsőíti. Míg a házasság szentségében a másik mozzanat kerül előtérbe – hiszen a szentséget itt a házasfelek szolgáltatják ki egymásnak –, az eucharisztiára előkészítő oktatás kiváló módon bemutathatja, hogy a szentmise valamennyi részvevője Istent dicsőíti. Azt a kívánalmat, hogy a hívők necsak külsőleg legyenek cselekvően jelen a szentmisén, hanem a pappal együtt mutathatják be Krisztus áldozatát; éppen annak a ténynek az alapján kell megérttetnünk velük, hogy Krisztus által papok lettek, akik képesek olyan áldozatot bemutatni Istennek, amely megállja a helyét az ő szemében.

3. Az igehirdetésről szóló tanítás: Ennek a tanításnak nem szabad megengednie, hogy olyan elképzelés jusson érvényre, mintha abban kellene látnunk a tisztséget viselők és a hivatal nélküli hívők közti különbséget, hogy az egyik a tanító Egyházat alkotja, a másik pedig a hallgató Egyházat. Pozitív irányban az a fela-

dat, hogy az egész Egyházat úgy értelmezzük, mint igét hallgató és igét hirdető társaságot. Isten népének valamennyi tagja hallgatója Isten szavának, illetőleg ennek kellene lennie. E tekintetben senki sem kivétel. Akinek különleges teljhatalma van a tanításra – a püspököknek, kiváltképp Róma püspökének –, a többieknél még súlyosabb kötelezettsége Isten igéjének hallgatása. Mivel mindenki hallgató, mindenkinek az Ige tanújának is kell lennie. Ismét: elvben senki sem kivétel e tekintetben. Az evangélium továbbadása tehát nemcsak a tisztségviselők dolga. Ez mindenkinek a feladata. Éspedig éppen azért, mert mindenkinek hivatása, hogy hallgatója legyen az igének. Mivel Isten megajándékozta őket szavával, amely az üdvösség igéje, nem szabad ezt a maguk számára lefoglalniok, hanem közvetíteniök kell mások számára, hogy ők is eljussanak az üdvösségre. Az egyes hívőknek a tőlük telhető mértékben kell ezt a szolgálatot végezniük. Az az igazság, amiről a Szentírás és a zsinat tanúskodik, s amely szerint minden hívő kötelessége az ige szolgálata, azokhoz a tanokhoz tartozik, amelyekre ma különösen fel kell figyelnünk. Ennek az igazságnak a hangoztatása nem kell, hogy a tisztségviselők teljhatalmának csorbításához vezessen, sőt, nem is szabad erre vezetnie. Az ő szerepük az, hogy tekintéllyel adják tovább az igazságot. Ez nem illeti meg valamennyi egyháztagot. Magától értetődik, hogy ezt tanítanunk kell. Minthogy azonban az eddigi hitoktatás a tanítóhivatal jelentőségét egyoldalúan domborította ki és a kelleténél jobban hangoztatta, ezért a mai oktatás különleges feladata, hogy kiemelje valamennyi keresztténynek azt a jogát és megbízatását, hogy Isten igéjét szolgálja. Nem teszünk eleget ennek az igazságnak, ha a hívők feladatát arra korlátozzuk, hogy segítsenek a papoknak az igehirdetésben. Ők nemcsak a tisztségviselők kisegítői az igazság melletti tanúságtételükben, hanem elsősorban maguk is tanúi az igazságnak, mégpedig hívő mivoltuk alapján. Természetesen oly igehirdetési feladatokra is igénybevehetők, amelyeket rendes körülmények között az előljárók vállalnak. De nem ezt kell az igehirdetéshez való sajátos hozzájárulásuknak tekintenünk.

Végül említsünk meg még egy mozzanatot, amely lényeges a hívek útján történő igehirdetés kérdésével kapcsolatosan. Az evangélium melletti tanuskodásnak két formája van: a szó és az élet. A hívekhez szóló felhívás a megvalósítás mindkét formáját érinti. Az életen a „hitből való életet" értjük. Ilyen élettel tanúskodnak a hívők az evangélium mellett. Ezt a tanúságot kell megtenniök az élet minden területén, ma mindenekelőtt az emberi társadalmon belül. Azzal, hogy a hívő úgy gyakorolja a hitét, mint a társadalom iránti szolidáris szolgálatot, hitét a máshitűek és nem hívők szemében hitelre méltóvá teszi.

Összefoglalásképpen: A ma és a holnap Egyháza számára messzemenő a jelentősége annak, hogy új egyháztudat jöjjön létre és ez hatásos legyen valamennyi tagjában, akár tisztségviselő, akár nem. Ennek a tudatnak jelenleg legfontosabb és legtermékenyebb vonása a tisztség nélküli tagok csorbítatlan értelmezése. Ki kell irtani minden, a laikus fogalmához fűződő negatív vonást. Ki kell tartanunk mint alapirányzat mellett, annál a törekvésnél, hogy a tisztség nélküli hívőt a maga valódi jelentőségében szemléljük és méltassuk. Olyan feladat ez, amit meg lehet valósítanunk már az ifjúság oktatásában.

Ha az egész kérdést a nevelés szempontjából nézzük, nyilvánvaló, hogy nemcsak oktatási feladatról van itt szó. A tanítást szükségképpen ki kell egészítenie a gyakorlatnak. Más szóval: Az Egyház ifjúságának nemcsak új öntudatra van szüksége, hanem arra is, hogy konkrétan megtapasztalja ifjú keresztény mivoltának méltóságát. De vajon hol tapasztalhatják meg ezek a fiatalok, hogy Isten új népének tagjai, mint azokban a valós vonatkozásokban, amit a szüleikhez való kapcsolatuk jelent, vagy abban a módban, ahogyan őket tanítóik és tanulótársaik kezelik, vagy abban, hogy a papság komolyan veszi tevékenységi készségüket és szabadságukat az istentiszteletben. (Itt tűnik ki, milyen következményekkel jár a szentségekhez járulással kapcsolatban alkalmazott kényszer...) Csakis ezekben az említett konkrét vonatkozásokban tapasztalhatják a fiatalok, hogy Isten öntudatra ébredt népének a tagjai. Ezt a tapasztalatot elsősorban az a tisztelet közvetíti, amellyel a felnőttek viseltetnek a fiatalok személye iránt[1].

1. A laikusokra vonatkozó legfontosabb irodalom összefoglalását vö. F. König bíboros: A Zsinat mérlege, Bécs (Opus Mystici Corporis) 1968. függelékében „A II. Vatikáni Zsinat Könyvészete", 87-88 l.; továbbá szintén a kiadásunkban megjelent „Zsinat után" c. gyűjtemény irodalmi tájékoztatójában, 222-223 l. (A kiadó megjegyzése.)

VI. AZ EGYHÁZI HIVATAL MINT SZOLGÁLAT

A hivatal értelmezése a zsinati okmányokban

A laikus hívő fogalmának bibliai értelmezése ellenpárként megkívánja, hogy ugyancsak a szentírás alapján értelmezzük azoknak a szerepét, akik az Egyházban tisztséget viselnek. Ha az előbbi fogalmat Isten népének bibliai elképzeléséből nyerjük, úgy ennek a fogalomnak az utóbbi szempontjából is mérvadónak kell lennie. A Zsinat félreérthetetlenül kinyilvánította, hogy az Egyháznak a mai világban ismét rá kell eszmélnie arra, hogy szegény, alázatos és szolgáló Egyháznak kell lennie. Az Egyház lényegéhez tartozik a bűnbánati készség és a reformra irányuló törekvés. Mint Urának, neki is üldözésekre kell számítania (Az Egyházról szóló határozat, 8. p.). Ezzel elutasítjuk azt a véleményt, mintha az Egyháznak gazdagnak kellene lennie, és olyan intézményt jelentene, amely súlyt helyez a reprezentációra, és amely érvényesülésre és hatalomra törekszik. Ugyancsak elutasítjuk ezzel azt a véleményt, hogy az Egyháznak csak megőrző szerepe van. Az Egyháznak a mai és a holnapi világban kifejtendő meggyőző ereje döntően attól függ, hogy az Egyház tudatában és tevékenységében végbemenjen ez a változás. A mégoly előrehaladott liturgikus reform is hatástalan marad az egyházi élet ezen új formájára való gyökeres átállás nélkül. A szükséges reformot nem helyettesítheti a mégoly tökéletes propaganda módszer, sem pedig a diplomatikus ügyességgel előkészített megegyezés az állami hatóságokkal.

Az Egyházban végbemenő ezen alakváltozásnak elsősorban az egyházi tisztségek viselőinél kell megmutatkoznia, mindenekelőtt a pápánál és a püspököknél, de valamennyi papnál is, akár az egyházmegyei, akár a szerzetespapság sorába tartoznak. A megújulást tehát maguknak a tisztségviselőknek kell megvalósítaniok. De másodsorban minden hívőnek is fel kell azt ismernie és igenelnie. Ezért az igehirdetésnek kötelessége, hogy gondoskodjék a hivatal megújított értelmezéséről. Ez a feladat nem csupán a felnőtteket érinti. Már az ifjúságot ebben az értelemben kell oktatnunk, és ebben a tudatban kell felnőnie, s éppen ezért már korán fel kell

világosítanunk a világi hívő méltóságáról és feladatáról. Azok között a szempontok között, amelyek ehhez a feladathoz kínálkoznak, különleges jelentőségű az egyházi hivatal szolgálati jellege. Úgy kell ezt tanítanunk, mint a hivatalnak, s egyúttal az Egyháznak lényeges szerkezeti elemét. Hallgassuk meg előbb ismét a Zsinat erre vonatkozó véleményét:

A Zsinat az Egyházról szóló határozat 3. fejezetében (18-29. cikkelyek) foglalkozik az egyházi hivatalokkal. Mindjárt a 18. cikkely első bekezdésében a következő szavakkal válaszol az egyházi hivatal értelmére vonatkozó alapvető kérdésre: „Krisztus Urunk különböző szolgálatokat[1] alapított Egyházában az Isten népének lelkipásztori gondozására és szüntelen gyarapítására. Az Egyház szent hatalommal felruházott szolgái ugyanis testvéreiknek szolgálnak, hogy Isten népének minden tagja, akinek éppen ezért valódi keresztény méltósága van, szabadon és rendezett módon működjék közre ugyanannak a célnak az elérésére, s így eljusson az üdvösségre."

Ha meggondoljuk, mekkora a veszélye annak, hogy a hivatalt félreértik és visszaélnek vele – hogy mekkora kísértést jelentett ez az Egyház számára a történelem folyamán, azt Yves Congar „A szolgáló és szegény Egyházért" (1965) című könyvéből tudhatjuk meg – úgy felmérhetjük, mekkora hordereje van és remélhetőleg lesz, a hivatalokról szóló e határozat bevezetésének. A hivatal értelmét, feladatát és célját egyértelműen szolgálatként, ministeriumként jellemzi. Következésképpen a hivatal viselője szolga, minister. Ezt a kifejezésmódot nemcsak ezekben a bevezető mondatokban találhatjuk meg. Végigkíséri a zsinati határozatot. Hogy a püspökök mennyire szolgálatként kívánták értelmezni a maguk hivatalát és minden hivatalt az Egyházban, azt mutatja, hogy ez a szóhasználat nem csupán az Egyházról szóló határozatra korlátozódik. Hogy csak egy példát említsünk: A liturgiáról szóló határozat (28. pontja) a liturgikus ünnepség elnökét minister-nek nevezi, ami ugyan nem világlik ki egyértelműen a magyar fordításból. Mert ez a ministerből papot csinál (ld. A II. Vatikáni Zsinat rendelkezései a Szent Liturgiáról, Szent István Társulat, Budapest, 1964. 24. l.), ami ugyan megfelel e szó eredeti értelmének, de mégsem fedi a mai nyelvhasználatot.

Mi mármost ennek a hivatalnak a szolgálata? Az egyházi hivatal értelme egyszerű szavakkal kifejezve: Isten népének szolgálata. A hivatalnak az a feladata, hogy ezt a népet olymódon vezesse, hogy az növekedjék, s ezáltal valamennyi tagja „szabad és rendezett módon" törekedjék az üdvösség elérésére. Figyeljük itt meg, hogy a néphez tartozik az Egyház minden tagja, tehát a hivatalok birto-

kosai is. Ebből az következik, hogy ők is rászorulnak a vezetésre. Az Egyházban meglevő szolgálatok számukra is vannak. A papok és a püspökök nemcsak irányítók és vezetők. Nekik is tanácsot és segítséget kell kapniok és irányításra szorulnak. Tehát akinek hivatala van az Egyházban, annak szolgálata van. Nem uralkodó; a többiek nem érte vannak, hanem ő áll a többiek rendelkezésére. Testvéreinek szolgája. Mert Isten népe fivérek és nővérek közössége. A hivatalt viselők nem állnak ezen a társaságon kívül. Sőt, szolgálatuk által még szorosabb kötelék fűzi őket ehhez a testvériséghez, mint a többi tagot, s ezért fokozott mértékben fel vannak szólítva erre a testvériségre.

Már az apostolok küldetése szolgálat volt. Elsősorban az evangélium melletti tanúságtétel volt ez, és a nép vezetése (19)[2]. Ez a szolgálat átszármazott a püspökökre és segítőtársaikra: a papokra és a szerpapokra (20. p.). Maga Krisztus az, aki a püspökök szolgálata révén hirdeti Isten igéjét, szolgáltatja ki a szentségeket és vezeti az Egyházat. Ennek a szolgálatnak a követelményei meghaladják az ember erejét. Ezért közli Krisztus a hivatottakkal Isten Lelkét. A hivatal tehát „lelki adomány", donum spirituale (21. pont). Ebben megnyilatkozik ennek a szolgálatnak a nagysága. Ugyanakkor rámutat arra a tényre, hogy elsősorban nem emberi teljesítmény, hanem isteni kegyelem. Nehogy valakinek az a gondolata támadjon, hogy a szolgálatról szóló egész beszédmód végső soron mégis csupán jámbor szónoklat, amit nem szabad egészen komolyan vennünk, a Zsinat azonban hangsúlyozta ennek a kifejezésmódnak komolyságát. Így a 24. cikkelyben ezt találjuk: „Az a föladat, amelyet az Úr népének pásztoraira bízott, valódi szolgálat. Ezért a Szentírás kifejező módon diakóniának, vagyis szolgálatnak hívja (vö. Ap. Csel 1, 17; és 25; 21, 19; Róm 11, 13; 1 Tim 1, 12)."

A püspökökről szóló határozatban is megmutatkozik a püspöki és papi hivatal szolgálati jellege (16, 25. és további cikkelyek), ha nem is annyira kifejezetten, mint az Egyházról szóló határozatban. Ezzel szemben a „Papok szolgálatáról és életéről" szóló határozat számos bizonysággal szolgál a hivatali papságnak erre az értelmezésére. Ezt az okmányt teljesen áthatja a szolgálat gondolata. Ennek értelmében tolmácsolják nemcsak elvi, hanem gyakorlati részeit is. Az egész határozatot jellemzi a bevezetés e lapidáris mondata: „A szentelés és a püspöktől kapott küldetés Krisztusnak, a Tanítónak, Papnak és Királynak szolgálatába állítja a papokat, akik részt vesznek hivatalában, amely által az Egyház itt a földön szüntelenül Isten népévé, Krisztus testévé és a Szentlélek templomává épül. Ez a Szent Zsinat a következőket mondja ki és határozza el, hogy szolgálatukat a lelkipásztori és emberi szempont-

ból oly mélyrehatóan megváltozott viszonyok között hatásosabban támassza alá, és életükkel jobban törődjék" (1. cikkely). Bár Isten dicsőségét jelöli meg a papi szolgálat elsődleges céljául (2. cikk.), mégis túlnyomórészt az emberek megsegítésének a szempontja érvényesül. A papoknak a hívekhez való viszonyukat úgy kell felfogniok, mint „testvéreknek a testvérek között". Szolgálattevő testvéreknek kell tekinteniök önmagukat a nem katolikus keresztények, sőt a hitetlenek iránti kapcsolataikban is (9. cikkely). Ezt a szolgálatot a határozat közelebbről úgy írja le, mint az ige, az istentisztelet és a vezetés szolgálatát. Ez a magyarázat a püspöki és papi hivatalra egyaránt érvényes.

A szolgálati jelleg nem szünteti meg a hivatás nagyságát, sem a méltóságét és a teljhatalomét. De a valóság mindeme oldalának olyan szerkezetet ad, amely lényeges számukra. E szerkezet nélkül nem lehet az egyházi hivatalt helyesen megértenünk. Ha például ezt a határt átlépjük, úgy az atyának és a pásztornak a képét nagyon könnyen úgy visszük át a tisztségek viselőire, hogy fatális, paternalisztikus (=atyáskodó) vonások csúsznak bele, amelyeknek annyira végzetes a gyakorlati hatásuk, és súlyosan ránehezednek a tisztségviselők és a hívők közti viszonyra.

A jövő oktatás súlypontjai

1. Azt, amit ma általában a hitoktatásban az egyházi hivatalokról tanítanak, nem fogjuk egyszerűen tévesnek, hanem csak egyoldalúnak minősíteni. A Zsinat szellemében világos, hogy milyen irányban kell a kiigazításnak megtörténnie. Meg kell magyaráznunk, hogy az egyházi hivatalok lényegesen és nem csupán mellékesen szolgálatok, amelyeket Krisztus megbízásából és erejében kell az emberek üdvössége érdekében végezni. A Zsinat szellemében egyértelműen ki kell emelnünk mindegyik hivatal testvéri jellegét[3]. Ezt az új oktatást mindenütt be kell vezetni, ahol szóba kerül a pápa, a püspökök, a papok és a szerpapok szerepe, tehát először is az igehirdetést, az istentiszteletet és az Egyház lelkipásztori hivatalát tárgyaló tanításban. A becsületes és kritikus felülvizsgálatnak mindenekelőtt a pápaságról szóló katechetikai tanítással kell majd foglalkoznia. A vonatkozó szakirodalomra vetett futólagos pillantás is megmutatja, hogy erre a hivatalra, tovább már aligha fokozható egyoldalúsággal, szinte kizárólag a fenség és uralom, a hatalmi teljesség és a tekintély kategóriáit alkalmaztuk és így tekintettünk fel reá. Az ilyen oktatásban még töretlenül jelentkezik az I. Vatikáni zsinat óta egyoldalúan hangsúlyozott ekkleziológia hatása. Ezért épp e téren szükséges az újrafogalmazás. Az Egyház legfőbb

hivatalát úgy értelmezni és tanítani, mint Isten egész népe iránti testvéri szolgálatot: nem egyháziatlanság, hanem ellenkezőleg, megfelel a szentírás és az új Zsinat egyházfogalmának. Ha nem úgy tesszük ezt, hogy ellentétbe kerüljünk a Péter hivatali utódjának teljhatalmáról szóló jogos tanítással, úgy az ilyen oktatás segítséget nyújthat arra, hogy nemcsak ezt a csúcshivatalt, hanem mindenfajta egyházi hivatalt megérthetővé tegyünk az ifjúság számára.

2. Gondos figyelmet érdemel a papszentelésről szóló tan is, mert nem ritkán itt a gyökere az olyan egyoldalú felfogásnak, amit nehezen lehet összeegyeztetnünk az újszövetség szellemével. Itt azt kellene tanítanunk, hogy a hivatal nemcsak egyházi megbízatás, hanem isteni meghatalmazás. Persze, nem szabad ezt a meghatalmazást mágikus értelemben magyaráznunk. A szentelés nem teszi az embert varázslóvá, aki mágikus erők birtokába jutott, és képes rendkívüli hatásokat előidézni. Isten a papszentelés szentségével inkább arra képesíti az embert, hogy mint az ő eszköze különleges módon szolgáljon neki. Az egyházi rend szentségét felvett ember hatalma következésképpen nem az, hogy hordozója, hanem saját erejéből hozza létre az üdvösség hatásait. A hivatal viselője csak abban az esetben képes az emberek megszentelésének a szolgálatát gyakorolni, ha állandóan Istentől függ, akit a szentelési prefáció „a tisztelet szerzőjeként és minden méltóság osztogatójaként" magasztal. Azonkívül a különleges papság révén nem veszíti el a felszentelt azt, amit már magáénak mondhatott az általános papság alapján, és amire ez már el is kötelezte: hogy bizonyságot tegyen a hit mellett, hogy szolgálja mások üdvösségét. Mindezt most belefoglaljuk a hivatali meghatalmazások és feladatok teljességébe. Ennélfogva az egyházi hivatalról való helyes tanítás szempontjából döntő, hogy a meghatalmazás tényén kívül tudjunk arról, hogy az egyházi hivatal a közösség szolgálata végett adatott. Aki ebben a hivatal leértékelését látja, teljesen félreérti ezt a felfogást. Nem veszi észre, hogy Krisztus tanítványainak, az új emberiségnek a testvérisége azt a legnagyobb méltóságot jelenti, amiben ember részesülhet. Ennek a testvériségnek a szolgálata tehát felülmúlhatatlan megtisztelés és üdvösséget közvetítő munka. Vajon aki ebben a félreértésben élt, feltette-e tkp. már magának egyszer azt a kérdést, hogy a hivatalnak az az évszázadokon keresztül uralkodó értelmezése, amely a világi hívőket a szó szoros értelmében vett „laikusoknak", azaz a hivatali tevékenység csupán passzív, pórázon vezetett elfogadóinak tekintette; nem jelenti-e éppen az egyházi hivatal lefokozását? A hasonlat kiélezése nélkül: egy valóban demokratikusan kormányzott állam elnökének nagyobb a becsülete, mint egy tekintélyuralmi államfőnek,

mert az szabad és nagykorú polgárok élén áll, ez azonban nyílt vagy álcázott erőszakkal uralkodik alattvalói felett. Az az aggodalom, hogy az egyházi hivatal szolgálati szerkezetének hangoztatása a hitoktatásban esetleg meggyöngítheti az ifjúság papi hivatásra való készségét, csak abban az esetben jogos, ha figyelmen kívül hagyjuk az említett szempontokat.

3. A papszentelésen kívül a pásztori hivatal nyújt termékeny kiinduló pontot az egyházi hivatalról szóló oktatás számára. Szentírási szóhasználat a keresztény közösséget „nyájnak" nevezni. A nyáj képe annyit jelent, hogy a közösséget vezetni kell. Az a körülmény, hogy az Egyház valamennyi tagjának az embert kell szolgálnia, nem zárja ki, hogy ők maguk is vezetésre szorulnak. A nyájnak ez a szóképe azonban nem szemléltetése a hívek passzivitásának. Annál kevésbé illik rá a „türelmes és ostoba bárányokról" szóló népies kifejezésmód, amelyeken azokat értik, akik minden ellenvetés és öntevékenység nélkül bármit elfogadnak. Az Egyház tagjai nem abban az értelemben bárányok, hogy a klérus vezérli őket. A nyáj egyszerűen olyan közösséget jelent, amely rendre és vezetésre szorul. A „nyáj": másfelől a legnagyobb méltóságot is jelenti. Hiszen ez a kép azoknak a közösségét érzékelteti, akiket Isten Krisztus által megváltott: „az Isten népét". Két további megfontolás is megerősíti azt a nézetet, hogy a nyájnak ezt a szóképét nem szabad csupán passzív és leértékelő értelemben használnunk. Hiszen Istennek ez a nyája maga is pásztor, amennyiben valamennyi hívőnek segítséget kell nyújtania embertársainak az üdvözülésre. Tehát bárki másnak nevezhetjük őket, mint csupán vezérelt embereknek. Másodszor hozzájárul ehhez, hogy az Egyház pásztorai maguk is vezetésre és segítségre szorulnak, tehát, hogy a képnél maradjunk, egyrészt ők maguk is a nyájhoz tartoznak. Ennek következtében semmi ürügyük vagy alapjuk sincs arra, hogy a hívek fölé helyezzék magukat. Következésképpen a pásztorok nemcsak vezetők; vezetettek is, illetve azoknak is kellene lenniök. Hiszen nem az ő nyájukról van szó, hanem „Isten nyájáról"; ehhez pedig hozzátartozik valamennyi hívő, akár van hivatala, akár nincs. És miért ne fogadna el valamilyen hivatal viselője a hivatal nélküli egyházközségi tagtól lelkipásztori tanácsot és segítséget? Ágoston nagyon is tudatában volt az egyházi hivatal ilyen értelmezésének. Nem szégyellte ezt megmondani az egyházközségnek is. Így az egyik szentbeszédében egyízben bevallja: „Bűnös vagyok veletek együtt, aki veletek együtt veri a mellét" (Sermo 56, 11). Más alkalommal ő, a püspök, juhnak nevezi magát Krisztus nyájában: „Juh (vagyok) veletek együtt az egyetlen pásztor pásztorbotja alatt" (En. in Pes 126, 3)[4]. Ezen túlmenően ez az

utóbbi, Ágoston által kimondott, igazság, hogy Krisztus az egyetlen pásztor, aki valamennyi hívőnek összehasonlíthatatlanul „igaz" pásztora, a pásztori hivatalról szóló oktatás sarkalatos pontja.

4. Hadd adjunk a következőkben két, közvetlenül gyakorlati célt szolgáló ösztönzést.

1) Krisztus testének szentírási szóképével kapcsolatban oktatást lehetne adnunk a hivatal szolgálati szerepéről. Itt ezt a gondolatmenetet követhetnők: a) Az Egyház minden tagjának feladata van, mert valamennyien együttműködnek az Egyház építésén. Az Egyházban tehát mindenkinek szolgálnia kell a másiknak. Némelyik tagot azonban, akárcsak az emberi testben, különleges feladat, különleges szolgálat illet meg. Mint amilyen a kéz, a szem és a fül szerepe a testben, ilyen az Egyházban a püspöké és a papoké. b) Mi az ő különleges szolgálatuk az Egyház javára? Kötelességük hirdetni az Isten igéjét, vezetni az istentiszteletet és Isten népének rendjéről és vezetéséről gondoskodni. c) E szolgálatok teljesítésére Istentől különleges hatalmat kaptak az egyházi rend szentségében. Hatalmuk tehát Istentől kapott adomány. Isten azonban nem a saját hasznukra adja ezt nekik, hanem az egyházközség javára. Minél nagyobb a hatalmuk, annál inkább az a feladatuk, hogy az Egyház többi tagjának szolgáljanak. d) A hála Istent illeti, aki a hivatalt viselők szolgálata által az egész Egyháznak gondját viseli, és Isten kedvéért tisztelet és engedelmesség a hivatalt viselőknek.

2) A hivatalra vonatkozó alapvető oktatást a lábmosásról szóló szentírási szakasz alapján (Ján 13, 1-17) is végezhetnők. Ez azért is ajánlatos, mert a fiatalok nagycsütörtök szertartásából úgy ismerik ezt a cselekményt, mint az egyházi hivatal magyarázatát. Hadd adjunk itt néhány fogódzó pontot ehhez az oktatáshoz is: a) Krisztus önmagát jelöli meg tanítványai szolgájául. A vendég lábának megmosása szolgálat számba ment. Amit Krisztus példamutatóan tett, azt szavaival is megvilágította. Egész élete az emberek iránti szolgálat volt: igehirdetése, gyógyításai, tanítványainak a vezetése, halála. b) Krisztus felszólítja tanítványait, hogy szolgáljanak egymásnak az ő példája szerint. Hivatalukat tehát Jézus szellemében kell végezniök. Ez a hivatal Jézus példája és akarata szerint mind az igehirdetést, mind a hívek vezetését és a szentségek kiszolgáltatását magában foglalja. Következésképpen mindezt az emberek javára kell gyakorolniok. c) Mivel Krisztus a maga hármas hatalmával tovább él az Egyházban, maga is szüntelenül szolgál hí-

módon tolmácsoljuk ezt az igazságot, úgy méltán remélhetjük, hogy örömmel tölti el őket az a magasztos tudat, hogy mint az isteni Lélek hordozói, keresztény méltósággal rendelkeznek és egyben boldogan bíznak majd Istenben, aki nem a távoli, hanem a közeli Isten, és aki minduntalan készen áll arra, hogy melléjük álljon és támogassa őket a tökéletességért folytatott küzdelmükben. Micsoda változás ez az olyan neveléssel szemben, amely az emberi életet elsősorban úgy értelmezi, mint parancsok megtartásának folytonos kötelezettségét!

A kegyelemtan pneumatikus szerkezete által úgy mutatjuk be a keresztény életet, mint az Isten Lelkéből fakadó, vele és benne valósuló életet. Átértékelésül a már mondottakon kívül legyen szabad még a következő javaslatot tennünk: A hitoktatásba be kell vezetnünk azt az újonan felfedezett igazságot, hogy az Egyház tévedhetetlensége nem korlátozódik csupán a püspökökre, hanem kiterjed valamenynyi tagjára. Következésképpen ezt az igazságot be kellene építenünk a tévedhetetlenségről szóló eddigi tanításba. Ez elsősorban ott történhetnék, ahol az Egyház igehirdetéséről tanítunk. Ez a tanítás nem ritkán csak a hivatalviselőket tünteti fel Isten szavának hirdetőiként. És éppen ezt az egyoldalúságot kűzdi le az az igazság, hogy mindegyik tagnak – kinek-kinek képességei arányában – kell az igehirdetést szolgálnia, és hogy ehhez a szolgálathoz mindnyájan megkapják a Lélek erejét és világosságát. S végül: mivel a Lélek mindenkiben működik, ő, aki az igazság Lelke, kezeskedik az egész Egyház tanúságtételének tévedhetetlenségéért bizonyos megnyilatkozásokban[3].

---

1. A latin „ministerium" és „minister" kifejezéseket szószerint „szolgálattal" és „szolgával" fordítom; a hivatalos fordítás gyöngíti a szolgálati jelleg egyértelműségét, amikor ehelyett a „szolgáló tisztség" és „tisztségviselők" szavakat használja.

2. Innentől kezdve ismét a „Lumen Gentium" kezdetű zsinati határozat cikkelyeit idézi a szerző. (A ford. megj.)

3. Vö. Alois Müller: Kereszténység, egyház – új szemmel. Bécs (Opus Mystici Corporis), 1970. 40-50.1.

4. Szerzőnk mindkét idézetnél Congar Y., Pour une Eglise servante et pauvre, Paris (Cerf) 1963. c. művének német fordítására hivatkozik (Für eine dienende und arme Kirche, Mainz, Grünewald, 1965, 40.1.

VII. HÚSVÉT TITKA A LITURGIKUS OKTATÁSBAN

Húsvét titka a Zsinat liturgikus határozatában

A liturgiáról szóló zsinati határozat szövege nem csupán a zsinatra egybegyűlt püspökök vitáinak és szavazásainak az eredménye. Learatták benne az elmúlt öt évtized liturgikus mozgalmának bőséges termését is. E mozgalom központi törekvései, célkitűzései váltak a zsinati határozat legfőbb mondanivalójává: a liturgia krisztusközpontú felfogása, az istentisztelet mint az egész egyházközség ünnepe, az anyanyelv használatának a joga, a szentírás jelentősége az istentiszteletben, s még egyéb néhány. Ezúton a legfőbb egyházi tekintély elismerte és jóváhagyta a liturgikus reformmozgalmat. Erős a reményünk, hogy a zsinat utáni istentiszteleti megújulás e hitelesítése termékenységének új korszakát nyitja meg számára. Nem elég azonban a formák és a rubrikák megváltoztatása ahhoz, hogy ez az időközben fellendült reform sikerüljön. Az istentisztelet egészének, valamint egyes részei értelmezésének is meg kell változnia. Sőt, ez az új felfogás a legelső követelmény. Így volt ez a Zsinaton is. Az istentisztelet alakjának megújításával kapcsolatos határozatok olyan következtetések voltak, amelyek a megújult öntudatból fakadtak. Minden liturgikus megújulás ezen elengedhetetlen előfeltételével kapcsolatosan a fiatalok és felnőttek hitoktatásának jelentős szerepe van. Ha azt akarjuk, hogy a liturgia ismét valóban az egész egyházközség ünnepe legyen, amin nemcsak azok vesznek részt tudatosan és cselekvően, akik a liturgiát irányítják, úgy a Zsinat szellemében valamennyi tagnak – mindenekelőtt a fiataloknak – megfelelő oktatást kell kapnia az istentiszteletről. De hogyan kell az ifjúság oktatásában a liturgiáról szóló határozat rendelkezéseit alkalmaznunk? A kínálkozó problémák sorozatából csak egyet ragadok ki: húsvét misztériumát a liturgiában.

Jó, ha mindjárt az elején tisztázzuk, hogy a liturgikus határozat milyen jelentőséget tulajdonít ennek a misztériumnak[1]. E határozat szerint húsvét titka a liturgiának a lényegét határozza meg. Ezt a lényeges vonatkozást részletesen az 5. és 6. cikkely világ-

gítja meg. Mégpedig a következőképpen: „Az emberek megváltásának és Isten tökéletes dicsőítésének ezt a művét, amelyet az isteni hatalom nagy jelei mutattak meg előre az Ószövetség népének, Krisztus, az Úr, beteljesítette. Elsősorban boldogságot adó szenvedésének, a halálból való feltámadásának és dicsőséges mennybemenetelének húsvéti titka által, mert benne ‚halálunkat a maga halálával lerontotta, és föltámadásával visszaállította az életet'. Hiszen a keresztfán Elhúnyt oldalából jött elő az egész Egyház csodálatos titka. Ezért ahogyan az Atya küldötte Krisztust, úgy küldötte Ő maga a Szentlélekkel betöltött apostolokat, mégpedig nemcsak avégett, hogy hirdessék az evangéliumot minden teremtménynek, tanúsítsák, hogy Isten Fia halálával és föltámadásával megszabadított minket a Sátán hatalmából és a haláltól, és áthelyezett az Atya országába, – hanem azért is, hogy az áldozat és a szentségek által, – mert e kettőn fordul meg az egész liturgikus élet, – megvalósítsák a megváltás művét, amit hirdetnek. Így lesznek az emberek Krisztus húsvéti titkának részesei a keresztség által: – benne meghaltak és eltemetkeztek Krisztussal együtt, hogy vele együtt fel is támadjanak. Így kapják meg a gyermekség lelkét, ‚amelyben ezt kiáltjuk: Abba, Atyánk!' (Róm 8, 15), és így lesznek olyan igazi imádókká, amilyeneket az Atya keres. Ugyanígy, valahányszor az Úr lakomáját élvezik, hirdetik az Úr halálát, amíg újra vissza nem jön. Pünkösd ünnepén, amikor az Egyház megjelent a világban, ezért kapták meg a keresztséget mindazok, ‚akik megfogadták' Péter ‚szavát'. És ezek ‚állhatatosan kitartottak az apostolok tanításában, a kenyértörés közösségében, az imádságban... dicsőítették az Istent, és kedvesek lettek az egész nép szemében' (Ap. Csel. 2, 41-47). Ettől kezdve az Egyház sohasem mulasztotta el, hogy amikor gyermekei a húsvéti titok megünneplésére összejönnek, először fölolvassa mind, ‚amit az Írásokban róla írtak' (Lk 24, 27), utána bemutassa az Eucharisztiát, amelyben ‚újra megjeleníti halálának győzelmét és diadalát', és egyúttal hálát adjon ‚Istennek kimondhatatlan ajándékáért' (2 Kor 9, 15), Krisztus Jézusban, ‚fönségének dicsőségére' (Ef 1, 12) – mégpedig a Szentlélek ereje által."

Húsvét titkának egyedülálló jelentőségét tehát abban látja, hogy megjeleníti Isten egész megváltó művét Krisztusban, és Isten Lelke által jelenvalóvá teszi a liturgiában Isten dicsőségére és az emberek üdvösségére. De nemcsak a liturgiáról alkotott felfogásunk egésze kapott új megvilágítást Húsvét titka által. Egyes tartományai is olyan megvilágításba kerülnek általa, amely szokatlan lesz nem egy hívő számára. Eltekintve a keresztség és az Eucharisztia szentségétől, amelyet az idézett szöveg megemlít, ennek a miszté-

riumnak a fényében látjuk példának okáért az egyházi évet, amit a zsinati határozat „liturgikus évnek" nevez. Legfőbb ünnepként értékeli Húsvétot, mint amelyben Isten megváltó művének ünneplése eléri a tetőpontját, a Paszka-ünnepet, a solemnitas maxima Paschatis-t (102. cikkely). Hogy mekkora ez az értékelés, az abból látszik, hogy az egész egyházi év reformja szempontjából a húsvéti misztérium gondolata a mérvadó: „A liturgikus évet úgy kell megújítani, hogy megőrizzék vagy visszaállítsák a szent időknek hagyományos szokásait és gyakorlatait, de mindig szem előtt kell tartani korunk viszonyait. Mindenképpen meg kell őrizni a liturgikus idők eredeti jellegét, hogy a hívők vallásos életének legmegfelelőbb tápláléka legyen Krisztus megváltó művének, egész különlegesen pedig, Húsvét titkának a megünneplése" (107. cikkely). Az év egyes részeiként megnevezi a nagyböjtöt, amelynek „a Húsvét titkának ünnepére" történő előkészületként kell érvényre jutnia (109. cikkely; a 110. cikkely a nagypénteki böjtöt úgy jellemzi, mint „húsvéti böjtöt", mint „jejunium paschalet"), és a szentek ünnepeit. Ez utóbbiakról ezt mondja: „Az Egyház a szentek mennyei születésnapján hirdeti a Krisztussal együtt szenvedő és vele együtt megdicsőült szentekben a húsvéti misztériumot" (104. cikkely). Amint sejthetjük, külön méltatja a vasárnapot. Apostoli hagyományra vezeti vissza, hogy a húsvéti misztérium ünnepeként üljük meg. Az „Úrnak" ezt „a napját" mint „a legősibb ünnepnapot" (primordialis dies festus) „kell a legnagyobb nyomatékkal a hívők vallásos gyakorlatába ajánlani" (106. cikkely).

Hogy befejezésül még egy példát hozzunk Húsvét felfogásának következetes alkalmazására, legyen szabad utalnunk a 81. cikkely megállapítására, amelyben a keresztény halál húsvéti értelméről (paschalem mortis christianae indolem) van szó, mint amelynek az eddiginél világosabban kell a gyászliturgiában kifejezésre jutnia.

A tanítás kérdése

A húsvéti esemény értelmének kérdése

Ez után az áttekintés után térjünk rá arra a kérdésre, tulajdonképpen mit ért a Zsinat a húsvéti titoknak e felfogása alatt, amely végigvonul az egész határozaton.

Pascha annyit jelent mint „átmenetel". A kifejezés történeti eredete „az Úr átmenetelére" utal az egyiptomi rabságban sínylődő

Izrael népe közepette (2 Móz 12. fejezet). Ez az átmenetel Istennek üdvöt és kárhozatot hozó jelenléte volt az emberek között. Izrael számára ez az életet, szabadulást és néppé válást jelentette, Egyiptom számára pedig ítéletet, végzetet és halált. Már az ősegyház olyan fejleménynek értelmezte az ószövetségi történelemnek ezt az eseményét, amely Krisztusra, az Izraelből származó Üdvözítőre, utalt. Benne Istennek az emberek közti új jelenléte ment végbe. A názáreti Jézusnak egész élete, főként a halála és felmagasztalása olyan volt, mint Istennek átmenetele. És ez az átmenetel is üdvöt vagy kárhozatot, szabadulást vagy pusztulást jelentett. Isten az ő emberré lett Fiában megvalósult ezen átmenetelét jeleníti meg az igehirdetésben és az Egyház istentiszteletében az ő Lelke által. Így lesz egyidejűleg jelen valamennyi ember számára. Ez történik meg valamennyi misztériumban, de különösen a keresztségben és az Eucharisztia ünneplésében. Istennek ez a jelekbe burkolt átmenetele a parúziában, Isten végérvényes és leplezetlen eljövetelében teljesedik be, amely az új világ kezdetét jelenti, és ebben Isten jelenvalósága örök és nyilvánvaló lesz. Akkor majd az átmenetel maradandó jelenlétté válik.

Néhány javaslat

Az Egyház húsvéti misztériumára és liturgiájára vonatkozó egész tanítás nagy mértékben idegen világ az átlagos hívő számára. Felmerül azért az a kérdés, hogyan járulhat hozzá a hitoktatás ennek az idegenszerűségnek a leküzdéséhez. Igaz ugyan, hogy a liturgiának az a krisztusközpontú látásmódja, amely a jelenlegi hitoktatásban elterjedt, lényeges pontjaiban megegyezik az említett misztérium tartalmával. Mindkét elképzelés központjában Isten üdvözítő működése áll Krisztus által. Másrészről azonban nem szabad látatlanba vennünk, hogy nem fejeződik ki benne „Isten átmenetelének" pontos értelme. Hadd kíséreljük meg annak bemutatását, hogy mik a húsvéti titokra irányuló hitoktatás lényeges vonásai.

1. Tisztába kellene jönnünk azzal, hogy Húsvét titka magában foglalja Isten üdvözítő tevékenységét, mind az ó-, mind pedig az újszövetségben. Az eredeti egyiptomi eseményt tehát abban az értelmében és horderejében kell magyaráznunk, hogy az Istennek üdvöt és ítéletet hozó átmenetele, miközben tekintetünket már a Krisztusban végbemenő beteljesedésre kell irányítanunk. S itt ki kellene dolgoznunk azokat a mozzanatokat, amelyek nélkülözhetetlenek a Krisztus-esemény magyarázata szempontjából: Izrael végzetes

helyzete a fáraó uralma alatt a nép önfelszabadításának lehetetlensége; Isten szabad belenyúlása ebbe a helyzetbe, amely a hívők számára a szabadságot, üdvösséget, néppé válást és végül az ígéret földjén a beteljesülést jelentette; a Vörös-tengeren keresztül az üdvösségbe vezető útnak a beteljesedése; a leölt bárány elfogyasztása; a hívő engedelmesség és az ígéret szavába vetett remény; végül az a körülmény, hogy Isten szolgája, Mózes, útján cselekszik. Az üdvösségre vonatkozó e képzetsorozat mellett nem szabad figyelmen kívül hagynunk a bajoknak ellentétes sorozatát: az egyiptomiak igazságtalanságát Izraellel szemben; a figyelmeztetésnek és fenyegetésnek azt a szavát, amit Isten Mózessel mondat el az egyiptomiaknak; az Úristen eljövetelét, amely ítéletet és csapást hoz.

2. Krisztus életét, mindenekelőtt szenvedését és megdicsőülését úgy kellene felfogni, mint Isten átmenetelének azt az új módját, amely az egész emberiséget az elé az alapvető döntés elé állítja, hogy az üdvösséget vagy a kárhozatot választja-e? Visszatérve az ószövetségi húsvétra ezzel kapcsolatosan a következő szerkezeti elemeket lehetne megértetnünk: Isten Jézus Krisztusban jön el az emberekhez, hogy kiszabadítsa őket a gonosznak és a halálnak az uralmából. Istennek ez az eljövetele olyan, mint egy átmenetel; különlegesen Jézus szava és cselekvése az, amely megjeleníti Istent, és Isten felkínálja általa az üdvösséget. Ez az üdvösség mentesség a bűntől és az örök haláltól, és az Istennel való élet. Isten megalapítja Krisztus, mint az új Mózes, által a megváltottak új népét. Az üdvösségnek e végső időkben megjelenő népébe csak az kapcsolódik be tagként, aki hiszi, hogy Isten működik Krisztusban. A hitetlenségnek azonban az örök boldogtalanság a következménye, ami kizárást jelent Isten népéből és a megígért jövendő világból.

3. A liturgiát következetesen kell tolmácsolnunk a fentebb vázolt értelemben. Lényegében az üdvöt szerző Istennek szentségi jelenléte ez. A húsvéti esemény fényében azonban nem sztatikus jelenlétként, hanem dinamikus cselekvésként kell értelmeznünk ezt a jelenlétet. Megfoghatatlan titka Isten jövetelének, mint Üdvözítőének, amely földi jelek leple alatt következik be népe körében, amely a hitben fogadja be őt. Ennek az értelmezésnek a világában kell felfognunk Isten szavának a hirdetését, amely a liturgiának egyik lényeges része. Isten szavában mindig újra bekövetkezik az Úr átmenetele, amely ha hittel hallgatják, beteljesedik. Ugyancsak ennek az egész felfogásnak az alapján kell a szentségeket tanítani, mint olyan misztériumokat, amelyekben pontosan Istennek ez az átmenetele történik meg Jézus Krisztusban. Ebből következik, hogy erősebben kell azokat a hit szentségeiként tolmácsolnunk, mint ahogyan

ez meg szokott történni. Csak a hitben ismerhetjük meg és vihetjük végbe őket.

Amit a liturgiáról szóló határozat a keresztségről és az oltáriszentségről (6. cikkely) kifejezetten mond, az valamennyi szentségre érvényes: ezek Isten eljövetele titkának ünnepei. Különlegesen hangsúlyozza a határozat az oltáriszentség húsvéti jellegét. A 47. cikkely az Úr lakomáját például így nevezi: convivium paschale, azaz az átmenetel lakomája. Ez a felfogás általánosságban illik Isten népének fogalmához, különlegesen pedig annak a népnek a képéhez, amely útban van zarándoklásának célja felé. Mindkét elképzelésben közös vonás a történetiség és a dinamikus jelleg szerkezeti eleme. Az útban levő népet erősíti az a lakoma, amit maga Isten készít számára, hogy ennek az isteni eledelnek az erejében járja végig az utat. Ez a vég pedig a convivium paschalenak minden emberi fogalmat felülmúló beteljesülését jelenti.

4. Itt kell megemlítenünk az istentisztelet közösségi vonását is, amely konkréten a húsvéti misztérium által válik láthatóvá. Ennek a vonásnak oktató megtárgyalása céljából visszanyúlhatunk az ószövetségi húsvétra és annak beteljesülésére Jézus életében. Az előbbi eseményben Isten nem az egyes emberekhez fordul, hanem az egész néphez. Ezt a maga egészében választja ki, hívja meg, szabadítja fel és a pusztán keresztül elvezeti az ígéret földjére. Közben Mózes áll ennek az Isten és a nép közötti találkozásnak a szolgálatában. Ezt számos eseménnyel kell kézzelfoghatóvá tennünk. Jézus életében kitárul ez a láthatár, amennyiben Isten most a Messiáson keresztül az egész emberiséghez fordul. Ismét előbbre való az egész, mint az egyén. Ebből kell kiindulnunk, amikor Húsvét titkát magyarázzuk az Egyház istentiszteletében. A liturgiában Isten az egész egyházközségben működik. Igaz, találkozik az egyénnel is. De ez nem valami elszigetelten létező egyén, hanem az az egyén, aki a hívők közösségének a tagja. Ezt különösen szemléletesen és hatásosan kell bemutatnunk az Eucharisztia ünneplésével, az új húsvéti lakomával kapcsolatosan. Hiszen ez olyan lakoma, amit Isten elsődlegesen nem az egyes hívővel ünnepel, hanem az ő népével, pontosabban a népnek azzal a részével, amely egy helyen gyűlt össze ünnepelni. Isten ebben a gyülekezetben mindenkihez szól, és mindnyájan válaszolnak neki a közös imádságban. Ő valamennyiük számára készíti elő az étket, és valamennyien magukhoz vehetik azt. Isten eljövetelével az istenemberi találkozásnak ez a szerkezeti eleme is beteljesedik az új világban. Húsvétnak ez a végérvényes beteljesülése betetőzi Isten közösségét az egész emberiséggel.

5. Az egyházi évvel kapcsolatosan, egyidejűleg több kérdés is vetődik fel. Így pl. hol kellene az egyházi évnek a maga jelentősége

szerint helyet kapnia? Itt a következő megoldásra gondolhatnánk: A liturgikus évet nem azért nevezik „egyházi évnek", mert az egyháztörténelem folyamán keletkezett. Ennek az elnevezésnek mélyebb oka van. Azért „Krisztus éve", vagy az „Úr éve" is, mert ennek folyamán megy végbe Krisztus üdvöt hozó működése az Egyházban a maga szentségi megtestesítése révén. Ezért „az Egyház éve" is, hiszen az Egyház az ő Urának titokzatos teste. Az egyházi évnek ez a felfogása következetesen utal az Egyháznak, mint Krisztus Testének az értelmezésére. Az ebből adódó didaktikai következmény az, hogy megfelelő helyet utalunk ki számára: Az egyházi évről szóló oktatásnak az Egyházról szóló tanításon belül kellene megtörténnie, mégpedig az istentisztelet bemutatásával kapcsolatban. Az egyházi év az Egyháznak az egész éven keresztül kibontakozó istentisztelete, amelynek legbenső, burkolt magja: Isten jövetele, az Úr átmenetele. Ha tehát az egyházi év bemutatását az Egyházról szóló tanításhoz kapcsoljuk, mégsem lesz nehéz azt a húsvéti titok fényénél végeznünk. Ha a szokottnál behatóbban értelmezzük is a hitoktatásban az Egyházat Isten népeként, az említett hely kínálkozik alkalmul a liturgikus évről szóló oktatás számára.

Az oktatás megfelelő helyének megfontolásánál tekintetbe kell vennünk még egy problémát. Az egyes hetekre vonatkozó oktatásnak a vasárnap megfelelő hangsúlyozásával természetesen az egyházi évről szóló tanítás keretében kellene történnie.

Miután így röviden megfontoltuk a megfelelő hely problémáját, térjünk át magára az egyházi évről szóló tanításra: Mire kellene mindenekelőtt ügyelnünk ennél a tanításnál?

Az egyházi évet úgy kellene tanítanunk, hogy Húsvétból mint középpontból indulunk ki. Húsvét, liturgikus megnevezésénél és értelménél fogva egyaránt, Pascha Domini, az Úr átmenetelének az ünnepe. De nemcsak a szorosabb értelemben vett húsvéti ünnep, s nem is csak a húsvéti ünnepkör, hanem az egész egyházi év értelmezése a húsvéti titok szempontjából történik. Nem elégséges tehát, hogy az egyes napokat és időszakokat szemléljük ebből a szempontból, hanem ezen túlmenően az egész liturgikus év megfelelő megértését kellene szorgalmaznunk. Eszerint úgy kellene azt kifejtenünk, mint azt az évet, amelynek minden napján a liturgikus ünneplés alkalmával Isten eljön hozzánk Krisztus által, ami a részvevők számára üdvöt jelent. Ennek az egész megfogalmazásnak a fényénél kell azután magyaráznunk az egyes ünnepeket. Az „Úr napjával" kapcsolatban keresztül kellene vinnünk az egész hét rehabilitálását. A liturgikus oktatásban többnyire nagyon elhanyagolják az ún. „munkanapokat", vagy – ahogyan szintén nevezni szokták: a „hétköznapokat". A vasárnapot a maga méltóságában és kötelező

voltában, oly túláradó pompával ünnepeljük meg, hogy a hét többi napjának létezése árnyékba borul. Ez azonban nem felel meg sem Isten szavának, sem a liturgiának. Igaz viszont, hogy ez teljesen megfelel az uralkodó köztudatnak, amely szerint a vasárnapnak van még valamelyes vallásos kenete, a hétköznapok azonban a profán életet alkotják. A valóság ezzel szemben az, hogy a hétköznapoknak részük van az egész egyházi év ragyogásában, szépségében és jelentőségében. De nemcsak a hét helyes liturgikus megértése céljából parancsoló szükségszerűség, hogy az új liturgikus köztudatot kialakítsuk, hanem a keresztény ember evilági élete is megköveteli ezt. Mert a liturgia iránti megértés hiánya csupán csak kifejezi ezt a hívek körében széltében-hosszában elterjedt tudathasadást, amely szerint vasárnap a „vallásos kötelezettségek" napja, míg a munkanapok elmerülnek a hétköznapok profanitásában.

Fejezzük be az egyházi évhez fűzött szórványos megjegyzéseinket egy kérdés felvetésével. Az egyházi évről szóló oktatás többnyire rajzokkal való szemléltetés formájában történik. Az egyházi év üdvtörténeti értelmezése szempontjából felmerül a kérdés, vajon milyen legyen az ilyen rajz. Közismert az egyházi évnek olyan kör formájában történő ábrázolása, amelybe beleírjuk a legfontosabb ünnepeket. Mindamellett nyílt kérdés, vajon a kör valóban jelképe-e az egyházi évnek. A kör a régi természetvallások azon mítikus elképzelésének jelképe volt, hogy az évszakokban örökké visszatérnek a kozmikus folyamatok. De vajon az-e a Krisztus éve számára is? Az egyházi év, mint Krisztus éve, nem az örökké visszatérő természeti folyamatok ünneplése, hanem olyan történelmi események emlékünnepei, amelyek hatással vannak a mindenkori jelenre, és amelyeknek vonatkozásuk van a jövőre. Haladást jelent e tekintetben az a spirális vonal, amely a Kampann Th. és Peus F. által megszerkesztett egyházi év-táblázaton látható. Indokoltnak látszik azonban itt még az a kérdés is, vajon ezen a módon mutatható-e be a legvilágosabban az egyházi év lényeges szerkezete. Az egyházi évet a húsvéti esemény fényében szemlélni annyit jelent, mint azt üdvtörténetileg értelmezni. A történelem a maga legbenső lényegével, az üdvtörténettel egyetemben, sem kör, sem oly spirális, amely egyre magasabbra csavarodik. Mintegy vonalként pereg, amit Istennek felülről betörő jövetele érint. Ez a vonal egy célra irányul, Isten látható eljövetelére, amely a történelem végérvényes beteljesülését jelenti. Ez a cél a történelem vonalába esik, nem e vonal felett helyezkedik el, mert hiszen a jelenben valósul meg. Ha mármost az egyházi évre gondolunk, azt mondhatjuk, hogy mindegyik év egy-egy szakaszt jelent ezen a vonalon. Igaz, hogy Istennek mindig ugyanazt a Krisztusban megvalósított üdvözítő művét jelenítjük meg.

Ez azonban a dolognak csupán egyik oldala. A másik oldala viszont Istennek folytonosan új működése azokban az emberekben, akiknek részesülniök kell ebben a műben. Ezek minduntalan más emberek, és ugyanazok az emberek is napról napra változnak, még inkább évről évre. Aztán meggondolandó az a körülmény is, hogy a liturgia nem csupán Istennek Krisztus által az emberben történő működését foglalja csak magában, hanem az emberek válaszát is erre a működésre. És itt ismét azt kell mondanunk, hogy mindig más emberek azok, akik ezt a választ adják. És amennyiben ugyanazok az emberek, mégis más választ adnak ezen a húsvéti ünnepen, mint az elmúlt évin. S most tegyük fel még egyszer a kérdést: Hogyan kell tehát az egyházi évet ennek az üdvtörténeti értelmezésnek az alapján rajzban bemutatnunk? Kör, csavarvonal, egyenesvonalú felépítés formájában – vagy pedig másképpen? Az „egyházi év táblázatának" a kérdését talán újra át kellene gondolnunk.

6. Krisztus második eljövetele az isteni átmenetel beteljesülését vezeti be. Ez utóbbi aztán már nem rejtetten következik be, hanem nyíltan és mindenki által megtapasztalhatóan. Így Istennek a világban való állandó jelenlétévé válik. Ezért az üdvösséget az egész világ számára beteljesíti. Az új föld (Jel. 21. fej.) az újszövetség ígéretföldje, s az élet ezen a földön a megváltottak, az Isten népe számára az elmúlhatatlan és elképzelhetetlen üdvösséget jelenti. Akkor majd véget ér a földi liturgia ideje is. Isten eljövetelének nem lesz többé szüksége szentségi jelek fátylára.

Husvét titkának katechetikus jelentősége

Végül kérdezzük még meg, mi a jelentősége ennek a krisztusközpontú liturgikus oktatásnak, amit a húsvéti titok határoz meg.

a) Az istenközpontú szemlélet

Az ifjúság a liturgia istenközpontú értelmezését kaphatná meg ezzel az oktatással. Nemcsak Krisztus személye és megváltói működése jelenítődik meg a liturgiában. Jelenvalóvá lesz benne Isten is, aki emberré lett Fiában eljön az emberekhez és felajánlja nekik az üdvösséget. Ezzel nem küszöböljük ki, még csak nem is gyengítjük a liturgikus oktatás krisztusközpontúságát, de igenis belefoglaljuk azt az egész isteni tevékenység rendjébe. Ily módon világosan előtűnik azután Krisztus közvetítői szerepe is.

Ahhoz, hogy az istentiszteletet értelmének megfelelően fogjuk fel, nem elég, hogy csak részletekre vonatkozó tudásunk legyen. Fontosabb az egész istentiszteleti élet lényeges eseményeinek és összefüggésének a megértése. Itt elsőnek kell említenünk azt az igazságot, hogy Isten az Egyház istentiszteletében cselekvő módon jelen van Fia által, hogy a megváltás kegyelmét az egyes emberekkel közölje. Ennek az igazságnak helyes tanítása éppoly döntő az istentisztelet egészének, mint az egyes részeknek helyes megértése szempontjából. Az összes liturgikus cselekmény lényeges folyamatáról szóló ez az igazság feltételezi, hogy megtörtént a helyes oktatás magáról Krisztusról. Ez egyoldalú Krisztus-értelmezésnek szükségszerű következménye a liturgia beszűkített értelmezése. A Krisztus-tanban előforduló súlyponteltolódásnak megvannak a maga káros következményei a liturgikus oktatás számára. Krisztus, mennybemenetele óta, úgy létezik, mint a felmagasztalt Úr, történelmi létmódja megszűnt. Ő többé már nem gyermek, és nem él édesanyja karján. Hasonlóképpen elmúlt szenvedésének ideje is; ő nem a fájdalmak embere többé. Bevonult az Atya dicsőségébe, és részt vesz abban emberi természete szerint is. Ez a felmagasztalt és megdicsőült létmód teszi lehetővé számára, hogy az isteni Lélek erejében állandóan közvetítőként működjék az Atya és az emberek között. Működésének nem egyetlen, de elsődleges területe az Egyház istentisztelete. Az Egyház valamennyi misztériumában a felmagasztalt Úr ténykedik. Embereken és dolgokon keresztül működik. Krisztus ezen a módon tevékeny az összes szentségben. Mindenekelőtt az Úr lakomájában (= az a lakoma, amelyben az Úr vendéglátó és étel egyszemélyben) van jelen kezdettől végig. Az oktatásban tehát alapvető jelentőségének megfelelő módon kell tárgyalnunk ezt az igazságot, amely arról szól, hogy Isten hatékonyan jelen van az istentiszteletben a felmagasztalt Krisztus által.

Ily módon az istentisztelet egészének megértését közvetítjük a fiatalkorúaknak. Nemcsak a liturgia egyes részeit ismerik meg. Nem csupán erről vagy arról a szentségről van tudomásuk, hanem az összes szentséget, mint nagy és jelentőségteljes valóságot egyetlen pillantással fogják át. Átfogó áttekintésük van azok összességéről, s ebben az egészet látják. Mégpedig valamennyiben felismerik az összes szentség és szentelmény legbensőbb és legfontosabb valóságát: Isten üdvöt hozó tevékenységét, aki az emberrel szóban és jelben találkozik az átmenetel módján.

A liturgia istenközpontú magyarázata azonban még egy másik, messzebb menő áttekintést is nyújt. Úgy láttatja meg ui. a liturgiát, mint az egész egyházi élet jelentős részét. Isten nem csak

a liturgiában munkálkodik. Ő az egész egyházi élet Ura. Az istentiszteleten kívül is tevékenykedik. Az Úr átmenetele megtörténhetik bárhol az Egyházban. Ha így tekintjük, az istentisztelet nem valami sajátos külön területe az Egyháznak. A liturgia áttekintése tehát az egész Egyház áttekintésévé tágul.

Az istenközpontú értelmezés azonban még nagyobb összefüggést is megláttat velünk. Krisztus a liturgiában azt az üdvözítő tevékenységet jeleníti meg, amelynek az alapját történeti életében vetette meg az egész emberiség számára. Eszerint az, amit Krisztus a liturgiában cselekszik, lényeges és szoros összefüggésben van az ő palesztínai életével, más szóval: az akkori húsvéti misztérium lényegesen összefügg annak mai kultikus megjelenítésével, az egyetemes üdvtörténet a liturgiával. Ami a liturgiában végbemegy, nincs elszigetelve ettől az egész emberiséget érintő történettől, még kevésbé van ellentétben vele. Kapcsolatban van azzal, ami az ószövetségben megkezdődött, ami azután az emberré válásban megtörtént, valamint azzal is, ami majd bekövetkezik Krisztus újrajövetele által „a világ üdvösségére". Ezzel a lehető legszélesebb összefüggésbe helyeztük a liturgiát.

Ez a nagy, egységes látásmód a liturgikus oktatásnak lényeges eleme. Az emberi szellem az egész megismerésére irányul. Beteljesülést nem hoz számára a részismereteknek mégoly nagy tömege sem, hanem csak a valóság értelemmel teljes egészébe való betekintés. Ahogyan a szentírás tanításában az üdvtörténet egészének látásmódját kell nyújtanunk, és a katekizmus tanításában a hitet, mint nagy, értelmes egészet, úgy kellene ennek megfelelően a liturgikus oktatásban is az istentisztelet egész területét, mint egységes egészet bemutatnunk. Ily módon válik ismeretessé az istentisztelet jelentősége, és ezzel megvetjük az alapját az istentisztelet igenlésének. Mivel pedig a liturgikus nevelésben nemcsak arról van szó, hogy a fiataloknak tudást nyújtsunk, hanem arról is, hogy az istentisztelet tudatos és örömteli igenlésére neveljük, ezért elengedhetetlen a liturgia egészének értelmezése.

b) Az egzisztenciális szemlélet

Az Egyház istentiszteletében nem csupán Istenről van szó, hanem az emberről is. Mégpedig nemcsak az emberek közösségéről, hanem az egyesekről is. Az egyes ember nem valamiféle mellékszereplője az istentiszteleti cselekménynek. Hiszen Isten átmenetelének az Isten és az ember találkozása a célja. Ez a találkozás képezi ui. a liturgia központját. Mert Isten épp ennek a találkozás-

nak a kedvéért lesz az istentiszteletben jelenvaló. Isten nem azért jelenik meg, hogy csak ittlegyen. Sőt inkább jövetelének az a célja, hogy az emberben az üdvösséget munkálja. Isten Krisztus által megjeleníti üdvözítő tevékenységét, amit megkezdett Krisztus történeti létmódjában. A dogmatikai hittudomány válaszol arra a kérdésre, mi módon értendő ez az üdvözítő jelenlét. Katechetikai tárgyalása feltételezi, hogy ezt már tisztázták. Akárhogyan oldjuk is meg azonban ezt a problémát, vitathatatlan tény, hogy a liturgia során Isten üdvözítő ténykedése megy végbe az emberben. Ha az üdvösségről beszélünk, ez már annyi, mint hittudományos, embertani állásfoglalás. Az „üdv" éppúgy, mint az „örök élet" rokon fogalma magára az emberre vonatkozik, megmentésére, gyógyítására és örök boldogságára. Az istentiszteletnek következésképpen az emberi léttel kell foglalkoznia, annak az örökkévalóságban való megalapozásával és biztosításával. Az ember tehát nemcsak az egyik vagy a másik szentség célja, hanem minden istentiszteleti cselekménynek, tehát a szentelményeknek is.

Mindez nagyon jelentős az oktatás szempontjából. Az egész oktatás folyamán méltassuk figyelemre ezt az egzisztenciális vonást, amely annyira lényeges az Egyház istentisztelete számára. Nem szabad a tanításban erről csak alkalomszerűen szólni, mert itt nem csupán valami mellékes tulajdonságról, hanem lényeges szerkezeti elemről van szó. Jó lenne, ha a liturgiának ez az értelmezése áthatná az egész tanítást és oktatást. Ez azt jelentené, hogy a tanítónak tisztában kellene lennie azzal, hogy a liturgikus oktatás az üdvösségre és az életre való vezetés. És ennek megfelelően a tanuló is úgy érezné, hogy saját létének a megvalósításáról van szó. Így beláthatná, hogy az Egyházzal való együttélés, különösen a liturgiájában való részvétel, őérette van azért, hogy szabad, felgyógyult, újjászületett és tökéletes legyen: Körülbelül így kellene beszélnünk nemcsak a keresztségről és a bűnbánat szentségéről — amelyeknél ez magától értetődő követelmény —, hanem az összes többi szentségről is. Ezzel kimondtuk a liturgikus oktatásnak következő sajátosságát: Ennek a tanításnak a homlokterében nem a kötelesség szempontjának kell állnia. A liturgikus oktatás elsősorban nem kötelességekről szóló tan. Először is az üdvösségről mint Isten ajándékáról szóló tanítás ez. S itt fel kell figyelnünk mindkettőre: arra, hogy Isten ajándékáról van szó, és arra, hogy ez az ajándék az ember üdvössége. Ebből következik ennek az oktatásnak egy további sajátossága. Mivel az üdvösségnek ezt az ajándékát csak emberi hittel tehetjük magunkévá, a helyes és jó emberi részvételnek döntőbb értéket kell tulajdonítanunk. A helyes részvételt azonban kiváltképpen a liturgikus cselekmény végzése

képezi. Minthogy a döntés mozzanata ebben a hitben rejlik, ezt kell hangsúlyoznunk és kidomborítanunk főként a serdülés éveiben. Az oktatásnak arra kellene törekednie, hogy felébressze az Egyház istentiszteletében való cselekvő részvétel örömteli készségét. Magától értetődik, hogy ezzel nem egyeztethető össze a hívők passzív néző szerepéről való felfogás. Az egzisztenciális oktatás leleplezi az istentiszteleten való részvétlen jelenlétet. Megmutatja, hogy értelmetlen, sőt veszélyes, mert végzetes magatartás. Isten átmenetele ui. csak abban az esetben lesz üdvöt hozó az ember számára, ha hívő és reménykedő bizalommal nyilatkozik meg előtte.

A liturgia egzisztenciális szemlélete végül még egy vonást mutat fontosnak a számunkra. A liturgia ősrégi, tiszteletreméltó dolog. A fiatal ember egykönnyen elavult dolognak érezheti. A fiatal, a modern életbe belépő embernek olyan benyomása támadhat, hogy az Egyház istentisztelete túlhaladott, amit még hozzá nem akarnak vagy nem akarnak eléggé modernizálni. Ennek nem kell őt arra késztetnie, hogy egészen az Egyházzal való szakításig jusson el. De a liturgia jelentőség nélküli, konvencionális részévé válhatik életüknek. A liturgia néhány külső formája előmozdíthatja ezt a felfogást. Gondoljunk csak egynémely „ceremóniára", énekre – szövegükre és dallamukra –, imaszövegekre, ruhákra és képekre. Annál fontosabb, hogy az oktatás ismét utaljon a belső, lelki történésre, éspedig a fentebb kifejtett értelemben, hogy ti. az egészben az Istennel való mindig új találkozásról, gyógyulásról, megszentelődésről, az Istennel való új élet gyarapodásáról van szó, amely mindent felülmúl, minden emberi távlatot meghalad. És hogy éppen ezért ez a belső valóság sohasem túlhaladott és elöregedett. A fiatalok tudatát így kellene kialakítanunk: az istentisztelet Istennek titokzatos átmenetele, s ez engem is és életem rendeltetését is a legmélyebben érinti. Ezt jelentené a liturgikus oktatás egzisztenciálissá tétele.

Ezzel az irányzattal a legcsekélyebb mértékben sem foglalunk állást az istentisztelet formájának a lekicsinylése mellett. A liturgia életteljes kialakításának – imáinak, énekeinek, cselekményeinek és terének – a kérdései az ifjúság lelki gondozása szempontjából nagyon sürgetőek. Hiszen számos esetben éppen az énekek és imák elavult és érzelgős formája az, ami elveszi az ifjúság kedvét az istentiszteleten való részvételtől. Másrészt az eszményi kor- és ifjúsághű kialakításnak sem szabad elvitatnia a láthatatlan üdvcselekményben való hittől ennek elsőrendű és döntő jelentőségét. Mind a hit, mind a forma a liturgia ünneplésének lényeges tartozéka; mind a kettő pótolhatatlan, de különböző mértékben. Ezért

hát a liturgikus képzésnek is mindkettőre figyelemmel kell lennie: Elsősorban és minden más feladatot megelőzve a hit szolgálatára, utána azonban – a hit elmélyítése miatt – az istentisztelet formájának szolgálatára is.

1. Neunheuser Burkhard, Mysterium Paschale. In: Österliches Heilsmysterium, Bogler Theodor kiadásában (1965).

VIII. AZ EGYHÁZ KÜLDETÉSE

A küldetés mint az Egyház lényeges szerkezeti eleme

A küldetés új értelmezése a hithirdetésről szóló határozatban

A hithirdetés jelenlegi helyzetét mélyreható válság jellemzi[1]. Ez a válság nem korlátozódik csupán a hithirdetői munka korszerűsítéseinek sürgető kérdéseire, hanem az egyháztagok tudatára is vonatkozik a mai hithirdetésnek értelmét, feladatait, szükséges voltát és lehetőségeit illetően. A hithirdetés mostanáig uralkodó értelmezése alapjában rendült meg. Ezek a kérdések: mi a hithirdetés, mi az értelme, van-e még egyáltalán valami feladata; nem olyan problémák-e, amelyeket csak a hithirdetők vagy a missziológusok vetnek föl. Ezek a kérdések a hittudósokat és az Egyház sok más tagját fokozott mértékben foglalkoztatják, mégpedig mint az egész Egyház és az egyes hívők egzisztenciális problémái. Beköszöntött az igazán önzetlen és szolgáló Egyház kora, mind általánosságban a világ felé irányuló egyházi szolgálat, mind pedig a misszió vonatkozásában. A mai Egyháznak feltett egyik alapvető kérdés az, hogy vajon felismeri-e ezt, és hogy hozzálát-e, hogy eszerint a felismerés szerint cselekedjék.

Hogyan látják a hithirdetés mai helyzetét az egyházi tanítóhivatal hordozói? Vajon csak a hittudósok és a püspökök, különösen pedig a missziológusok úttörői ismerik-e fel, hogy egy korszak órája ütött? És hogyan nyilatkoztak a püspökök ezekről az alapvető kérdésekről a Zsinaton? És milyen feladatok elé állítja a misszió új korszaka világszerte a keresztény oktatást?

Az Egyház hithirdetéséről szóló határozat 2. cikkelye ezekkel a szavakkal írja le az Egyház egyik feladatát: „A zarándokló Egyház lényege szerint ‚hithirdető' (azaz küldöttként van útban), mivel maga is a Fiú küldetéséből és a Szentlélek küldetéséből vezeti le az eredetét az Atyaisten terve szerint" (vö. ugyanannak a határozatnak 35. cikkelyével, valamint az Egyházról szóló határozat 17. cikkelyével). Ez a kijelentés a hithirdetés új értelmezésének döntő

mondata. Jelentése nem kevesebb mint az, hogy a „misszió" fogalma nem csupán – és nem is elsősorban – bizonyos egyházi vállalkozásokat jelent a földnek azokon a tájain, ahol még vannak emberek, akik nem ismerik az evangéliumot. A határozat ugyan ismeri ezt a fogalmat is (vö. a 6. cikkellyel stb.). De ezt a különleges és szűkebb körű értelmezést be kell iktatnunk az Egyház lényegi értelmezésébe. Eszerint a hithirdetés az Egyház lényeges szerkezeti elemeinek egyike. Az Egyház alapításánál fogva hithirdető, missziós Egyház. Misszió annyit jelent mint küldetés. Az Egyház alapítójától megbízást kapott a minden idők minden emberéhez szóló küldetésre. Ez a küldetés abban az eseményben gyökerezik, hogy az Atya a Fiút és a Lelket, „igéjét" és „lehelletét" küldi az emberekhez. E küldetését teljesítette a Fiú palesztínai életében. Ezt folytatja most Lelke, „más Segítő"-ként (Ján 14, 16) az Egyházban. Az Egyház missziója tehát, ha helyesen gyakorolják, Krisztus küldetésének ez a szolgálata. Alapja nemcsak az Úr megbízása, hanem az Ő és Lelkének jelenléte. Ezért a hithirdetés az Egyháznak nem valami peremterülete. Az Egyház lényegénél fogva „küldött" Egyház. Nemcsak tökéletlen, hanem elveszti létjogosultságát, ha nem valósítja meg ezt a hithirdetői megbizatását. Mivel ez a lényegéhez tartozik, az Egyház minden korban és minden helyen hithirdető. Bár ennek a megbízásnak a megvalósítása a történelem folyamán különböző formákat ölt, a megbízás magva, a világra szóló küldetés, mindig változatlan és feltétlen marad.

Közelebbről mi a feladata és a célja ennek a hithirdető Egyháznak?

A határozat első mondata a feladatot így világítja meg: „Az Egyháznak, amelyet Isten az egész világ népeihez küldött, ‚az üdvösség átfogó szentségének' kell lennie. Így saját egyetemességének legbensőbb igénye szerint és engedelmeskedve alapítója megbízásának (vö. Mk 16, 15 sk.) arra törekszik, hogy minden embernek hirdesse az evangéliumot. Mert az apostolok, akikre az Úr Egyházát alapozta, Krisztus nyomdokaiba lépve, szintén ‚hirdették az igazság igéjét és egyházakat hívtak létre' (Ág. Enarr. in Ps. 44, 23). Utódaik kötelessége, hogy állandóan folytassák ezt a művet, ‚hogy az Úr tanítása terjedjen, és dicsőségre jusson' (2 Tessz. 3, 1), és így Isten országát hirdessék és megalapozzák az egész földkerekségen."

A Fiú küldésének az volt a célja, hogy elvigye az Atya üzenetét az emberekhez. Ez az örömteli üzenet Isten üdvöt hozó országának az eljövetelére vonatkozott. Az Egyház feladata, hogy átadja ezt az üzenetet minden kor minden emberének. Az Egyháznak nem szabad megelégednie az Egyházon belüli élet ápolásával. El kell

jutnia azokhoz, akik még nem ismerik ezt az üzenetet. Megbízása szétfeszíti az egyházi önelégültség minden formáját.

A feladat tisztázása megadja a küldetés célját is. Az Isten országának beköszöntéséről szóló üzenet az egész világ üdvösségét célozza. A határozat 1. cikkelye így nyilatkozik erről: „A világ mai helyzetében, amelyből új helyzetbe jut az emberiség, fokozottabb hangsúlyt kap az Egyház hivatása – azé az Egyházé, amely a világ sója és világossága (vö. Mt 5, 13-14) –, hogy szolgálja minden teremtmény üdvösségét és megújulását, hogy minden megújuljon Krisztusban, és benne az emberek egyetlen családot és Istennek egyetlen népét alkossák." Amikor a határozat körülírja a hithirdetés célját, még két megszívlelendő mozzanatot nevez meg. A 7. cikkely szerint az Egyház hithirdető működésének a célja Isten dicsőítése. Ha az emberek elfogadják Isten üzenetét, beteljesedik Isten üdvterve, az emberek az ő népévé lesznek, s így megdicsőítik őt. Isten dicsősége pedig Isten és az Egyház minden ténykedésének legfőbb célja.

A második mozzanat az emberekre vonatkozik. Ezzel kapcsolatban érdemes felfigyelnünk arra, hogy a határozat 8. cikkelye az Isten dicsőítéséről szóló fejtegetéshez hozzákapcsolja a misszió és az emberi reménység közti kapcsolat kifejtését: „A hithirdető tevékenység szorosan összefügg magával az emberi természettel és annak várakozásaival. Épp azáltal ui., hogy Krisztust hirdeti, az Egyház egyszersmind kinyilvánítja az embernek saját lényegének valódi igazságát, s azt, hogy mi az ő teljes hivatása. Hiszen Krisztus az eredete és ősmintaképe annak a testvéri szeretettől, őszinteségtől és békeszerető lelkülettől áthatott emberiségnek, amely után mindenki vágyódik. Krisztus és az evangélium hirdetésével róla tanúskodó Egyház túllépi a faji vagy nemzeti különállás minden határvonalát, és ezért senki sem tarthatja seholsem őket idegeneknek." És: „A valóság az, hogy az evangélium a történelem folyamán, profán viszonylatban is, kovásza volt a szabadságnak és a haladásnak, és továbbra is a testvériség, az egység és a béke kovászaként kínálkozik. A hívek nem ok nélkül ünneplik Krisztust, mint ‚a nemzetek várakozását és megváltóját'." A hithirdetésnek ezek az antropológiai vonatkozásai nagyon fontosak lehetnek a jövő szempontjából. Általuk hozzuk vonatkozásba a misszió értelmezését az újkori és a jelenkori gondolkodás nagy és mozgató célkitűzéseivel: az ember és a világ megértésével és a jobb jövő irányában történő megváltoztatásával.

A hithirdetésről szóló katechézisben bekövetkezett változás

Milyen új feladat következik a hithirdetés egyháztani értelmezéséből? Elsősorban azt a követelményt kell támasztanunk, hogy az ifjúságnak a misszió új és alapjában véve ősrégi – mert szentírási – értelmezését kell közvetítenünk. A Zsinat szellemében ez azt jelenti, hogy a hithirdetést úgy kell tanítanunk, mint az Egyház lényeges szerkezeti elemeinek egyikét. Nem szabad továbbra is csak úgy magyaráznunk, mint távoli „missziós országokban" zajló vállalkozást. Az egyházi fiatalság tudatkialakítása számára az Egyházat szükségszerűen missziós Egyházként kell magyaráznunk. Mégpedig elsősorban nemcsak azért és nem is amiatt, mert ma mindenütt élnek nem hívők, hanem azért, mert az Egyház küldetése mindig minden emberhez szól, hívőkhöz és nem hívőkhöz egyaránt. Ezt az Egyház- és misszióértelmezést tehát főleg teológiai okok követelik meg. De fejlődéslélektani indokok is ajánlják. Más összefüggésben egyszer már érintettük ezeket az indokokat. Ha azt tanítjuk, hogy az Egyház hithirdetői közösség, a fiatalság szemében élő és dinamikus közösségnek tűnik, amely előtt nagy, világméretű feladat áll. Ezzel az Egyház elveszíti mindazt, ami annyira ellenszenvessé teszi az ifjúság előtt, azt a megjelenési formáját, ami elavult, hagyományokkal terhes, mozdulatlan, öntelt intézménynek mutatja. Pozitívan kifejezve: Ezen elképzelés szerint az Egyháznak fontos megbízatása van, amely az egész emberiségre irányul. Ennek teljesítése megköveteli minden erejének mozgósítását. Ennél fogva meg kell nyílnia az előre tekintő és ösztönző erők számára. Mindez természetesen megfelel a fiatalok életérzésének.

A hithirdetésről szóló oktatással szemben támasztott alapvető követelményeknek egyike tehát az, hogy megértessük az Egyház missziónárius szerkezetét. Következésképpen nem elégséges ezt az oktatást csupán élénkebbé és érdekesebbé tennünk a „missziós területekről" szóló élménybeszámolókkal, érdekfeszítő kalandokkal, vagy a hithirdető munka haladását tükröző statisztikákkal. Az első és legfontosabb feladatunk az, hogy teológiai szempontból újra átgondoljuk a hithirdetés lényegét.

Az egész Egyház mint a hithirdetés hordozója

A missziós határozat szemszögéből nézve

A helyes hithirdetői nevelés lényeges feladatai közé tartozik annak a kérdésnek a tisztázása, ki a hithirdetés hordozója.

Ki hordozza a missziós megbízást? A közfelfogás gyorsan megfelel e kérdésre. A hithirdetés hordozói az ún. hithirdetők. Ez a válasz megfelel annak a régi felfogásnak, amely szerint a hithirdetés nem más, mint a missziós országokban levő missziós vállalkozások összessége. Az új értelmezés szerint azonban ez a válasz nemcsak ki nem elégítő, hanem egyenesen megtévesztő. A hithirdetésről szóló határozat azt mondja, hogy valamennyi hívő hordozója a hithirdetésnek. A 4. cikkely pl. így fogalmazza ezt meg: „A Szentlélek az egész Egyházat egyesíti minden koron keresztül ‚a közösségben és a szolgálattételben', és ‚elrendezi a különböző hierarchikus és charizmatikus ajándékok révén', miközben mintegy lélekként élteti az egyházi intézményeket, és beleoltja a hívek szívébe a küldetésnek ugyanazt a Lelkét, aki Krisztust vezérelte." Megfontolásaink számára ebből a szövegből nemcsak azt kell megállapítanunk, hogy valamennyi hívő hivatást kapott a küldetésre. Ezen túlmenően figyelembe kell vennünk, hogy Isten Lelke maga az, aki küldi a hívőket. Ugyanaz az isteni Lélek, aki Krisztust arra ösztönözte, hogy teljesítse a küldetésre szóló megbízását, ugyanezzel a céllal működik Krisztus híveiben is. A hívek küldetésének az alapja tehát közvetlenül Isten meghívása és meghatalmazása. Elsődlegesen nem az egyházi tisztségek viselőinek a meghívása. Ebben rejlik a legerősebb és döntő indok valamennyi keresztény hithirdetői öntudata és hithirdetői felelőssége szempontjából (vö. a 41. cikk.).

A hithirdetésre szóló ez az általános hivatás nem zárja ki, hanem magában foglalja az apostolok és hivatalbeli utódaiknak, a püspököknek különleges meghatalmazását. Hogy csak egy adalékkal szolgáljunk ennek az igazságnak a megvilágítására, idézzük az 5. cikkelyből az alábbiakat: „Így az Egyház kötelessége kiterjeszteni Krisztus hitét és üdvét, mégpedig mind annak a kifejezett megbízásnak az erejében, amely az apostoloktól átszármazott a püspöki testületre, amelyet az áldozópapok segítenek, egységben Péter utódával és az Egyház legfőbb pásztorával; mind pedig annak az életnek az erejében, amit Krisztus ad az ő tagjainak. ‚Ő az, aki az egész testet egybefogja és összetartja a különféle izületek segítségével, hogy a tagok betöltsék az erejükhöz szabott feladatkört. Így növekszik a

test, és építi fel saját magát a szeretetben'." Eszerint a különleges hithirdető megbízatásnak elsősorban nem a hithirdetők a hordozói, hanem a püspökök; mégpedig a püspökök általában, nem csupán az ún. missziós püspökök.

Összefoglalóan tehát azt mondhatjuk, hogy az Egyház valamennyi tagja meghívást és képesítést kapott a misszióra, ha különféle szerepkörben és meghatalmazással is.

A keresztény híveknek a cselekvés két formája által kell megvalósítaniok ezt a küldetési megbízásukat: a szó és az élet tanúságtételével. A már idézett 5. cikkely így folytatódik: „Ennélfogva az Egyház küldetése olyan működésben valósul meg, amelynek erejében Krisztus parancsának engedelmeskedik, és a Szentlélek szeretetétől és kegyelmétől sürgetve teljes valóságában jelenlévővé válik minden ember és nép számára. Ezzel az a célja, hogy elvezesse őket az élet tanúságtételével, az igehirdetéssel, a szentségek és a kegyelem közvetítésének többi módja útján a hitre, szabadságra és Krisztus békéjére: Így kell számukra megnyílnia a Krisztus titkában való teljes részesedéshez vezető szabad és biztonságos útnak." A világi hívek feladatát eszerint nemcsak abban látjuk, hogy imádkozzanak és áldozatot hozzanak „a misszióért". Nekik maguknak is hirdetniök kell a hitet, amennyiben tanúságot tesznek az evangéliumról. A hithirdetés nem korlátozódik a „misszionáriusokra". Az evangéliumról nemcsak egy csoportnak kell bizonyságot tennie az Egyházon belül, hanem az egész Egyháznak. A szóban történő tanúságtételhez kell társulnia az élet tanúságtételének. A hit megvalósítása a küldetésnek egyik formája. A hitetlenek meggyőzése vagy a hittestvérek megerősítése ezáltal is történhetik. A hívő ember hite állandóan veszélyeknek van kitéve. Hite sohasem biztos tulajdona. Minden pillanatban hitetlenné válhatik. Ha figyelembe vesszük ezt a bizonytalanságot, úgy megértéssel leszünk aziránt, hogy az Egyháznak az evangélium hirdetésére való küldetése saját tagjaira is vonatkozik. Így válik érthetővé, hogy az Egyháznak mindig és mindenütt meg kell valósítania ezt a küldetését. Az a követelmény, hogy a hitnek a minden emberrel vállalt testvéri szolidaritás a próbaköve, elengedhetetlen az élet tanúságtételének hatása szempontjából a mai világban. A 41. cikkely nyomatékosan hangsúlyozza ezt a követelményt: „A testvériség szellemében működjenek együtt más keresztényekkel, a nem keresztényekkel és különösen a nemzetközi szervezetek tagjaival". A gettó létezési módja nem megengedett az Egyház számára. Az Egyháznak nem szabad elzárkóznia a világtól. Nem vár, amibe az ember visszahúzódik és elsáncolja magát. Hanem olyan közösség, amelynek testvéri szolidaritásban kell együttélnie minden emberrel.

Az oktatás szempontjai

Kézenfekvő, hogy milyen kiigazítást kell végeznünk a szokványos missziós katechézisen. Ez lényegében abban áll, hogy azt a felismerést kell közvetítenünk, hogy minden hívőnek küldetése van Istentől az evangélium melletti tanúságtételre. Ezt a felismerést természetesen nem szabad szembe állítanunk azzal az igazsággal, hogy léteznek az Egyházban olyanok, akiknek erre különleges küldetésük van, elsősorban az „apostoli hivatal" hordozói, azután pedig a hithirdetők. Mindamellett meg kellene említenünk, hogy a távoli országokba menő hithirdetők közé nemcsak püspökök és papok tartoznak, hanem világi hívők is, nővérek, testvérek, orvosok és orvosnők stb. Az ilyen új súlypontok nem értékelik le azokat az eddigi felhívásokat, hogy imával és áldozatokkal támogassuk a „misszionáriusokat". Ezeknek továbbra is megmarad a jelentőségük, de alárendeljük őket a mélyebb hithirdetői öntudatnak, és szervesen beleépítjük abba.

A különleges megbízatás

A Zsinat elképzelése

Eddig az Egyház általános hithirdetői jellegéről volt szó. A továbbiakban az a feladatunk, hogy megvizsgáljuk a hithirdetés különleges formájának kérdését. A hagyományos oktatásban kizárólag a misszionak erről a különleges formájáról esett szó. Ha ma a hittudományos újjáértékelés alapján ezt az egyoldalúságot vissza is utasítjuk, nem szabad abba az ellenkező végletbe esnünk, hogy az Egyháznak ezt a különleges tevékenységét elvessük vagy leértékeljük. Úgy tűnik, hogy ez a reakció komoly veszedelmet jelent.

A hithirdetésről szóló határozat fejtegetéseinek túlnyomó részét a szorosan vett misszió problémáinak szenteli. Ezen kívül az embernek az a benyomása, hogy a hithirdetés új és régi értelmezése részben rokon. Bárhogyan is áll a dolog, a határozat mindenesetre részletesen méltatja a hithirdetés szerepét azoknak a népeknek a körében, ahol a keresztény hit nem tudott, vagy csak kevéssé tudott elterjedni. A 6. cikkely következőképpen írja le ezt a feladatot: „Általában ‚misszióknak' nevezik azokat a különleges vállalkozásokat, amelyeknek a keretében az evangélium-

nak az Egyház által küldött hirdetői szétszélednek a világba, és ellátják azt a feladatot, hogy az evangéliumot hirdessék, s magát az Egyházat meggyökereztessék azoknak a népeknek és közösségeknek a körében, amelyek még nem hisznek Krisztusban. Ennek a megvalósítása, az a hithirdetői tevékenység, amit többnyire meghatározott, a Szentszék által a hithirdetőkre bízott területeken végeznek. Ennek a hithirdetői tevékenységnek az a sajátos célja, hogy terjessze az evangéliumot, és meggyökereztesse az Egyházat azoknak a népeknek és közösségeknek a körében, amelyeknél még nem vert gyökeret."

Itt a hithirdetésnek arról a fajtájáról van szó, amit az átlagos köztudat egyszerűen az Egyház missziójának tart. Hangsúlyozzák, hogy ez az Egyház egyik, de nem egyetlen működési területe. Sajátos jellegét abban látják, hogy a Föld azon tájain megy végbe, amelyeket az Egyház vezetősége határoz meg. Olyan misszionáriusi tevékenységnek határozzák meg, amelynek a célja az evangélium terjesztése a hitetlenek között és részegyházak alapítása.

A küldetés e különleges formájának különleges küldetéshordozócsoportok felelnek meg. A 23. cikkely így szól erről: „Bár ‚Krisztus minden tanítványa köteles vállalni a hitterjesztő tevékenységnek ráeső részét' (LG 17.), Krisztus Urunk tetszése szerint mindig újra meghív némelyeket tanítványai köréből, hogy vele legyenek, és hogy elküldje őket a népek közti igehirdetésre (vö. Mk 3, 13 sk.). Ezért a Szentlélek által, aki tetszése szerint osztogatja kegyelmi ajándékait mindenki javára (1 Kor 12, 11.7), egyesek szívében felszítja a hithirdetői hivatást, s egyúttal olyan intézményeket támaszt az Egyházban, amelyek bizonyos fokig sajátos feladatukként vállalják az egész Egyházat terhelő evangéliumhirdetési kötelességet. Mert különleges hivatás jelöli ki azokat, akik a szükséges természetes képességek birtokában, tehetségük és jellemük alapján alkalmasak rá, hogy vállalják a hithirdetés munkáját, akár bennszülöttek, akár külföldiek: papok, szerzetesek vagy világi hívők. Arra a munkára rendelve, amelyre hivatást kaptak (vö. Csel 13, 2), a törvényes tekintély küldetésével, hívő engedelmességben elmennek azokhoz, akik távol vannak Krisztustól – mint az evangélium szolgái, ‚hogy a pogány népek a Szentlélektől megszentelt kedves áldozati ajándékká legyenek' (Róm 15, 16)."

Gondolatmenetünk szempontjából érdemes megfigyelnünk ebben a szövegben a következő mozzanatokat: 1. Először is újra szó van arról, hogy minden hívőnek kötelessége a hithirdetés, azaz a szorosan vett missziót az általános kötelezettség alapján vesszük szemügyre. Ez megerősíti azt a katechetikai követelményt, hogy

az oktatásban hangoztassuk ezt a kötelezettséget. Más szóval: Krisztus, aki Lelke által mindenkit meghív a tanúságtétel szolgálatára, mégis kiválaszt még különlegesen is egyeseket. Jól jegyezzük meg: Meghívásról van szó, nem pedig önkiválasztásról, sem pedig csupán csak egyházi megbízatásról. Az egyházi megbízatás mindazonáltal szükséges ehhez a szolgálathoz. Feltételezi azonban Isten hívását. Ezekhez a hivatásokhoz különleges adottságok és képességek szükségesek. 2. Ennek a különleges hivatásnak a kedvéért vannak az Egyházban olyan intézmények és közösségek, amelyek támogatják a „misszionáriusoknak" ezt a szolgálatát.

Beszéltünk már a hithirdetés hordozóiról, most még szólnunk kell a hithirdetés hallgatóiról is. Kikhez fordulnak a hithirdetők? Látszólag egyértelmű erre a válasz: azokhoz az emberekhez, akik nem hisznek Istenben, illetve Krisztusban. Ez a felelet természetesen helyes, de merőben formális. Ennélfogva a határozat nem elégszik meg vele, hanem kissé részletesebben leírja ezeket az embereket, hogy helyesbítse a hívők hamis nézeteit ezekről a hitetlenekről. Eszerint fellelhető Istennek bizonyos rejtett jelenléte ezekben az emberekben (9. cikkely); megvannak bennük „az ige vetőmagvai", oly „kincsekkel" rendelkeznek, amiket Isten osztott ki nekik (11. cikkely); lelkületükben valamint istentiszteleteikben találhatók jó dolgok is (9. cikkely). Mindezt becsülni és szeretni kell, nem szabad lerontani, hanem be kell iktatni az evangélium tanításába, és Isten uralma alá (11. cikkely) kell helyezni.

A katechetikai szempont

A különleges értelemben vett „missziókról" és a „misszionáriusokról" szóló hagyományos oktatást bizonyos fokú elszigeteltség jellemzi. Ezért feladatunk, hogy beépítsük abba a részletesen kifejtett átfogó képbe, amit a hithirdető Egyházról alkottunk. Elidegenítjük az ifjúságot a hithirdetéstől, ha beléplántáljuk azt a felfogást, hogy a misszió olyasvalami, amit az Egyház a hithirdetőkkel műveltet „távoli országokban". Anélkül, hogy leszűkítenők a hithirdetés formájának a jelentőségét – ez természetesen szóba sem kerülhet –, mégsem lenne szabad azt tanítanunk, hogy az ő munkájuk egyszerűen az Egyház „missziója".

Ha tisztázzuk az ifjúság előtt az általános és a különleges hithirdetés közti ezt az összefüggést, úgy hamarabb megtalálja majd a távoli országokban működő missziók iránti érdeklődését is. Mert hiszen ennek megvan az egzisztenciális vonatkozása. Az ifjúság ilyen értelmezés esetén nem tekinti magát csak nézőnek, kívülálló-

nak, hanem olyannak, aki teljes felelősséggel részt vesz ugyanabban a munkában, csak más formában. Így a hithirdetés nem olyasvalami, amivel szemben áll. Hanem inkább olyan munka, amelyben ő maga is tevékenyes részt vesz, és amelyért felelősséget vállal. Nem kell magát csak a misszió közvetítőjének éreznie, mert hiszen annak a munkatársa. Alapvetésként felhasználhatnók a határozatnak azt a gondolatát, hogy Krisztus az ő Lelke által valamennyi hívét meghívja e küldetésre, de egyeseket különleges szolgálatra választ ki.

Van még egy pont, ahol a hithirdetőről alkotott képet meg kell változtatnunk, illetve azt a mai helyzethez kell alkalmaznunk. Az európai hithirdetők korszaka túljutott a delelőjén. Már régen felvirradt a bennszülött hithirdetők, missziós nővérek és segítőtársak kora, és ezé a fejlődési irányé a jövő. Ezt az ifjúságban tudatosítanunk kellene. Ezáltal a hithirdetésről alkotott felfogás lényegesen megváltozna. Ebben az esetben a hithirdetés már nemcsak európai hithirdetők küldése lenne távoli országokba, hanem hívők küldetése a nem keresztényekhez. Az evangélium így megbízatás minden nép és faj számára, akiknek kötelessége, hogy tevékenyen gondoskodjanak annak hirdetéséről. Ez az új felfogás viszont hozzásegíthet bennünket ahhoz, hogy új küldetéstudat ébredjen az európai keresztényekben is, nevezetesen annak a tudata, hogy nemcsak „távoli országokban" kötelességük a misszionálás, hanem hogy küldetésük van a saját országukban élő hitetlen embertársaikhoz is.

Ebben a vonatkozásban kell megfontolnunk a hivatások támogatásának a kérdését is. Úgy látszik, hogy ezt nem sürgetik többé olyan mértékben, mint régen. A hivatások száma is csökken. E fejlődés okait most nem kutathatjuk. Ám felállíthatjuk a nevelői feladat következő alapszabályát: Ma a hithirdetői hivatás ébresztése több körültekintést és óvatosságot igényel, mint régebben. Ez rendszerint közvetett módon történik. Ha komolyan vesszük a hithirdetői nevelés fenti követelményeit, úgy ez közvetve előfeltételül szolgálhat arra, hogy egyesekben a különleges hivatás szikrája fellobbanjon.

Különösen reformra szorul azonban a hithirdetés alanyairól, illetve hallgatóiról szóló oktatás. Legfőbb ideje már, hogy felszámoljuk a „szegény pogányokról" szóló felfogást. Ezzel a felfogással gyakran két gondolat párosul. Az egyik a megtérítendők szellemi alacsonyabbrendűségének a gondolata. „Szegény" itt annyit jelent, mint műveltségileg szegény. A másik gondolat a pogányok vallásosságára irányul. A köztudat szerint ez a vallásosság alig más, mint tévedés, babona, bálványimádás, egyszóval „sötét pogányság".

A hitoktatásnak nem szabad továbbra is előmozdítania ezeket az elképzeléseket. De nem teljesíti feladatát, ha ezt csupán negatív módon teszi. A zsinati határozatok fényében arra kell nevelnünk a fiatalokat, hogy megbecsüljék a nem keresztények körében mindazt, ami jó és igaz. Ez az alapvető követelmény vonatkozik mind a művelődési, közéleti és társadalmi, mind pedig a vallási viszonyokra. A határozat 7. cikkelye kifejezetten elismeri, hogy Isten képes elvezetni az üdvösségre azokat az embereket, akik önhibájukon kívül nem ismerik az evangéliumot (vö. az Egyházról szóló határozat 16. cikkelyével). „A szegény pogányok" tehát nem annyira szegények, hogy Isten kegyelme – minden ember igazi gazdagsága – nélkül kelljen élniök. Az erről szóló oktatás alapelvéül szolgálhatnak az Egyházzal foglalkozó zsinati határozat említett cikkelyéből vett következő mondatok: „Azoktól (= az Izraelen és az izlámon kívüli nem keresztény vallások követőitől) sincs távol az Isten, akik homályos képekben keresik az ismeretlen istenséget, minthogy Ő ad mindenkinek életet, leheletet és mindent (vö. Csel 17, 25-28). Az Üdvözítő is azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön (vö. 1 Tim 2, 4). Mindazok elnyerhetik ugyanis az örök üdvösséget, akik önhibájukon kívül nem ismerik Krisztus evangéliumát és Egyházát, de őszinte szívvel keresik az Istent, és a kegyelem hatása alatt törekednek rá, hogy tetteikkel teljesítsék az Ő akaratát, amelyet fölismertek lelkiismeretük szavában."

Ezzel kapcsolatban a tanítás közben felmerülhet az a kérdés, vajon egyáltalán szükséges és értelmes-e a keresztény vallás, ha ennyire pozitívan értelmezzük a nem keresztény vallásokat. Mint ismeretes, e kényes és nehéz kérdésről elsősorban a Zsinat indította el a hittudományos vitát. Nem csoda, hogy ezen a téren mindeddig nagyon eltérő megoldási kísérletek történtek. A hithirdetésről szóló határozat (7. cikkely) abban látja a hithirdetés szükségességét, hogy megfelel Isten akaratának, aki az üdvösséget minden embernek Krisztus, az ő közvetítője által akarja adni (vö. 1 Tim 2, 4-5; Csel 4, 12). Ezt az üdvösséget ajánlja fel az evangélium hirdetése és a szentségek révén, főként a keresztség által, amelyen „mint valami ajtón keresztül" lépünk be az Egyházba, és leszünk Krisztus tagjaivá. Aki tudatosan elutasítja ezt az ajánlatot, nem menekülhet meg. Hiszen maga Krisztus jelentette ki, hogy a hit és a keresztség szükséges az üdvösségre (vö. Mk 16, 16; Ján 3, 5). S ebből ezt a következtetést vonja le: „Ezért a hithirdető tevékenység ma és mindig megtartja csorbítatlan jelentőségét és szükségességét". Az egész érveléshez még két olyan indokot fűz hozzá, amelyeket a tanítás során figyelembe vehetünk. Az istenközpontiság és az antropológia motívumairól van szó. Az

idézett cikkely először is megállapítja, hogy a hithirdető tevékenység megadja Istennek a teljes dicsőséget, amennyiben az emberek tudatosan elfogadják az ő üdvözítő művét, amit Krisztusban nyilatkoztatott ki. A második motívum azt az elgondolást fejezi ki, hogy az Egyház hithirdetése teljesíti Istennek azt a tervét, hogy az emberiséget Isten egyetlen népévé, Krisztus egyetlen testévé és a Szentlélek egyetlen templomává tegye. Ez az egység, amely megfelel az emberek legbensőbb vágyának, Isten közös látásában éri majd el beteljesedését, akit mindenki „mi Atyánknak" szólíthat.

Ezen kívül meg kell még gondolnunk, hogy nem kell-e lehetőleg mellőznünk „a pogányok" kifejezést, mivelhogy a keresztények tudatában mélyen begyökerezett előítéletek túlságosan eltorzították e szó eredeti jelentését. De vajon mi az akadálya annak, hogy „nem keresztény vallásokról" és „nem keresztényekről" beszéljünk? A „szegény pogányok" kifejezést mindenképpen kárhoztatnunk kell, mivel a nem keresztények sértőnek érzik. Az a szegény pogány fiú, akinek a szobrát például Karácsony táján a jászol mellett fel szokták állítani a templomban, szintén több mint kétes értékű ábrázolása azoknak az embereknek, akiknek az Egyház köteles elvinni az evangéliumot. Főleg a gyermekek képzeletvilágára hat azonban az ilyen és ehhez hasonló ábrázolás, s vezeti azt félre.

1. Határozat az Egyház hithirdető tevékenységéről, az 1966. augusztus 6-i végrehajtási utasítással. Glazik J. bevezetésével és zárszavával (1966); Le Guillou M.-J.: Mission et Unité. Les exigences de la communion. Paris (Cerf) 1960; Rahner K., Grundprinzipien zur heutigen Mission der Kirche. In: Handbuch der Pastoraltheologie II/2. (1966) 46-80.1.

IX. ÖKUMÉNIKUS OKTATÁS

Mit jelent az ökuménikus oktatás?

Az egyházak újraegyesítésének a műve egyike a legnehezebb és egyúttal a legígéretesebb feladatoknak, amelyek manapság az egész kereszténység előtt állnak. A Zsinat elfogadta a mai kornak ezt a kihívását. Több ízben tanúságot tett róla, hogy a korunk ökuménikus mozgalmainak tett szolgálat fő feladatai közé tartozik. A Zsinatnak azon határozatai, amelyek az Egyháznak fejében és tagjaiban való reformjára irányulnak, ezt a feladatot szolgálják. A katolikus Egyháznak meg kell újulnia, hogy megfelelhessen annak a korszerű küldetésének, amely megköveteli valamennyi egyház egységét. Ha mármost ennek a nagy célnak a szolgálatába kell állítanunk az Egyház egész tevékenységét, úgy nem képezhet kivételt az igehirdetés és az ifjúság oktatása sem. Sőt, éppen ellenkezőleg, főként ezeknek a szerepe pótolhatatlan. Ha a prédikáció és a hitoktatás meg akar felelni a jelenkor igényeinek, úgy szükségképpen ökuménikusnak kell lennie. Ökuménikusnak, ami azt jelenti, hogy az egyházak egyesülésének a szolgálatába kell állnia. Ez a kihívás érinti valamennyi egyházat: mind a keletieket, mind a nyugatiakat, a római katolikust éppúgy, mint a reformáció egyházait, az ókatolikusokat csak úgy, mint a különféle nemzeti egyházakat.

Vizsgálódásunk tárgya az a küldetés, amelyet az Egyháznak az ifjúság hitoktatásának vonatkozásában be kell töltenie. Ezért azt a kérdést kell szemügyre vennünk, hogy milyen feladatok elé állítja a mai ökuménikus helyzet az ifjúság hitoktatását az Egyházban. Tartsuk magunkat az ökuménizmusról szóló zsinati határozathoz, nehogy ábrándokat kergessünk, ez a veszély ugyanis éppen ezzel a feladattal kapcsolatosan igen nagy. Ezért feltett kérdésünket így lehet pontosabban megfogalmazni: Milyen igényeket támaszt a Zsinatnak az ökuménizmusról szóló határozata a jelenkori és a jövőbeni hitoktatással szemben?

Mielőtt rávilágítanánk ezekre a követelményekre, hadd emlékeztessünk arra, hogy a Zsinat kifejezetten nyilatkozott az ökuménikus

oktatás szükségességéről és jelentőségéről. Ez a megnyilatkozás a határozat 10. cikkelyében található és így szól: „A hittudomány ágait, de az egyéb tantárgyakat is, különösen a történeti jellegűeket szintén ökuménikus szempont szerint tanítsuk, hogy annál inkább megfeleljenek az igazságnak és a valóságnak. Nagyon fontos ugyanis, hogy a leendő lelkipásztorok és papok olyan hittudományban legyenek jártasak, amelyet már teljesen így dolgoztak ki, nem vitázó modorban, különösen azoknak a tárgyaknak a terén, amelyek az elszakadt testvéreknek a katolikus Egyházhoz való viszonyára vonatkoznak. Hiszen kiváltképpen a papképzéstől függ a hívek és a szerzetesek szükséges oktatása és lelki formálása."

Itt tehát a hívek ökuménikus oktatása miatt válik az ökuménikus irányzatú hittudomány oly fontos követelménnyé. Nagyon figyelemreméltónak tartom, amit a hittudományos kutatásról és tanításról mondanak, hogy ti. az csak abban az esetben felel meg pontosan az igazságnak és a valóságnak, ha tekintetbe veszi ezt a szempontot. Negatív formában kifejezve, ez így hangzik: Az olyan hittudomány, amely nem dolgozik „sub aspectu oecumenico", ökuménikus szempont szerint, nem felel meg teljesen az igazságnak és a valóságnak. Következésképpen ugyanezt kell mondanunk a hitoktatásról is. Csak az ökuménikus szempontból nyújtott hitoktatás felel meg a hit sokoldalú igazságának és le nem szűkített valóságának, mint ahogyan azt manapság értelmeznünk és megvalósítanunk kell. És még egy megjegyzés: Mivel a hittudománynak nem szabad vitáznia, ugyanúgy a hitoktatásnak is kerülnie kell a vitatkozást.

Az ökuménikus szemléletű hittudomány, igehirdetés és hitoktatás természetesen nem jelentheti azt, hogy csak itt-ott említünk meg ökuménikus gondolatokat, véleményeket és kívánságokat. Amint az egyházak egyesülésének szolgálata megköveteli, hogy az egyházi élet minden területét kritikusan felülvizsgáljuk és komolyan megújítsuk, úgy az ökuménikus hittudomány, igehirdetés és hitoktatás is az ökuménikus szemléletmódot saját lényeges szerkezeti elemének kell hogy tekintse. A hitoktatásra alkalmazva ez azt jelenti, hogy komolyan csak abban az esetben beszélhetünk ökuménikus oktatásról, ha az ökuménikus szempont az egész tanítás jellegét döntően meghatározza. Eszerint tehát teljesen elégtelen lenne például az ökuménikus mozgalomról, a reformációról és arról, hogy mi a szentírás és hagyomány közötti viszony az egyházakban csak alkalomszerűen beszélni. Bizonyos, hogy az ökuménikus oktatásnak foglalkoznia kell ezekkel a problémákkal és még sok minden mással is. Ám a sajátosan ökuménikus tárgyak megbeszélésének követelményét megelőzi az a feladat, hogyan végezzük az egész hitoktatást ökuménikus szellemben. S ez nem

egy alapelv jogtalan vagy illetéktelen kiszélesítése. Egyébként a Zsinat értésünkre adja ezt az átfogó értelmezést. A határozat 11. cikkelye erről a következőket mondja: „A katolikus hittanítás fogalmazásmódja korántse legyen akadálya a testvéreinkkel folyó párbeszédnek... Ugyanakkor fejtsük ki minél alaposabban és minél pontosabban katolikus hitünket, mégpedig olyan módon és olyan fogalmazásban, hogy igazán megérthessék különvált testvéreink is." Tehát minden tan előadásánál gondolnunk kell a máshitűekre is és arra, hogyan értelmezik ők ezeket a tanításokat. Ez azonban az egyes igazságoknak nemcsak világos bemutatását kívánja meg, hanem azt is, hogy valóban katolikus, azaz sokoldalú és átfogó legyen. Így pl. meg kell kérdeznünk, vajon nem jelent-e ilyen akadályt az evangélikus keresztények számára az Oltáriszentségről szóló olyértelmű tanítás, amely egyoldalú, ellenreformációs hangsúllyal az áldozati szempontot emeli ki. A hitoktatás tele van hasonló példákkal. Gondoljunk csak az érdemről, a búcsúról, a szentek tiszteletéről, különösen a Mária-tisztelet gyakorlatáról szóló tanra. Ezek szerint az ökuménikus szempont olyan kritérium, amelynek alá kell rendelni minden tanítást. Csak ha ez megtörténik, beszélhetünk teljes joggal ökuménikus hitoktatásról. Erre a pontra még részletesebben kitérünk további megfontolásaink során. De legyen szabad legalább ennyit előrebocsájtanunk és leszögeznünk alapelv gyanánt.

Az Egyház egysége

Az ökuménikus oktatás szempontjából alapvető jelentőségű az Egyház egységéről szóló helyes tanítás. A határozat 2. cikkelye értelmében ezt a következőképpen lehetne kifejtenünk.

Isten úgy akarta, hogy az Egyház az általa megváltott emberiség új egysége legyen, mint ahogyan az egy és egyetlen Isten sajátmaga a „mintaképe és ősképe" ennek az egységnek. Ő, aki valamennyi embernek a teremtője, az egész emberiség megváltója is. Isten egyetemes, azaz az emberiség egészére irányuló szeretete éppen abban nyilvánult meg, hogy közvetítője által „az egész emberiséget elvezesse az újjászületésre és egybegyűjtse a megváltás útján". Az Egyháznak tehát valamennyi megváltott ember gyülekezetének kell lennie. Ezen egység céljából alapította a Fiú az eucharisztiát, az egységnek ezt a szentségét. Imádkozott valamennyi hívének egységéért (Ján 17, 21). Az összes hívőt átfogó testvéri szeretet új parancsa révén kell megőriznünk az egységet, és mindig újra törekednünk feléje. Krisztus a Lélek küldésével lehetővé tette és megalapozta Egyházának ezt az egységét. A Lélek teremti meg és ápolja a megváltottaknak a hitben, reményben és szeretetben való egységét.

Istennek ez az egy Lelke annyira áthatja az Egyház testét, hogy ő „az Egyház egységének az alapelve".

A Léleknek való ezen belső, lényegi egysége érdekében ojtotta bele Krisztus Egyházába annak megalapítása alkalmával a külső szerkezeti elemeket: „a tanítás, a vezetés és a megszentelés hivatalát", amit rábízott a tizenkettő és utódaik testületére. Krisztus akarata, hogy Isten népét szeretetben fűzze egybe az evangélium hirdetése, a szentségek kiszolgáltatása és a püspökök vezetése. S ő ezt a Szentlélek működése által teszi lehetővé. Az Egyház úgy zarándokol az egész emberi nemért végzett szolgálatát teljesítve örök jövője felé, mint ez a Lélekben egyesült testvéri közösség.

Ha az ember a határozatnak ebből a sűrítetten ökuménikus gondolatköréről a hitoktatásra veti tekintetét, és felteszi a kérdést, hol és hogyan kell hát az egyes elemeket tanítanunk, csakhamar észreveszi, hogy e cél számára nemcsak egy hely kínálkozik. Ezek a gondolatok az egész tanítás legfontosabb tanrészeit érintik. Az egyes részekkel kapcsolatosan az alábbiakat jegyezhetjük meg:

1. Az Isten-tannal kapcsolatban: Az egy Istenről szóló igazságot nemcsak a pogány istenekbe vetett hitre való tekintettel kellene megvédelmeznünk, hanem ki kellene fejtenünk antropológiai vonatkozásait is. Ezen többek között azt értjük, hogy a háromszemélyű Isten egyedülálló voltát úgy mutatjuk be, mint az egyetlen, de sokrétű emberiség ősképét. Isten a teremtője minden embernek. Teremtményi mivoltukban van a legmélyebb egységük köteléke. Ha az oktatásban megértetjük az egész emberiségnek ezt az egységét, úgy az ifjúság könnyebben felismerheti, hogy Isten mint megváltó is, az Egyház által, meg akarja menteni az összes embert. Következésképpen be kellene mutatnunk az ószövetségi üdvtörténetet is a maga egyetemes irányzatában. Kiváló példát nyújt erre Ábrahám meghívása. Isten azért hívja meg Ábrahámot, hogy minden népnek, tehát nemcsak a saját családjának és a belőle származó Izrael népének, legyen áldására. Ezért is lett „minden hívő atyjává (Róm 4, 11).

2. A Krisztus-tannal kapcsolatban: Hangsúlyoznunk kellene a Krisztus által történt megváltást mint valamennyi embernek az örök haza felé vezetését és a bűnből és kárhozatból való visszahozatalát. Minthogy minden ember, mint teremtmény, Isten tulajdona, és az is marad, Isten az Ő Fiának emberrélevésében azért jön el, hogy ismét egyesítse magával azokat, akik elpártoltak tőle. Az egy Isten elküldi az egy közvetítőt, hogy ismét egyesítse magával és egymás között az emberiséget, amelyet a bűn megosztott és szétszakított. Ezt az alapvető irányzatot részleteiben ki lehetne dolgoznunk; mégpedig a következőképpen:

a) A megváltás ígéretével kapcsolatban, amelyet mint az emberiség felszabadítását hirdettek meg, azon emberiségét, amelynek valamennyi tagja rászorul a megváltásra.

b) Jézus igehirdetésével kapcsolatban, amennyiben ez lényegében az Isten uralmáról szóló üzenet, amelynek elfogadására minden ember meghívást kapott, hogy így Isten egyetlen új népét alkossa. A továbbiakban rá lehetne mutatnunk Jézus irgalmának egyetemességére, amely nem zár ki egyetlen embert sem; Isten Fiának emberrélevésével kapcsolatban, amely az emberiségért történt; Jézus halálával, Isten szeretetének e leghatalmasabb jelével kapcsolatban, aki mindenkinek az üdvösségét akarja; Jézus alászállásával kapcsolatban a poklokra, mert ez ennek az egyetemes szeretetnek bizonysága, amennyiben azokhoz az emberekhez fordul, akik Isten Fiának megtestesülése előtt éltek; Krisztus feltámadásával kapcsolatban, amely „kezdete az új teremtménynek"; Jézus mennybemenetelével kapcsolatban, amely által belépett abba az új és végleges létmódba, amely lehetővé teszi számára, hogy minden emberben működjék; végül az Úr újraeljövetelével kapcsolatban, amikor „színe elé szólít majd minden embert", és „minden embert megítél".

Ha a Krisztusról szóló tant ezen, vagy ehhez hasonló módon következetesen egyetemes módon értelmezzük, úgy ez nem jelenti egy elv túlhangsúlyozását, hanem azt, hogy feltárjuk Krisztus egész valóságának lényegét. Az ökuménikus oktatás szempontjából az ilyen szándék feltétlenül szükséges. Csak e krisztológiai alapon lehetséges ugyanis, hogy a keresztények egységéről szóló tanítás kifejthesse a maga teljes jelentőségét.

3. A Szentlélekről szóló tannal kapcsolatban: Azt az igazságot, hogy Isten Lelke az egységnek és a közösségnek, a szeretetnek és a békének a Lelke, annak a működésének az értelmében kellene megvilágítanunk, amit az emberek közt kifejt. Ő Isten mérhetetlen ereje, aki szüntelenül arra indítja és ösztönzi az embereket, hogy eljussanak az Istennel és egymással való egységre. Ezért nem szabad működését úgy tanítanunk, mintha csak az egyes embert szentelné meg kegyelmével, sem úgy, mint valami pusztán az Egyházon belül történő cselekvést, hanem olyan működésként kell azt felfognunk, amely állandóan működik az Egyházban és túllép ennek a keretein is, hogy valamennyi ember egységét előmozdítsa. Ezt már akkor tisztázhatnók, amikor a Szentléleknek az első jeruzsálemi közösséghez való küldését tanítjuk. Mert Isten Lelke nemcsak megvilágosítja, erősíti és megszenteli a tanítványokat, hanem ezen felül a mély testvériség kötelékébe foglalja össze őket, és arra ösztönzi, hogy átadják az evangélium üzenetét

a világnak. Ezt a két szempontot megfelelően kellene megmagyaráznunk a Léleknek az Egyházban való működésével kapcsolatban. Így azt a kijelentést, hogy a Lélek által „kiáradt szívünkbe az Isten szeretete" (Róm 5, 5), kiterjeszthetnők abban az értelemben, hogy Istennek ez a szeretete kiváltja az embertársak iránti szeretetet, amely egységbe és testvériségbe foglalja minden egyház valamennyi tagját, és arra ösztönzi őket, hogy szeressék minden embertársukat is.

4. Az egyháztannal kapcsolatban: Bár erős ellenirányzatok érvényesülnek, még sincs teljesen kiküszöbölve az a veszély, hogy ezt a tant hitvédelmi módon tárgyaljuk, s ezáltal eltorzítsuk. Bizonyság erre az a mód, ahogyan többnyire „az egy igaz Egyházról" szóló tanítást tárgyaljuk. Ha a hitoktatásban csak az az egy irányzat érvényesül, hogy azt bizonyítsuk, miszerint kizárólag a római katolikus Egyház az egy, azaz Krisztus egyetlen Egyháza, úgy az ilyen katechézis ökuménikus szempontból nem átütő erejű. Az integralista magyarázattal szemben az Egyház egységéről szóló tanításnak egészen a vázolt egyetemes vonalba kellene esnie. A Krisztus testének, a szőlőtőkének és a szőlővesszőknek, valamint az Isten népének a képei segítségével úgy lehetne az Egyház egységét megmagyaráznunk, mint mindazoknak az embereknek az egységét, akiket Krisztussal a hit és a keresztség egyesít. Olyan egységként kell tehát tolmácsolnunk mint, amit Krisztus akart, alapított, és amit Lelke mindig újra lehetővé tesz. Mivel azonban az Egyház emberek közössége, láthatóan is be kell mutatnia ezt az egységet. Ez, a határozat szavaival élve (2. cikkely), „az egy hit vallásában, a közös istentiszteletben és Isten családjának testvéri egyetértésében" történik. Krisztus azért alapította a tizenkettő és azok utódainak hivatalát, hogy ezt a látható közösséget megteremtse és biztosítsa. Fokozott mértékben feladata Péternek és az ő utódainak, hogy ennek az egységnek kezesei legyenek.

Az Egyházról, mint Krisztus testéről, szóló tanítás különleges segítség az egyházi egységről szóló tanítás számára. Hiszen a testnek ez a képe elsősorban azt fejezi ki, hogy valamennyi hívő egy Krisztusban. A kép tele van szemléletességgel és alkalmazási lehetőséggel. A döntő azonban az ökuménikus magyarázat, amely szerint ez a kép nem egy Egyház tagjaira értendő, hanem valamennyi hívőre. Minthogy Krisztus e test „feje", következetesen ki kell tartanunk a hitoktatásban e kép mellett, és kizárólag ezt kellene használnunk. Az a fogalmazás, hogy Krisztus „a láthatatlan fő", vagy éppen az a beszédmód, amely szerint a pápa „az Egyház látható feje", egyéb meggondolásoktól eltekintve, merőben didaktikai szempontból is kérdéses. Krisztus a fő. A bib-

liai tanúságtétel szerint az Egyháznak csak egy feje van. Vajon nem ökuménikus követelmény-e, hogy az igehirdetésben is a képnek ehhez az egyértelmű jellegéhez tartsuk magunkat?

Az Egyház rendjéről szóló tanítással kapcsolatban az eddiginél jobban tisztázhatnók a célt, amelyhez nem utolsó sorban Isten egész népének egysége és békéje is hozzá tartozik. A hivatalok viselőinek ez a szolgálat a rendeltetése. Következésképpen az ökuménikus mozgalom ápolása központi feladataik közé tartozik.

Az istentisztelet közösségi szerkezetének szükségszerű hangsúlyozása nem szabad, hogy figyelmen kívül hagyja azt a valóságot, hogy Isten népének a liturgia ünneplése közben sem birtoka az egység, másfelől viszont ezen a téren is valamennyi keresztény egységére és közösségére kell törekednünk[1].

Az Egyházban meglevő pásztori hivatal már a szókép erejénél fogva Isten egész nyájára, az összes hívek közösségére irányítja tekintetünket. „Vigyázzatok magatokra és az egész nyájra" (Csel 20, 28) — Szent Pál beszédéből vett ez az idézet, amit az efezusi egyházközség elöljáróihoz intézett — kiinduló pontul szolgál az erről a hivatalról szóló ökuménikus oktatás számára. A pásztori feladatok egyike a hívek egybetartása, és — ha a nyáj szétszóródott — az összehozásuk. Valamennyi egyház „pásztorának" Istentől kapott felelőssége, hogy necsak a saját körzetében gondoskodjék az egységről, hanem az egész kereszténységen belül. Következésképpen a pásztori hivatalról úgy kell tanítanunk, mint ökuménikus hivatalról.

5. A megváltás befejezéséről szóló tannal kapcsolatban: A keresztény oktatásnak ebben a záró fejezetében ökuménikus szemszögből ki kellene emelnünk azt a tényt, hogy Krisztus újraeljövetele valamennyi hívőt végleg olyan közösséggé egyesíti, amelyben nem lesz többé semmiféle szakadás, versengés és harc. Olyan közösség lesz ez, amelyben megvalósul nemcsak Istennek és az embernek az egysége, hanem valamennyi ember egysége egymás között is, mégpedig olyan módon, ami számunkra még felfoghatatlan. Olyan közösség, amelyben a szeretet lesz az az erő, ami mindent meghatároz. Az Egyház egységéről szóló igazságot is dinamikus, lelki és csak a végső időkben teljes mértékben megvalósítandó valóságként kell tanúsítanunk, nem pedig mint valami sztatikus és elsősorban jogi tényt.

Szakadások az Egyházban

Krisztus azt akarja, hogy tanítványai közösségben és egységben éljenek és cselekedjenek. A valóság azonban az, hogy ez a közösség és egység nem létezik. A kereszténység számos egyházra oszlik,

amelyek tanban, istentiszteletben, vezetésben és az élet számos más vonatkozásában különböznek egymástól, sőt sok mindenben ellent is mondanak egymásnak. Mit kell tanítanunk a szakadás e tényéről?

1. Mindenekelőtt kívánatos, hogy az eddiginél nagyobb részletességgel mutassunk rá erre a hitoktatásban. Mert az Egyháznak ez a szétforgácsoltsága nem jelentéktelen az Egyház számára, mivel nemcsak a világban való külső megjelenését, hanem egész belső életét is erőteljesen és mélyrehatóan meghatározza. Következésképpen nem szabad csak mellékesen és felületesen tárgyalnunk róla. Azonkívül az egységmozgalomról szóló oktatás nem éri el a célját, ha nem válik világossá a szakadás végzetesen istenellenes és értelmetlen volta. Ez a követelmény nem csupán arra irányul, hogy kielégítően bemutassuk a katolikus és az evangélikus kereszténység elszakadását, bár számunkra Európában ennek kell előtérben állnia. S ezért nemcsak elsőbbség illeti meg, hanem súlyponti kérdésként kell kezelnünk. Nem szabad azonban annyira előtérbe helyeznünk, hogy az ortodox egyházakról egyáltalán semmit se mondjunk.

2. A XI. és a XVI. század e két nagy szakadását történelmi előzményeikkel együtt kellene előadnunk. Nem elég tehát csak arról szólnunk, hogy az Egyházban megvannak ezek a szakadások, és statisztikai adatokat közölnünk a különböző egyházak tagjainak létszámáról. Egyedül azok az indokok ébreszthetnek megértést a mai szétszakadottság iránt, amelyek e szakításra vezettek. Éppen ezért fel kell azokat tárnunk. Mégpedig feltétlenül az igazságnak megfelelően. A Zsinat az ökuménizmusról szóló határozatában beismerte, hogy a szakadásért mindkét felet egyaránt felelősség terheli (3. cikkely). A történelmi bemutatásnak tehát teljesen függetlenítenie kell magát a hitvédelmi bizonyítástól. Ez ugyanis egyenesen megakadályozná a tisztán az igazság szerint történő tájékozódást. Természetesen megengedhetetlen az az ellentétes kísérlet is, amely egyoldalúan önmagát vádolja, és a másik felet teljesen felmenti. Egyáltalán nem szabadna arra törekednünk, hogy az egyik felet elítéljük. A tanításnak inkább arra kellene irányulnia, hogy megértést ébresszen a szakdás mai ténye iránt.

Az egyes indokok kifejtésénél, amelynek természetesen alkalmazkodnia kell a fiatalok lelki fejlettségéhez, nem lenne szabad megfeledkeznünk arról az indokról sem, amelyre a határozat 14. cikkelye utal, amely a szakadásért néhány külső okon kívül a szeretet és a kölcsönös megértés hiányát, tehát a kereszténység főparancsánk megsértését teszi felelőssé.

3. A feltétlen igazságosság szándékát kell alapelvként elismernünk a szakadás jelenlegi állapotáról szóló tanítás vonatkozásában is. Az oktatásnak itt is távol kell tartania magát minden vágyálomtól és érzelemtől. A határozat 13-23. cikkelyeiben példát ad arra, hogyan kell ezt az oktatást egyfelől az őszinteség és igazságosság szellemének, de a megértésre és közösségre való törekvésnek is irányítania. Nem hallgatja el, hanem nevén nevezi a különbségeket és az ellentéteket. Ez azonban nem történik okvetetlenkedő és öntelt módon. Sajnálkozva és szomorúan állapítjuk meg azokat. Felkutatjuk a közös keresztény örökséget, ami az egyházakban megmaradt minden különbözőség ellenére is. Épp ez az alapállás ökuménikus, és kötelező az ifjúság oktatásában is.

4. A kereszténységben bekövetkezett minden szakadást olyan valóságként kell értékelnünk, amelynek nem lett volna szabad megtörténnie. De bármennyire meg is világítjuk egyfelől a tényt, nem szabad másrészt úgy tennünk, hogy az ifjúságban azt a hatást ébresszük, mintha a szakadás megváltozhatatlan volna. Következésképpen valamely szakadás, pl. a reformáció eredetével és fejlődésével foglalkozó tanítás, nem egyszerű történettanítás. A szakadás elbírálására szolgáló ismérvet a határozat 1. cikkelye így jellemzi: „Az ilyen megoszlás bizony nyíltan ellenemond Krisztus akaratának, egyszersmind megbotránkoztatja a világot, és a legszentebb ügyet, az evangélium minden teremtménynek való hirdetését súlyosan akadályozza." Eszerint nyilvánvaló, hogy a kereszténység szétszakadozott állapotában állandó ellentmondásban van Isten és Krisztus akaratával. Ha az Egyház egységéről szóló oktatást megfelelően végezzük, úgy ezzel önkéntelenül a tisztázás útját egyengetjük. Másodszor rá kellene mutatnunk arra, hogy a szakadás az evangélium hitelét mennyire lejáratja a világ szemében. Jézus szava szerint a tanítványok egysége bizonyítja a világ számára az evangélium igazságát. Ha tehát Jézus tanítványai egyenetlenkednek, és vitáznak az evangéliumról, felelősek hitetlen embertársaikért; mert a hit és a szeretet egysége melletti bizonyságtétellel adósak maradnak. Éppen a missziós területeken ismerik fel egyre erősebb mértékben, hogy a különböző egyházak versengése miatt a hithirdetés mennyit veszít meggyőző erejéből.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy a szakadás Istennel szembeni veszélyes voltát el kell ismernünk, mégha a szakadást mindenképpen meg is igyekszünk érteni. Hiszen ezzel a helyes ökuménikus magatartás alapját is megvetettük. Mert így már az ifjúság számára is világossá válik, hogy az egyházszakadás nem jelentéktelen, hanem olyan veszély az Egyház és a világ számá-

ra, amellyel szemben egyetlen kereszténynek, tehát a fiatalnak sem szabad közömbösnek lennie.

Az egyházak egyesülése

Szükségessége

Abból a tényből, hogy a keresztények közti szakadás egyértelműen ellenkezik Krisztus akaratával, elsősorban arra kell következtetnünk, hogy az újraegyesülés értelmes és jelentős ügy. Ehhez járul az a már ismert tény is, hogy az egyenetlenségnek a kárát az egyházi igehirdetés szavahihetősége látja. A harmadik indokot maga a Zsinat szolgáltatja, amennyiben meg akarta teremteni az újraegyesülés előfeltételeit. Következésképpen nem kétséges, hogy a keresztények egyesítésének ügye ma nagyon szükséges feladat. Ezt a felismerést tudatosítanunk kell az ifjúságban. De csak abban az esetben van értelme velük arról beszélgetnünk, hogy mit is lehetne gyakorlatilag az egyesülés érdekében tenni, ha eljutottak erre a felismerésre. Mielőtt hozzálátnánk e közvetlenül gyakorlati kérdés megbeszéléséhez, tisztáznunk kell néhány az egyesülés feladatát, célját és hordozóit érintő fontos problémát.

Az adott egység

A cél a keresztények látható egységének teljes megvalósítása. A célnak ez az értelmezése feltételezi a keresztények valódi, még ha töredékes, egységének ismeretét. Így be lehetne mutatnunk, a határozatnak erre a pontra vonatkozó fejtegetéseihez kapcsolódva, ennek a meglevő egységnek különféle tényezőit. A határozat erről a 3. cikkelyében a következőképpen nyilatkozik: „Ám akik (= más egyházak hívei) a keresztségben a hit által megigazultak, máris beiktatódnak Krisztus testébe. Jogosan illeti meg és ékesíti őket a keresztény név, és a katolikus Egyház gyermekei méltán ismerik el őket testvéreiknek az Úrban. Ezenfelül a katolikus Egyház látható keretein kívül is szép számban és kiemelkedő módon találhatók olyan jelentős alkotóelemek vagy értékek, amelyeknek együttese építi és élteti az Egyházat: így pl. Isten írott igéje, a kegyelmi élet, a hit, remény és szeretet, valamint a Szentlélek más belső ajándékai, de látható alkotóelemek is. Mindez, ami Krisztustól való,

és őhozzá vezet, joggal nevezhető Krisztus egyetlen Egyháza tartozékának. A keresztény vallás istentiszteleti cselekményeinek jórésze szintén végbemegy különvált testvéreink körében. Ezek kétségtelenül megteremthetik a kegyelmi életet, és el kell ismernünk, hogy megnyithatják a közös üdvösség kapuját, bár mindenegyes egyház vagy közösség különleges helyzete szerint más és más módon. Ennélfogva ezek a tőlünk különvált egyházak és közösségek egyáltalán nem jelentéktelenek vagy értéktelenek üdvösségünk titka tekintetében, mégha hitünk szerint fogyatékosságaik is vannak. Hiszen Krisztus Lelke sem utasítja el őket, hanem felhasználja az üdvösség eszközéül. Hatékonyságuk épp abból a kegyelmi és igazságteljességből ered, amely a katolikus Egyház gondjára van bízva." Az egyházi életnek fentemlített, az elszakadt testvéreknél meglevő tényezői semmiképpen sem jelentenek kimerítő felsorolást. A 14-18. cikkelyekben például a keleti egyházakkal és a 19-23. cikkelyekben a reformáció egyházaival kapcsolatban további bőséges anyagot találunk az oktatás számára. Ilyen ismeretek alapján lehetővé válik, hogy az ifjúság számára világossá tegyük, miért szabad a többi keresztény közösséget valódi „egyházaknak" neveznünk és elismernünk. Ezzel természetesen helyesbítjük azt az egyháztudatot, amely szerint csak egyetlen Egyház létezik, ti. a római katolikus. Az ilyen oktatói fáradozás jelentős ökuménikus teljesítmény, mert igazságot szolgáltat a többi egyháznak. Azonkívül ilymódon úgy állítjuk be az újraegyesülés művét, mint amely nem teljesen lehetetlen vállalkozás.

A cél és a feladat

Ezzel az oktatással kapcsolatosan aztán felmerül a kérdés, hogyan kell mármost az egyesülés célját leírnunk. Ennek a célnak a keresztények teljes, látható egységének kell lennie. Amint már mondtuk, ezt a teljes egységet pontosabban háromféle módon kell meghatároznunk, mint a hit, a liturgia és a hivatal egységét, amelynek csúcsa Péter hivatala. Röviden tehát azt mondhatjuk, hogy e cél szempontjából az egyesítés feladatát abban kell látnunk, hogy valamennyi egyházat a teljes egységbe integráljuk. Ám nemcsak jó, hanem szükséges, és a határozat többször ki is jelenti (mindenekelőtt a 14-23. cikkelyekben), hogy ezenfelül megmondjuk, miszerint ennek az egyesítésnek nem kell az Egyházat uniformizálnia, teljesen egyöntetűvé tennie. Egyik egyháznak sem kell vagy szükséges bármit is feladnia sajátos jellegéből, amennyiben az nincs ellentétben az egységnek krisztusakarta szerkezeti elemei-

vel. Az istentiszteleti egység például semmiesetre sem fog nyelv- és alakbeli egyöntetűséget jelenteni. Egyedül arról lehet szó, „hogy elérjük azt a teljes egységet, amit Jézus Krisztus akar" (4. cikkely).

Az egyházak egyesítésének hordozói

Végül még egy utolsó pont vár tisztázásra, mielőtt rátérnénk a gyakorlati feladatokról szóló oktatásra: az egyesítés hordozóinak a problémája. A Zsinat válasza világos. Az egyesítésért való felelősségnek hordozója az egész Egyház. Az 5. cikkely így fogalmazza meg ezt: „Az egység szorgalmazása az egész Egyházra tartozik. A hívek dolga is és a pásztoroké is, kinek-kinek a maga cselekvőképessége szerint, hogy ezt a mindennapi keresztény életben, valamint a hittudományos és történelmi kutató munkában egyaránt keresztül vigyék." Tehát valamennyi hívő felelősséget visel, és együtt kell működnie az egyesítés művében. Igaz, elsősorban az Egyház előljáróinak a feladata az egység szorgalmazása. A határozat ajánlja az egész földkerekség püspökeinek, hogy buzgón ápolják és okosan irányítsák az ökuménizmus munkáját (4. cikkely). De a híveknek, az összes hívőnek együtt kell velük működniök e nagy munkában (vö. a 4. cikkelyben foglaltakkal). Ez ismét olyan kérdés, amely rendkívül fontos az ifjúság egyháztudatának kialakítása szempontjából. Az Egyház vezetősége nem tartja fenn önmagának az egyesítés munkáját, hanem rábízza ezt valamennyi hívőre. Valamennyiökre, tehát az Egyház fiatal tagjaira is. Ha kifejezetten nem is említik az ifjúságot, ez a következtetés mégis magától értetődő. Az ifjúság beletartozik az Egyházba, részt vesz az életében; ennek következtében feladatokat is kell vállalnia az Egyházban, amennyiben képes rá. Az ökuménikus mozgalomban, mint a jelenkori Egyház egyik nagy megújulási mozgalmában való közreműködést azonban nem annyira az ifjúság kötelességeként, mint inkább kitüntetésként és hivatásként kellene értelmeznünk.

Gyakorlati lehetőségek

Az ökuménikus oktatás célkitűzése gyakorlati, nem pedig elméleti. A tanulókat a cselekvésre akarja rávezetni. Igaz, igyekeznie kell arra is, hogy tudatváltozást érjen el. Nem szabad azonban megelégednie ezzel a céllal. Az a feladata, hogy necsak ökuménikusan gondolkodó, hanem ökuménikusan is cselekvő emberekké nevelje az ifjúságot. Ez a célkitűzés megegyezik az ökuménizmusról

szóló határozatéval. Mert ez a határozat azt a gyakorlati célt követi, hogy megmutassa a katolikus híveknek, hogyan működhetnek közre az ökuménikus feladatok megoldásában; „fel akarja tárni" előttük „azokat az eszközöket, utakat és módokat, amelyek által ők is felelhetnek az említett isteni kegyelem hívására" (1. cikkely). Kérdezzük tehát, mit kívánhatunk az ifjúságtól az ökuménikus megújulásért végzendő tevékenység terén? A gyakorlati cselekvés milyen formáira gondolhatnánk? Megemlítek néhány példát.

1. Fel lehetne ébresztenünk bennük az ökuménikus mozgalom hírei fölötti örömöt. Igaz, az ökuménikus törekvéseket részben már intézményesítették (gondoljunk a genfi Egyházak Világtanácsára vagy a római Egységtitkárságra). Ennek ellenére még teljesen az erjedés állapotában vannak. Állandóan új kísérletek, találkozásra való új kezdeményezések történnek, fejlődik az egyházak kölcsönös kitárulkozása és több ehhez hasonló dolog. Másfelől minduntalan vannak visszakozások és akadályok. Az ökuménikus mozgalom még valódi mozgalom, mert minden folyamatban van, tele lehetőséggel, feladatokkal és veszélyekkel. Ennek következtében az ökuménikus oktatásnak feladata az, hogy életszerűen és folyamatosan ismertesse az ifjúsággal az új ökuménikus eseményeket és történéseket. De nemcsak ez a fontos, hanem az is, hogy a fiatalokban kíváncsiságot ébresszünk, hogy sajátmaguk keressenek és dolgozzanak fel ilyen értesüléseket. A cselekvésre késztető oktatás és a csoport-munka módszerei kínálkoznak erre a legalkalmasabbaknak. A munka anyagát könnyű megszereznünk, mivel a hírközlő eszközök – újságok, folyóiratok, a rádió és a televizió – folytonosan közölnek valami újat. Gondolnunk kellene itt az ökuménikus gyűlésekről, előadásokról és más rendezvényekről szóló beszámolókra. Nem csupán az a jó ebben, hogy az ifjúság tudja, hogy létezik ma ilyesmi, hanem hasznos is ha tudatára ébred annak, hogy a katolikus Egyház vezetősége nem ellenzi az ilyen ablaknyitást, hanem ellenkezőleg, ma megkívánja és meg is szervezi azt. Az ifjúságban azt az érzést kelti, hogy olyan Egyházhoz tartozik, amely mentes az aggályosságtól és szűkkeblűségtől, olyan Egyházhoz, amely megmutatja, hogy van bátorsága új utakat keresni és kész a kockázatot vállalni.

További információs területként megemlíthetnők az egyházak együttműködését. Erre a Zsinat a híveket több ízben sürgette és ajánlotta ezt, főként az Egyházról a mai világban szóló határozatában. Érthető, hogy az egységtörekvésről szóló határozatban az együttműködés ajánlása alkalmával az ökuménikus szempont került előtérbe. Ennek bizonyságául szolgáljanak a 12. cikkely következő gondolatai: „Ez az együttműködés már sok nemzet körében megvalósult. Egyre tökéletesebbnek kell azonban lennie oly vidékeken,

ahol javában folyik a társadalmi vagy a műszaki fejlődés. Működjenek együtt az emberi személy méltóságának kellő megbecsültetésében, a béke előmozdításában, az evangélium társadalmi alkalmazásában, és keresztény szellemben vigyék előbbre a tudományt meg a művészetet. Orvosolják, ahogy csak lehet, korunk nyomorúságait: az éhínséget és egyéb csapásokat, az írástudatlanságot és a nyomort, a lakásínséget és a javak méltánytalan elosztását. Az ilyen együttműködésből minden krisztushívő könnyűszerrel megtanulhatja, hogyan lehet egymást jobban megismernünk, többre becsülnünk, és hogyan épül a keresztény egység útja." Nyilvánvaló, hogy ezen a téren a legtöbb tennivaló még előttünk áll, éppúgy mint a legtöbb kísérlet, terv és szervezés. Mindazonáltal valami már történik ezen a téren. Az Egyház ifjúságának tájékozódnia kellene erről, hogy – gondoljunk a felnőtt sorba kerülőkre – esetleg a fiatalok is tegyenek valamit az iskolában, a közös ifjúsági munkában, az egyházközségekben vagy ezen túlmenően az egységmozgalom érdekében.

2. Az ifjúságot rá kellene nevelnünk a más egyházak hívei iránti keresztény magatartásra. Hadd tanulja meg, hogy az emberszeretet főparancsának különleges jelentősége van a máshitűekhez való viszonyunk szempontjából. Meg kell bélyegeznünk minden lenézést, megvetést, rágalmazást, gyalázást és hasonlókat, mint közös Urunknak ezen parancsa ellen elkövetett súlyos sérelmet. Ezeket oly bűnöknek kell minősítenünk, amik beletartoznak a lelki tükörbe és nem szabad őket lekicsinyelnünk. Még ma is előfordul, már a gyermekek között is, ilyen felekezeti neveletlenség és bűn. Arra kell nevelnünk az ifjúságot, hogy becsüljék meg a másképp gondolkodók meggyőződését, és legyenek igazságosak irányukban. Tanítsuk őket annak a megértésére, hogy a máshitűek nem önhibájukból élnek különváltan Egyházunktól, és hogy ismerjük el, ha komolyan veszik a hitüket, s így teljesítik Isten akaratát, eljutnak az üdvösségre. Egy evangélikus, ókatolikus vagy ortodox templomnak tanulságos vezetéssel egybekötött meglátogatása konkrét bepillantást nyújthatna más hitvallások sajátosságaiba. A többi egyház istentiszteletében meglevő jót például megfelelő rádiós vagy televíziós istentisztelet-közvetítés alapján lehetne magyaráznunk, vagy ki lehetne hámoznunk imák és énekek szövegéből. A felsőbb évfolyamokban nagyon is lehetségesek a felekezetközi megbeszélések és imaórák. Ezen az elhanyagolt területen egyáltalában nem szabadna félnünk a talpraesett ötletektől. A fontos csak az, hogy az ifjúságot érdekeltté tegyük az ökuménikus kérdésekben, és akkor majd nem kell panaszkodnunk ötlethiány miatt.

3. Az, hogy az ökuménikus oktatás lényeges feladataihoz tartozik az egységért való imádkozásra nevelés, annyira magától értetődik,

hogy ezt nem kell megindokolnunk. Legyen elegendő utalnunk arra, hogy ennek megfelelően az egységtörekvésekről szóló zsinati határozat ajánlja az imát, mint az ökuménikus feladat szolgálatát (8. és 18. cikkely). Ám nem látszik feleslegesnek, hogy tekintetünket az ökuménikus imádság egyes tulajdonságaira irányítsuk. Az egyesülésért való imádkozás ui. nem minden esetben valódi ökuménikus ima. Nagyon is lehetséges, és a múlt bebizonyította, hogy olyan imákat végeznek az egységért, amelyeket fennhéjázó és öntelt szellem sugallt. Aki például azt kéri, hogy a máshitűek térjenek vissza a saját Egyházába, aki eközben tévtanítóknak és szakadároknak nevezi ezeket a másokat, akiket ördögi csábítás ejtett tévedésbe, s akiknek ezt be kell látniok, az nagyon is távol van a testvériségnek, a figyelemnek és a szeretetnek attól a szellemétől, amely az ökuménikus imádságot áthatja. De éppen ez a helytelen lelkület jellemezte a múltban egyik s másik az „eretnekekért" mondott könyörgésünket. A nagypénteki istentisztelet új könyörgései között van egy ima valamennyi kereszténységért, amelyet a II. Vatikáni Zsinat ökuménikus szelleme sugall: „Most imádkozzunk összes testvéreinkért, akik Krisztusban hisznek, hogy Urunk és Istenünk őket igaz cselekedeteik útján az egyetlen Egyházban egybegyűjtse és megőrizze. Mindenható örök Isten: Te összegyűjtöd, ami szétszóródott. Tekints nyájad juhaira, és add, hogy a hit osztatlan épsége és a szeretet köteléke egyesítse azokat, akiket az egy keresztség megszentelt." Ez az ima nem vét többé a megbecsülésnek és a testvéri szeretetnek a szelleme ellen. Most nincs többé szó az eretnekekről és a szakadárokról, hanem „testvérekről, akik Krisztusban hisznek"; többé nem fohászkodunk „a visszatérésért", hanem azért, hogy Isten gyűjtsön egybe mindenkit egyetlen Egyházába, amelyet összetart a hit és a szeretet köteléke. Ha az ökuménikus imádságnak ebből a példájából levonjuk a pedagógiai következtetéseket, úgy az a feladatunk, hogy olyan ökuménikus imádkozásra neveljük az ifjúságot, amelyet az alázatosságnak és testvériségnek, a megbecsülésnek és szeretetnek a szelleme táplál.

Ami az ökuménikus ima formáit illeti, a nevelő munka irányuljon mind a magán-, mind a nyilvános imádságra. Az ifjúságnak felhívhatnánk a figyelmét például a január 18. és 25. közötti világimanyolcadra, valamint azokra az egyetemes könyörgésekre, amiket a misében mondunk az év folyamán. A figyelmeztetésnél azonban fontosabb, hogy azt ténylegesen el is végezzük. Megfelelően kellene kialakítanunk az egész imahetet az egyházközségben, a misében, meg a különleges imaórákban. És az egységért való könyörgéseket ismételten gyakorolnunk kell az egész éven keresztül. Gyakrabban vehetnők elő „az Egyház egységéért" végzendő votív misét is. Az

ún. „diákmisék" kedvező alkalmat nyújtanak erre. Csak ennél a votív misénél is figyelembe kellene vennünk azt a mindig érvényes feltételt, hogy ezeket a miséket élő és értelmes módon kell kialakítanunk. Az ökuménikus imádság további helye a hitoktatás. Magától értetődik, hogy ökuménikus kérdések tárgyalásánál megfelelően választjuk meg az imát is. De nem kell ezt az imádkozást csak ezekre az esetekre korlátoznunk. Harmadszor az ifjúságnak azt kellene megtanulnia, hogy az ökuménikus imádságot személyes ügyének tekintse, és mint ilyent megszeresse.

Még egy utolsó gondolat az imára való neveléssel kapcsolatban. Az ökuménikus megújulásért való imádkozás nem pótlék a hiányzó cselekvésért. Aki imádkozik az egységért, nem szerez ezzel magának alibit a cselekvésben való tunyaságához. Következésképpen világosan meg kell értetnünk az ifjúsággal, hogy a cselekvés és az imádság az ökuménikus szolgálat két formája. Mindkettő szükséges, és egyiket sem szabad elhanyagolnunk. Aki megvetően és lenézően gondolkodik és beszél a máshitűekről, nem alkalmas rá, hogy az egységért Istenhez fohászkodjék. A megbecsülés és szeretet szellemének kell áthatnia mind a mások iránti gyakorlati magatartásunkat a köznapi életben, mind pedig a másokért való imádságunkat.

1. Gamber K. „Liturgie übermorgen. Gedanken zur Geschichte und Zukunft des Gottesdienstes" (1966) c. ismeretekben gazdag és bátor hangú könyvében megkísérli felvázolni a jövő ökuménikus istentiszteletének néhány alapvető szerkezeti elemét.

X. KERESZTÉNYEK ÉS ZSIDÓK

Izrael nélkül nem értjük meg helyesen az Egyházat

Isten népének az egysége csak akkor éri majd el a beteljesülését, amikor Izrael, Istennek először meghívott népe, egyesült a keresztényekkel. Ebben a tág értelemben kell vennünk Jézus szavát az egy pásztorról és az egy nyájról. Jelenleg általában a keresztények egységét értik alatta. Eredeti értelme szerint azonban a zsidók és a nem zsidók közti egységet jelenti. Ján 10, 16 így szól: „Más juhaim is vannak, melyek nem ebből az akolból valók; azokat is vezetnem kell, hallgatni is fognak szavamra, s egy nyáj és egy pásztor lesz." Az akolban levő juhok Izrael; a többi juhok jelentik az összes többi népet. Az egy nyáj, éppen a zsidók és nem zsidóknak az az egysége, amit Krisztus alapított. Ha tehát tekintetünk Isten egész népének az egyesítésére irányul, nem szabad megfeledkeznünk az első szövetség Izraeléről. Az újszövetség népe Izrael nélkül nem éri el teljes egységét[1].

A Zsinat nyilvánosságra hozott egy nyilatkozatot a zsidókról, amelynek a jelentősége egyedülálló. Bár kompromisszum eredménye, és nem teljesít néhány jogos kívánságot, mégis őszinte békülékeny szellem kifejezője, amilyent csak ritkán lehetett megfigyelni a keresztények és a zsidók közti viszony csaknem kétezeréves történetében[2]. Persze, a rangja nem ismerhető fel mindjárt a nyilatkozat helye alapján. Ez is kompromisszum eredménye. A zsidókról szóló nyilatkozat abban az okmányban található, amelynek a címe: „Nyilatkozat az Egyház viszonyáról a nem keresztény vallásokhoz". Már az a körülmény sem mutatja meg Izraelnek, mint a különleges és egyedülálló kinyilatkoztatás hordozójának szerepét, hogy együtt szerepel a többi nem keresztény vallásközösséggel. Ezt a benyomást megerősíti még az a körülmény is, hogy a besorolás az utolsó helyet juttatja a zsidóknak. Csak a 4. cikkely fejti ki az Egyháznak a zsidókhoz való viszonyát. Előtte olvasható Ázsia nagy vallásaival, a hinduizmussal, buddhizmussal és az iszlámmal kapcsolatos álláspont kifejtése. Az Egyházról szó-

ló határozatban ez másként szerepel. A 16. cikkelyben, amely a nem keresztényeknek Isten népére való irányulását tisztázza, a zsidók szerepelnek az első helyen, csak azután következik az iszlám és a többi vallás. Ha tekintetbe vesszük a zsidókról szóló nyilatkozat tartalmát, megállapíthatjuk, hogy azt a megbecsülés, rokonszenv, sőt a testvéri szeretet szellemében fogalmazták, és hogy tanúságot tesz e nép méltóságáról és egyedülálló küldetéséről. Ez a zsinati nyilatkozat mostantól kezdve minden zsidókról szóló prédikáció és hitoktatás alapjául és mércéjéül szolgálhat. Emellett természetesen őrizkednünk kellene attól, hogy őket szentté avassuk. Éppen ha elismerjük nagy jelentőségüket, nem szabad felednünk, hogy ezt a szövegváltozatot a püspökök gyülekezetében létrejött kompromisszumnak köszönhetjük, s ezért a keresztények és zsidók közti viszony értelmezésében nyitva kell maradnia a jövőben bekövetkező fejlemények számára. Tegyük fel most ismét a kérdést, mi a zsinati szöveg katechetikai jelentősége? Mit jelent tehát a Zsinat zsidókról szóló nyilatkozata a hitoktatás számára?

A zsidókról szóló nyilatkozat először is olyan kijelentést tesz az Egyházról, amely meglátatja ennek kezdeteit Izrael üdvtörténetében: „Az Egyház titkában elmélyedve Szent Zsinatunk megemlékezik arról a kötelékről, amely szellemileg összekapcsolja az Újszövetség népét Ábrahám nemzetségével." Mit kell erről a hitoktatásban tanítanunk?

1. Az Újszövetség népe lelkileg rokon az első szövetség népével. Hitének gyökerei lenyúlnak a régi Isten népének hitébe. Itt vette kezdetét. Egy és ugyanaz az Isten fordult oda az emberekhez a pátriárkákon, Mózesen, a prófétákon keresztül, s végül Krisztus által, és ugyanő az, aki kinyilatkoztatta magát nekik. A hit, mint válasz erre a meghívásra, lényegében mindnyájunkban azonos: engedelmesség Isten hívása iránt. A régi és az új nép hitének ez a közössége annyira szoros, hogy Ábrahám, az ószövetség hívő embere, mintaképe nemcsak az ó-, hanem az új hitnek is. Mint a Galatákhoz írt levél kifejezi, a keresztények a hit szerint Ábrahám fiai: „Értsétek meg jól: aki a hitből él, az Ábrahám fia" (3, 7). Ennek megfelelően ír Pál a római levélben Ábrahámról, mint aki „mindnyájunk atyja" (Róm 4, 16). A Krisztus Egyháza és Izrael népe közti kötelék tehát nemcsak külsődleges. Sőt, lenyúlik a lelki egzisztencia mélyére. Mindkettő úgy hívő, ahogyan kizárólag csak ő lehet.

Jellemző a zsidókról szóló nyilatkozat irányzatára, hogy a közösséget hangsúlyozza, nem pedig a különbséget és ellentétet. A hit központi kérdésében, a názáreti Jézussal kapcsolatos állásfoglalásban különböznek egymástól keresztények és zsidók. Ám a

nyilatkozat nem emeli ki külön ezt az ellentétet. Az oktatás számára nem következik ebből az, hogy ugyanígy járjunk el. A Zsinat nyilatkozatával felnőttekhez, keresztényekhez és zsidókhoz fordult. Mindkét csoport számára régtől fogva magától értetődő az a vélemény, hogy hitértelmezésük kölcsönösen ellentmond egymásnak, és kizárja egymást. De széles körben ismeretlen volt, és még ma is az, hogy mindkét vallásban léteznek közös, illetve hasonló szerkezeti elemek is. A Zsinat, amely nem vitázni akart, hanem engesztelni, a hitben közös és összekötő, nem pedig az ellentétes elemeket domborította ki. Az ifjúság oktatása vonalán azonban, hogy elkerüljük a hitközömbösséget, meg kell követelnünk, hogy mindkettőt tisztázzuk: mind a közöset, mind a különbözőt. Mivel azonban az ifjúság tudata a felnőttek részéről érkező behatás folytán sok esetben nem zsidóbarát, itt is erősebb nyomatékkal kell kifejtenünk a közös elemekről szóló tant, anélkül azonban, hogy elhallgatnók a keresztény és a zsidó hit különbözőségeit és sajátosságait.

2. A hiten kívül mint további összefüggést a határozat megemlíti még Izrael üdvtörténetének azt a döntő szakaszát is, amit az egyiptomi szolgaságból való kiszabadulás és az ígéret földjére való vándorlás jelent. Ebben a történetben az Egyház önmaga előképét ismeri fel, a gonosz és a halál hatalmának való kiszolgáltatottságából történt megmeneküléséét, és az új világ felé vezető útjának jelképét, amit Krisztus hozott meg számára. Itt sincs szó csupán külső párhuzamról. Isten az, aki megígéri és megvalósítja mind az első, mind a második kiszabadulást. Könyvünknek azokban a fejezeteiben, amelyek az Egyházról mint Isten népéről és Húsvét titkáról szólnak, már felhívtuk a figyelmet erre a párhuzamra és annak jelentőségére az oktatás terén. Ismétlések elkerülése végett utalok az ott mondottakra[3].

3. A zsidókról szóló nyilatkozat harmadszor arról szól, hogy az Egyház nem felejtheti el, hogy Izrael közvetítésével kapta az ószövetségi kinyilatkoztatást. Isten kinyilatkoztatása a világ számára nem csupán a názáreti Jézussal kezdődik. Ő hozza el Isten addigi közléseinek beteljesülését. De az nem válik általa fölöslegessé, hiszen lényeges része az egész kinyilatkoztatásnak, s az is marad, és éppen ezért pótolhatatlan az Egyház számára. Jelentőségének ellene mond, ha vannak olyan keresztények, akik azt gondolják, hogy az ószövetséget és Istennek benne rejlő kinyilatkoztatását semmibe vehetik és elhanyagolhatják. Éppoly kevéssé szabad elfelednünk és elhallgatnunk, hogy ezt a kinyilatkoztatást a zsidó nép közvetítésével kaptuk, amely még mindig hiszi e kinyilatkoztatást, és bízik benne. Ez mély kapcsolatot és köteles hálát jelent a zsidók iránt.

Vessünk egy pillantást ennek a problémának a szempontjából a keresztények mai tudatára. Megvan az alapja annak a feltételezésnek, hogy az Izrael számára adott kinyilatkoztatásról alkotott fentemlített elképzelések nem élnek a keresztények körében. Bizonyos, hogy az utóbbi években figyelemre méltó erőfeszítések történtek azirányban, hogy tudatosítsuk a katechézis terén az ószövetségnek és kinyilatkoztatásnak jelentőségét. De a köztudatból mégis hiányzik az a meggyőződés, hogy az Egyház a Krisztus előtti kinyilatkoztatást a zsidók kezéből kapta, és hogy a zsidók még mindig hisznek ebben az igében. Az oktatásnak e tárgyban úgy kellene történnie, hogy az ifjúság az ószövetség fogalmát összekösse azzal a tudattal, hogy mi a zsidóktól kaptuk ennek a szövetségnek azokat az írásműveit, amelyek a kinyilatkoztatást őrzik, és hogy a hívő zsidók még mindig hisznek ebben a kinyilatkoztatásban, s hogy harmadszor a keresztények és a zsidók egyek ezeknek az írásműveknek a tiszteletében.

4. A határozat 4. cikkelye a zsidókat és keresztényeket egyesítő negyedik mozzanatként említi azt az igazságot, hogy Isten üdvösségszerző munkája végső soron egyesíti az Egyházat és Izraelt[4]. A keresztények körében szélesen elterjedt az a félreértés, hogy az Egyház felváltotta a zsidó népet üdvtörténeti szerepében, mégpedig abban az értelemben, hogy az ószövetség népét alkotják a zsidók, az újszövetség népét azonban a nem zsidók. Krisztus azonban kiengesztelte és egyesítette a zsidókat a nem zsidókkal. Istennek új, általa alapított népe a réginek beteljesülése. Isten meghív zsidókat és nem zsidókat az ő Fia által, és mindkettejüket új közösséggé kovácsolja össze, az Egyházzá. Ez nemcsak az újszövetség kezdetére vonatkozik, hanem minden időre, egészen Krisztus újrajöveteléig, amely által a zsidók és keresztények elérik végleges egységüket. Az Egyház a Krisztusban hívő zsidók és nem-zsidók közössége volt mindig, és marad még ma is. S ebben a zsidóké az elsőbbség. A zsidók — erre a határozat kifejezetten utal — a jó olajfa gyökere, a nem zsidók, azaz a többi nép mind, a beojtott ágak (Róm 11, 17-24). Azt a körülményt, hogy a zsidók az először meghívottak, világosan megmutathatjuk azon a tényen, hogy Jézus csak a zsidókhoz szólt, és zsidó volt valamennyi tanítványa. A tanítványok is először zsidó testvéreiknek hirdették Jézus üzenetét. Pál az ő útjain legelőször a zsinagógákban beszélt. Csak aztán tett tanúságot az illető város nem zsidó polgárai előtt is (vö. Csel. 13, 14-48; 18, 4-8 s egyebütt). Rátérve a jelenkorra, nem lenne szabad megfeledkeznünk arról a tényről, hogy még manapság is vannak zsidók, akik eljutnak a krisztus-hitre, mégha csekély is a számuk.

Ha a nevezett tényeket oktatás közben megtárgyaljuk, úgy ebből önkéntelenül az a felismerés adódik, hogy az Egyház nemcsak történelmi eredete szerint, hanem lényegileg is zsidók és nem zsidók Egyháza. S akkor nem merülhet fel olyan félreértés, mintha az Egyház csak a nem zsidók Egyháza lenne.

A zsidók Isten kiválasztott és szeretett népe

Ha feltesszük a kérdést, vajon minő fogalmakat és képzettársításokat ébreszt a „zsidók" kifejezés, a válasz valószínűleg gyakran negatív lesz. Még mindig elterjedt a zsidókkal szembeni megkülönböztetés. Maga a jelenkori valláspedagógiai irodalom sem egészen mentes bizonyos szabvány-fogalmaktól és előítéletektől[5]. Az ezekben kifejezett zsidókkal szemben érzett ellenszenv olyan régi, mint maga a kereszténység. Mi köze van ehhez a hitoktatásnak? Egyes zsidók vagy bizonyos csoportok rossz jellemvonásainak egyoldalú és igazságtalan általánosítása nem kevésbé járult hozzá a zsidókkal szembeni megkülönböztetéshez. Az ilyenféle megfogalmazások, mint: a zsidók elvetett, rossz nép, átkozottak, istengyilkosok, csak azért vésődhettek be oly mélyen a népek tudatába, mert a prédikáció és a vallásoktatás vagy terjesztette azokat, vagy pedig semmit, avagy túl keveset tett lekűzdésükre. Igaz, a múltbeli és a jelenkori katechetikai irodalomban találhatók olyan szövegek is, amelyek igazságosan és megbecsüléssel tárgyalnak a zsidókról. De ezeknek a szövegeknek nem nagy a száma.

Mármost mit kell a mai hitoktatásnak tanítania a zsidókról? Pontosabban, mit kell válaszolnia arra a kérdésre, kik hát a zsidók? Ha ez valóban hitből fakadó oktatás akar lenni, úgy azt kell tanúsítania, amit a kinyilatkoztatás mond erről a népről. A püspökök római gyülekezete a zsidókról szóló nyilatkozatában megnevezett néhány kinyilatkoztatott központi megállapítást erről a népről. Közben főleg Pál apostol tanúságtételét idézte annak a levélnek 9-11. fejezeteiből, amit a római egyházközséghez írt. Az apostol ebben kifejti, hogy Isten egyedülálló méltóságra választotta ki ezt a népet; meghívta az istenfiúságra, és szövetséget kötött vele; hogy ez a nép a jövőre nézve is előnyben részesül, amennyiben egyedülálló ígéreteket kapott; hogy mint „Isten kedveltje" (Róm 11, 28) még mindig Isten különleges irgalmát élvezi, és hogy nem szűnt meg hivatása a végleges üdvözülésre. A Zsinat nem hallgatja el, hogy a zsidóság nagy része nem fogadta el az evangéliumot, sem akkoriban, és akkortól fogva mai napig sem. Ennek ellenére hangoztatja, hogy érvényben marad Isten kiválasztása és meghívása. Mindezek-

kel a megállapításokkal a katolikus Egyház magáévá tette Pál apostol hitét, aki nem tévedett népe kiválasztottságát illetően, bár honfitársai közül sokan elutasították az evangéliumot.

Milyen katechetikai feladatokat kíván tőlünk ez az állásfoglalás, amely a zsidó nép méltóságára és sajátos voltára vonatkozik?

Mindenekelőtt követnie kellene végre a hitoktatásnak a Zsinat példáját, és egyáltalán szóba kellene hoznia ezeket a dolgokat. A Zsinat nem hallgatott, jóllehet a püspökök tisztában voltak vele, hogy állásfoglalásukkal félreértéseknek, gyanúsításoknak és rágalmazásoknak teszik ki magukat. Ezek valóban be is következtek, magának a gyülekezetnek a kebelében is. A püspökök Izrael különleges és egyedülálló helyzetéről szóló fejtegetésük védelmében hivatkoztak a kinyilatkoztatásra. Ha így nézzük megfogalmazott határozataikat, azok a hit tanúbizonyságai. Itt azonban egyidejűleg egy bizonyos elégtételt szolgáltattak a zsidóknak. A zsidók múltbeli és jelenlegi sokszoros gyalázásával szemben most világosan és szándékosan a nevén nevezték üdvtörténeti nagyságukat. Pontosan ezt kellene tennie az oktatásnak is. Nem szabad tehát hallgatnia arról, hogy Isten akaratából mi a zsidó nép szerepe. Nem lehetne kivédeni azt az álláspontot, amely azzal az indokolással tolja félre ezt a pozitív jellegű oktatást, hogy van manapság fontosabb tanítanivalónk is a hitoktatásban? Nagyonis lehetséges, hogy ennek a feladatnak az elhanyagolása mögött egy bizonyos érzelem húzódik meg, a kedvetlenség amiatt, hogy egyáltalán foglalkozzunk a zsidókkal. Mivel a múltban a hitoktatásból gyakran hiányzott a zsidókra vonatkozó helyes, azaz az evangélium szellemében végzett hitoktatás, nem szabad annak ma ismét kitérnie e feladat elől.

Mit kell tehát tanítania? Mindenekelőtt azt, amit a Zsinat meghatározott, amikor kijelentette Izrael egyedülálló helyzetét: Izrael kiválasztását, hogy Krisztus előtt hordozója legyen a különleges kinyilatkoztatásnak, azt a meghívást, hogy Isten fia és kedveltje legyen, társa az Istennel kötött szövetségnek, első elfogadója az általános üdvösségnek, és mindazt, ami ezzel együttjár, és hozzátartozik. Mindezt elsősorban az ó- és az újszövetségi szentiratok alapján kell kifejtenünk. Hiszen ezek a könyvek az irodalmi bizonyságai annak, amit Isten a zsidó néppel tett. Eközben kitűnik majd, hogy a zsidókról szóló nyilatkozat a legfontosabb adományok közül csak néhányat nevezett meg.

Ám van az egész oktatásban egy olyan mozzanat, amely nemcsak fontos, de döntő is. Ennek az oktatásnak nem szabad történelminek lennie abban az értelemben, hogy mindez csak a Krisztus előtt élt zsidókra vonatkozik. Ellenkezőleg, tisztáznunk kell az ifjúság szemében, hogy a zsidók még mindig részesei Isten irgalmának és

vezetésének, mint ahogy megtette ezt Szent Pál (Róm 9-11.), és reá hivatkozva a püspökök gyülekezete. Sőt, ezt a mozzanatot nyomatékosan ki kell hangsúlyoznunk. Mert ellenkezik a zsidókról alkotott közfelfogással. Ha ui. gondol még valaki egyáltalán Izrael üdvtörténeti szerepére, úgy ezt oly módon teszi csupán, hogy azt a Krisztus előtti időkre korlátozza. Ez azonban azt jelenti, hogy Krisztus óta a zsidókat jelentéktelenségre kárhoztatjuk. Az ifjúságnak tehát meg kell ismernie a zsidóknak még ma is érvényes méltóságát és szerepét. Az ilyen hitoktatás közvetve a legjobb segítség a megkülönböztetés különféle formái ellen. Mert rendesen az Izrael iránti megbecsülés és tisztelet lesz a következménye.

Jézus halála és a felelősség kérdése

Felelősek-e a zsidók Jézus haláláért? Következésképpen „istengyilkosok"-e, és ellenségei-e a kereszténveknek? Vajon a II. Vatikáni Zsinat nyilatkozott-e a zsidó felelősség kérdésében? Ezt a kérdést nem kerülhette meg, s nem is volt szabad ezt megtennie. Igaz, hogy az „istengyilkosok" szónak kifejezett elutasítását törölték a nyilatkozat tervezetéből, mert a kisebbség nagyon hevesen ellenezte ezt az elutasítást. Ez igen sajnálatraméltó. De a dolog lényegéből a püspökök túlnyomó többsége nem engedett. A nyilatkozat közvetve elutasítja a zsidókra kimondott szörnyű ítéletet, amennyiben kijelenti: a) Nem felelős valamennyi akkor élt zsidó, hanem csupán a zsidó hatóságok és párthíveik. b) Nem szabad a mai zsidók terhére írnunk a Jézus haláláért való felelősséget. A Zsinat ezzel a két megkülönböztetéssel hamisnak bélyegezte a zsidók felelősségével kapcsolatos közítélkezést. Ezen túlmenően viszonylagossá tette a felelősség kérdését általában, amennyiben kiemelte Jézus halálával kapcsolatban azt a központi igazságot, hogy Jézus a halált minden ember bűnéért szabadon és az összes ember iránti szeretetből – tehát a zsidók iránti szeretetből is – vállalta magára. És a püspökök az igehirdetés feladataként jelölték meg, hogy tanítsuk ezt az igazságot.

Végzetes tévedés és súlyos igazságtalanság a zsidóság egészére hárítani a felelősséget Jézus haláláért. Mivel ez a tévedés a kereszténység számára a zsidókkal szembeni megvetés fő indítéka volt, s az ma is; ezért a zsidókról szóló keresztény oktatás legfontosabb feladatai közé tartozik ma, hogy a valóságnak megfelelően és érzelmektől mentesen ábrázoljuk a zsidók részvételét Jézus halálában. Itt gyakorolnunk kell a megkülönböztetés művészetét. El kell határolnunk az egész akkori zsidó néptől azokat a zsidókat,

akik felelőssé váltak Jézus haláláért. Sőt, még a nép vezetői között is különbséget kell tennünk. Arimateai József, az egyik tanácstag nem adta a beleegyezését a halálos ítélethez (vö. Lk 23, 50 sk.). S ami a nép felelősségrészét illeti, nem szabad elmellőznünk azt, amiről Lukács beszámol: „Nagy tömeg követte, asszonyok is, akik jajgattak és sírtak miatta" (23, 27). És: „Az egész kíváncsi tömeg, amely összeverődött, a történtek láttán mellét verte, és szétoszlott" (23, 48). Másodszor különbséget kell tennünk az akkori zsidóság közt egyfelől, másfelől pedig a későbbi zsidó nemzedékek között. Nem szabad az utóbbiak számlájára írnunk a Krisztus halálában való bűnrészességet. Harmadszor nem szabad elhallgatnunk azt a tényt, hogy a zsidók mellett pogányoknak is volt részük – Pilátusnak és a katonáknak – Krisztus halálában. Ha ilyenformán különbséget teszünk, magától is tilossá válik az ilyen szólásmód: „A zsidók ölték meg Krisztust". Vagy megnevezzük azokat az embereket, akiknek tényleg részük van a felelősségben – a főpapokat és a nép véneinek egy részét, a fellázított tömeget, Pilátust és a katonákat –, vagy egyszerűen Jézus ellenfeleiről avagy ellenségeiről beszélünk.

Ezt a szót, hogy „istengyilkosok" sem szabad tovább használnunk. Hiszen Jézus ellenségei nem ismerték fel az ő istenségét. Ennélfogva a keresztény igehirdetésnek Péter egyik beszédéhez kell tartania magát, amelyben ő így szólt zsidó hallgatóihoz: „Tudom, testvérek, hogy csak tudatlanságból tettétek, amit tettetek, ahogy vezetőitek is" (Csel 3, 17). Mivel nem ismerték fel a názáreti Jézusban Isten Fiát, nem szabad őket istengyilkosoknak neveznünk. Az oktatásnak nem szabad tehát tűrnie a hamis és rossz fogalmakat, és az ezeknek megfelelő szókincset. Éppen ezért nem segít semmiféle merev, színtelen és érdektelen oktatás a zsidókra vonatkozólag. Nagy jogtalanságot kell itt jóvátennünk. Az oktatást ennek a tudatában kell igényelnünk és végeznünk. Főként a szellemtelen és nemtörődöm beszélgetés „a zsidókról" megengedhetetlen számunkra, mai keresztények számára. Csak arra lenne jó, hogy megerősítse a hátrányosan megkülönböztető általánosításokat és megrögzött fogalmakat. Az a helyzet, amiben mi vagyunk, a huszadik század keresztényei a zsidókkal szemben, más, mint az, amiben a Krisztus utáni első századok keresztényei voltak. E századok között ott feszül az a majdnem kétezer éves történelem, amelynek folyamán a keresztények gyakran súlyos sérelmeket okoztak a zsidóknak. Ezért ma az egész keresztény-zsidó kérdés elsőrendűen nem bibliamagyarázati, hanem egzisztenciális probléma. Elsősorban az itt a kérdés, mit kell ma a kereszténynek – főként a németeknek – a zsidók iránt tenniök és mondaniok. Ez a

döntő kérdésfelvetés. Ha szentírásmagyarázati szempontból utalunk arra, hogy vannak az újszövetségi szentiratokban zsidóellenes megnyilatkozások is, pl. 1 Tessz 2,16 – ki vonta ezt kétségbe? legkevésbé azok a püspökök, akik a Zsinaton kiálltak a „zsidóbarát" nyilatkozat mellett –, ha felhasználnák ezt a felfedezést arra, hogy megakadályozzák a keresztények annyira szükséges bűnbánatát, ebben ezeknek a szövegeknek meg nem engedett időszerűsítését kellene látnunk. A kereszténveknek végül is meg kell tanulniok, hogy az igazság és az igazságosság kedvéért önkritikát gyakoroljanak zsidó embertársaikkal kapcsolatos gondolkodásuk és beszédjük vonatkozásában. Ez lehetséges már a fiatal keresztények nevelése terén is.

Nevezzünk meg még egy utolsó tárgypontot Jézus halálával kapcsolatban: A keresztény hit értelmében ez a halál Isten emberszeretetének legerőteljesebb megnyilvánulása. A szeretetnek ez a leleplezése azért történt, hogy Isten megmutassa szeretetét Izrael népének tagjai iránt is. Sőt, elsősorban feléjük irányul. Micsoda értelemtorzítás, hogy ne mondjuk: istenkáromlás az, ha a keresztények ezt a halált a gyűlölet vagy a szeretetlenség indítékává változtatják! Éppen ellenkezőleg, a kereszténynek a kereszten kitárulkozó isteni Szeretetben a zsidók iránti viselkedés elérhetetlen, de ennek ellenére mindig újra elérendő mintaképét kell látnia.

Elvetette Isten a zsidó népet?

Erre a kérdésre a Zsinat egyértelműen nemleges választ adott: „Ha az Egyház lett is az Isten új népe, mégsem szabad úgy emlegetni a zsidókat, mintha kárhozatra szánta volna vagy megátkozta volna őket az Isten, és mintha ez a Szentírásból következnék. Gondoljanak erre mindazok, akik hittant tanítanak, vagy akik Isten igéjét hirdetik. Nehogy olyasmit tanítsanak, ami nem felel meg az evangéliumi igazságnak és a krisztusi szellemnek!"

A kereszténység egyik mélyen meggyökerezett tévhite az az elképzelés, hogy Isten elvetette a zsidó népet. Ez az elképzelés összefügg azzal az általánosítással, hogy „a zsidók" feszítették meg Isten Fiát, s ennek következtében istengyilkosok. Megokolásképpen azt is fel szokták hozni, hogy a felizgatott tömeg ezt kiáltozta: „Az ő vére rajtunk és gyermekeinken". De ahogyan nem igaz az az állítás, hogy a zsidók istengyilkosok, éppoly kevéssé indokolt Izrael elvetettségéről beszélnünk. Izrael végleges elvetettségének a gondolata nem szentírási gondolat. Helytelenül hivatkozik ez a vélemény Pálnak a római egyházközséghez írt levelére. Igaz ugyan,

hogy az Apostol ennek a levélnek a 11. fejezetében Izrael „elvetett" voltáról beszél, ezt azonban csupán ideigtartó megátalkodottságára érti, nem pedig valami végérvényes elvetettségre. Hiszen a fejezet elején kifejezetten olvasható: „Kérdem tehát: Vajon Isten elvetette népét? Szó sincs róla. Hiszen én is izraelita vagyok, Ábrahám véréből, Benjamin törzséből. Isten nem vetette el népét, amelyet előre kiválasztott" (Róm 11, 1-2). Eszerint az apostol kifejezett meggyőződése, hogy a zsidóság nem elvetett nép. Sőt, inkább ennek a fejezetnek egész érvelése annak bizonyítására irányul, hogy Isten kiválasztotta Izraelt az örök üdvösségre.

A kritikai szemléletet sérti az az utalás is, hogy a néptömeg Krisztus szenvedése közben ezt kiáltotta: „Az ő vére rajtunk és gyermekeinken". Ez a feltüzelt tömeg kiáltása volt, nem pedig „a zsidó nép" hangja. Hogyan is lehet akarnunk, hogy egy egész nép örök sorsát meghatározza az ilyen esetlegesség! Micsoda bosszúálló lénnyé teszi Istent az ilyen kísérlet! Ha úgy állitjuk be, hogy Jézus vére bosszúért kiált, úgy pont az ellenkezőjévé forgatjuk ki Jézus halálának értelmét. Ezt a vért az emberek megmentéséért ontotta, s irgalomért, nem pedig megtorlásért kiált, mégpedig Izrael számára is, sőt mindenekelőtt érte.

A hitoktatásnak helyre kellene igazítania a zsidó sorsnak következő hamis és veszélyes értelmezését is: Még mindig találkozhatunk azzal a véleménnyel, amely szerint azok az üldözések, amelyeket a zsidóknak évszázadok óta el kellett szenvedniök, az Izraelre nehezedő átok bizonyítékául szolgál. A keresztény ifjúság számára ezzel szemben világossá kell tennünk, és az eszébe kell vésnünk, hogy ellenkezik a keresztény hittel, ha valaki a szenvedésben Isten átkának a bizonyítékát látja. A szenvedésnek az a hatalmas mérve, amin a zsidó nép évezredek óta, nem pedig csupán csak Jézus halála óta keresztülment, Isten különleges kiválasztásának, próbatételének és büntetésének, sőt kegyelmének a jele. Nincs joga egyetlen embernek sem, legkevésbé keresztény embernek, arra, hogy Izraelnek ezt a súlyos sorsát, amely nem kis részben terheli a keresztténység bűnszámláját, Isten átkaként magyarázza.

A keresztény hit nem nyújt semmiféle okot arra, hogy a zsidókat elvetett népnek nevezzék. Következésképpen a keresztény oktatásnak sem szabad ezt a kifejezést használnia, hanem ezen túlmenően valóban hívő oktatással kell küzdenie az ellen a súlyos rágalom ellen, amiben eddigi magatartása nem volt ártatlan.

A keresztények reménységgel várják Izrael üdvösségét

„Az Egyháznak a nem keresztény vallásokhoz fűződő viszonyáról" szóló „nyilatkozatban" csak egy mondat szól a zsidó nép végső megmentéséről: „A prófétákkal és ugyanazon apostollal együtt várja az Egyház azt a csupán Isten előtt ismeretes napot, amikor a népek mind együttesen könyörögnek Istenhez, és ‚vállvetve szolgálnak neki' (Szof 3, 9)." Ez a mondat mindamellett két olyan mozzanatot tartalmaz, amely megérdemli, hogy valláspedagógiai szempontból értékeljük. Először is azt az igazságot tanúsítja, hogy egy napon Izrael minden többi néppel együtt fogja tisztelni Istent. A római levél 11, 11-12-ből, vagyis az idézett szentírási szövegből kitűnik, hogy ez majd Krisztus újrajövetele alkalmával következik be. Másodszor kijelenti, hogy az Egyház várja ezt a napot a prófétákkal és Pál apostollal, azaz az ószövetségi és az újszövetségi kinyilatkoztatás hordozóival együtt. Az ifjúság oktatásában a következőképpen fejezhetnők ki mindkét mozzanatot.

A keresztény reménynek a célja: Isten országlásának nyilvánvaló megkezdése ezen a földön. A kereszténynek ez a reménye egyetemes várakozás. Nemcsak saját hittestvéreinkre irányul, hanem minden ember üdvösségére. Különösképpen a zsidók üdvösségének a várására. Pál apostol tanúságot tesz erről a várakozásról. A már idézett rómaiakhoz írt levelében ezt írja róla: „Nem szeretnélek benneteket tájékozatlanul hagyni, testvérek, e titok dolgában, nehogy egyéni véleményetekre hagyatkozzatok. A megátalkodottság csak részben érte Izraelt, amíg a pogányok teljes számban be nem lépnek, akkor majd egész Izrael elnyeri az üdvösséget az Írás szerint: Sionból jön a szabadító, és eltörli Jákob gonoszságát... Isten ugyanis nem bánja meg kegyelmi adományát és meghívását" (Róm 11, 25-26, 29). Más szóval: Isten ószövetségi népének a története még nem ért véget. Ez a nép még mindig útban van teljes üdvössége felé. Isten nem érvénytelenítette kiválasztásukat. Igérete továbbra is érvényes. A keresztények számára tulajdonképpen megdöbbentő és boldogító felfedezésnek kellene lennie annak a megállapításnak, hogy zsidók és keresztények zarándokútja ugyanahhoz a célhoz vezet. Mindketten arra a napra várnak, amikor Isten nyilvánvalóvá teszi az ő uralmát, és létrehozza az új, ép és örök világot. A hívő keresztények és a hívő zsidók abban is egyek, hogy Istennek ezt a nagy tettét a Messiásnak, az Üdvözítőnek az eljöveteléhez kötik. Tehát mindketten a Messiás jövetelét remélik. Világosan meg kell mondanunk, hogy agyon ne hallgassák: Nemcsak a zsidók, hanem a keresztények is várják a Szabadítót. A különbség csak abban van, hogy a keresztények úgy hiszik, ez a Messiás

egyszer már megjelent, és megkezdte Isten uralmának megvalósítását. Ez alkotja hitüket a názáreti Jézusban. A Jézusban mint Üdvözítőben való teljes hithez hozzátartozik azonban az ő második látható eljövetelének a várása, amely jövetel által be fogja fejezni azt a művet, amit Isten rábízott. E művének lényeges része Izrael megmentése. Keresztény meggyőződés, hogy Isten a Messiásba vetett hitre fogja serkenteni Izraelt, s ezáltal megnyitja számára a kaput, hogy beléphessen tökéletes országába, amely az igazságosság és a béke örök országa lesz.

Mi következik mindebből a hitoktatás számára? Bár a katechetikai irodalomban alkalom adtán meg szokták említeni Izrael végső megmenekülését, mégis csak ritkán jut ez az őt megillető jelentőségre. Az oktatásnak tehát ezen a ponton is pótolnia kell egynéhány mulasztást. Az eljövendő új világról szóló tan viszont a keresztény oktatás nagyonis jelentős része. Tökéletlen marad azonban, ha nem foglalja magába az Izrael megmentéséről szóló igazságot is. Ezt az igazságot úgy kell bemutatnunk, mint az Izraellel kapcsolatos isteni üdvösségterv beteljesülését. Ez az út Ábrahámmal, az ó- és újszövetség „valamennyi hívőjének Atyjával", kezdődik, és Mózessel folytatódik, aki a népet művelte. A további útnak különösen fontos jelzői a próféták. Ennek az útnak a Messiás jövetelébe kellett torkollnia. Mivel azonban a nép nagyobbik része elutasította, ez az út most tovább halad, amennyiben Jézusnak mint a Messiásnak üzenetét újra fel kell kínálnunk minden zsidó nemzedék számára, amíg végül a Messiás második eljövetelében elérjük a célt.

Az Izrael megmentéséről szóló tanításnak tehát megfelelő súlyt kell adnunk. Annak az Izraelnek a történetéről van szó, amelyhez testvéri kapcsolat fűzi a kereszténységet. Ennélfogva ennek a tanításnak nem szabad afféle száraz és szív nélküli oktatásnak lennie. Abból a szolidáris örömből kell fakadnia, amit Izrael történetének üdvösséges befejezése felett érzünk. S éppen ezt az örömet kell felébresztenie az ifjúságban. Ez nem olyan igazság, amit egyszerűen tudomásul vesz az ember. Nem azért kaptuk, hogy csak tanuljuk. Ha nagysága és felfoghatatlansága nem kisebb embert rendített meg és kerített hatalmába, mint Pál apostolt, talán a 20. század hitoktatója is megragadtathatja és megindíthatja magát általa. Az ilyen meghatottságból kiindulva majd megtalálja a kellő szavakat is, hogy ebben a dologban az ifjúság szívéhez, nemcsak értelméhez férkőzzék.

A zsidók iránti keresztény magatartásra nevelés

A vallásoktatásnak nemcsak valóban hívő oktatást kell adnia Izraelről, hanem az is a feladata, hogy keresztény magatartásra neveljen a zsidók iránt. Ez a tétel annyira magától értetődőnek látszik, hogy közhelynek lehetne tartanunk. Sajnos azonban egyáltalán nem magától értetődő, s ezért nem is közhely. Ha olyan ismérvnek tekintjük, amelyen mind a korábbi, mind a jelenlegi vallástanítás gyakorlata lemérhető, úgy az eredmény bizonyára nem lesz örvendetes. Ha már általában kevés oktatást nyújtottak és nyújtanak a zsidókról, még ritkább a hívő magatartásra buzdító intelem. Pedig maga a tétel elvben vitathatatlan, és követelménye magától értetődő. Hiszen a keresztény hit olyan hit, amely a szeretetben tevékeny. Hitében a keresztény megbizonyosodik arról, hogy Isten szeretetének célja: minden ember üdvössége, különösen azonban Izrael tagjaié. Ez a hit azt az elkötelezettséget foglalja magában a keresztény számára, hogy különleges szeretettel forduljon a zsidók felé. A felebaráti szeretet — ami egyébként már az ószövetségben is parancs — nem ismer határokat. Hogyan lehetne tehát ezt megtagadnunk attól a néptől, amelyet Isten más népeknél jobban szeret, attól a néptől, amelyből maga Krisztus származik, amelyet egészen élete feláldozásáig szeretett, és amelyet szeretete által még mindig meg akar menteni? Pál apostol volt az az ember, akinek volt merészsége, hogy komolyan vegye e szeretetet, és általa vezettesse magát a zsidók iránti magatartásában. Valóban testvéri együttérzéssel vesz részt sorsukban, együtt szenved velük, és reménykedik érdekükben. A római levélnek már többször idézett 9-11. fejezetei hatékonyan tanúsítják ezt az ő együttérzését. Ezek a fejezetek tartalmazzák az újszövetségi szentiratok legfontosabb szöveghelyeit Izraelre vonatkozólag. S ezért megfelelően alkalmazni kellene őket a vallástanításban is; az Apostol példája mellett iránymutatóaknak kellene lenniök a keresztény nevelés számára.

A felebaráti szeretet parancsáról szóló oktatásnak nem szabad általánosságokban megrekednie. Valóságossá kellene tennünk azt a zsidókra vonatkozólag is. Ennélfogva kifejezetten meg kell említenünk a zsidókat mint olyan embereket, akik iránt meg kell valósítanunk a testvéri szeretet követelményét. Becsülni a zsidókat, mert emberek, bizonyára nem rossz indíték; a hitnek sincs rá oka, hogy elutasítsa vagy rosszá tegye. Am a hit mélyebbre megy, és többet kíván. Mint már láttuk, a keresztségnek, értsd: minden keresztségnek, a zsidót, pontosabban: minden zsidót szeretnie kell, mert ebben utánoznia kell Isten szeretetindítását Izrael iránt. Következésképpen a zsidókra is vonatkoztatnunk kell a Zsi-

nat nyilatkozatának 5. cikkelyében a testvériségről írott szavakat: „Nem könyöröghetünk Istenhez, mindnyájunk Atyjához mindaddig, amíg vannak Isten képmására teremtett olyan emberek, akik iránt vonakodunk testvérmódra viselkedni. Az embernek az Istenhez mint Atyához való viszonya, meg az embernek az emberekhez mint testvéreihez való viszonya oly szorosan összetartozik, hogy a Szentírás azt mondja: ‚Aki nem szeret, nem ismeri az Istent' (1 Ján 4, 8)."

A szeretetnek ezt a tényét szemléletesen kell tanítanunk különböző formáiban és hatásaiban is. Ennek úgy kell történnie, hogy közben állandóan tekintettel legyünk a szeretetlenség számtalan oly formájára, amelyben a zsidókkal szembeni megvetés megnyilatkozik. Tisztáznunk kell például, hogy ez a szeretet nem tűr meg semmiféle gyűlöletet, semmiféle gyalázást, sőt még lekicsinylést sem; hogy ennek a zsidóüldözések durván ellentmondanak, mint ahogyan a Zsinat is határozottan elítélte ezeket a 4. cikkelyben.

Ha a szeretet lehetőségeiről beszélünk, nem szabad megfeledkeznünk a könyörgésekről sem. Az Egyház istentisztelete számon tartja a nagypénteki ünnepélyes könyörgések sorában a zsidókért való imát. Ha a korábbi szöveg nem is volt mentes az elbizakodottság szellemétől, az új, 1965 óta érvényes formája a testvéri kapcsolatot fejezi ki. Íme, az új szöveg:

„A zsidókért is imádkozzunk, testvérek, hogy Urunk és Istenünk tekintetét fordítsa rájuk, hogy felismerjék ők is mindnyájunk megváltóját, a mi Urunk Jézus Krisztust. – Mindenható örök Isten: Te Ábrahámnak és ivadékának ígéretet adtál. Hallgasd meg kegyesen Egyházad könyörgését, és engedd, hogy az Ószövetség választott népe eljuthasson a megváltás teljességére."

Ennek az imádságnak a szellemében kellene megnyernünk a fiatalságot az Izraelért való könyörgés ügyének.

1. Vö. Christen und Juden. Ihr gegenüber vom Apostelkonzil bis heute. Kiadták W.-D. Marsch és K. Thieme (1961); Filthaut Th. (kiadó): Israel in der christlichen Unterweisung, 1963; Eckert W.P. - Ehrlich E.L.: Judenhass - Schuld der Christen?, 1964; Spaemann H.: Die Christen und das Volk der Juden, 1966.

2. A zsidókról szóló nyilatkozat előzményeiről vö. Eckert W.P. - Ehrlich E.L. i.m. 361-436.l., továbbá az 1966-ban ehhez kiadott Pótfüzetet; különösen Hampe J.Chr.: Aber am Morgen Freude. Die Judenerklärung des Konzils - Rückblick und Ausblick, 13-45; Exeler A.: Das Verhältnis der Kirche zu den Juden, in: Umkehr und Erneuerung, 237-243.l. (Vö. I. fej. 5. j.).

3. Vö. fentebb a IV. és VII. fejezetet. - Ha az Isten Országának, uralmának és népének, a kiválasztásnak, szövetségnek, a Húsvét eseményének s hasonlóknak a bibliai fogalmát nemcsak a maguk újszövetségi, hanem ószövetségi szempontjai szerint is tanítjuk, ezzel közvetve segítséget nyújtunk a zsidókról szóló oktatás számára.

4. A következőkben szövegrészleteket veszek át „Gegenwart und Zukunft des Heils für Israel. Eine Aufgabe christlicher Unterweisung" c. értekezésemből. In: Katech. Blätter (1966) 552-560.l.

5. Vö. „Die Juden in der katechetischen Literatur der Gegenwart." Gutachten auf Wunsch der Deutschen Bischofskonferenz (A zsidók jelenkori katechetikai irodalmunkban. A német püspöki kar kívánságára készült szakvélemény); in: Katech. Blätter (1966) 545-552.l.

XI. ÉLETRE NEVELÉS A MAI TÁRSADALOMBAN

Ha felsoroljuk a jelenlegi keresztény oktatás néhány központi és halaszthatatlan feladatát, úgy nem szabad hiányoznia abból „a mai világ számára" való nevelésnek sem. Bizonyos előfeltételek nélkül nem lehet ezt a nevelést helyesen gyakorolnunk. Ezekhez az előfeltételekhez tartozik mind a hit és világ, az Egyház és társadalom viszonyának helyes értelmezése, mind pedig annak a valós, konkrét helyzetnek a felismerése, amiben korunk emberi társadalma él. Ebből a kettős felismerésből kiindulva kell a nevelőnek arra törekednie, hogy időszerűvé tegye az ifjúság szemében Isten szavát a mai társadalommal kapcsolatos magatartás vonatkozásában. Az ifjúságot megfelelő módon fel kell világosítanunk nemcsak a hit és a világ viszonylatának lényegéről, hanem azon túlmenően tájékoztatnunk kell a modern társadalom legfontosabb szerkezeti elemeiről. A tanításnak vonatkozásban kell lennie ezekkel a szerkezeti elemekkel, mégpedig azért, hogy a tanulót hitből fakadó felelősségre nevelje a társadalom iránt. „Az Egyházról a mai világban" szóló zsinati határozat értékes segítséget nyújt ezekhez a feladatokhoz. Mivel ebben a terjedelmes határozatban az elmélyedés egészen odafordul a pluralista társadalmunk sokrétű valóságához, az olvasó az ismeretek, elemzések, értékelések és felhívások alig feldolgozható tömegével találja magát szemben, ennélfogva különleges okunk van rá, hogy vizsgálódásunknak ebben az utolsó fejezetében megmaradjunk a témák kiválasztásának és megszorításának eddig alkalmazott módszerénél.

Isten népe mint az emberi társadalom része

Az Egyház mint Krisztus tanítványainak a közössége a legszorosabb kapcsolatban van az egész emberiséggel: „Az öröm és a reménykedés, a szomorúság és a gond, amelyet korunk emberei, különösen a szegények és a szenvedők éreznek, Krisztus tanítványainak is öröme és reménye, szomorúsága és gondja" (1. p.). Hiszen az Egyház mint a Krisztusban hívő emberek közössége maga

is részét képezi az emberi társadalomnak. Nemcsak az emberek között él és velük együtt, hanem hozzájuk tartozik. Isteni hivatása nem emeli ki a többi ember közül, hanem végső soron új kötelékkel fűzi az emberi társadalomhoz: „Az örök Atya szeretetéből származó, az időben a Megváltó Krisztus által alapított és a Szentlélekben egybegyűlt Egyháznak a végállapotbeli üdvösség a célja, amit csak az eljövendő világban érhet el teljesen. Most azonban itt van a földön, emberek alkotják, vagyis az evilági társadalom tagjai, akiknek az a hivatásuk, hogy már az emberi nem történelme folyamán Isten fiainak családját alkossák, és az Úr eljöveteléig folytonosan növeljék. Bár ez a család a mennyei javak elérése céljából forrott egybe, és ezek teszik gazdagságát, Krisztus ‚ebben a világban társaságként alapította és szervezte meg', és ellátta ‚a látható társas egyesülés megfelelő eszközeivel'. Az Egyház így egyszerre ‚látható társaság és szellemi közösség', együtt menetel az egész emberiséggel, és osztozik a földi világ sorsában, de ugyanakkor kovásza és mondhatni lelke is az emberi társadalomnak, amelyet Krisztusban meg kell újítania, és át kell alakítania Isten családjává" (40. p.).

A társadalom hívő tagjainak az igehirdetés és életük bizonyságtétele útján jelenlevővé kell tenniök Isten üzenetét a még nem hívő tagok számára (21. pont). Az Isten kezdődő uralmáról szóló evangéliumnak tett szolgálatuk ilymódon a világ szolgálata is. Az Egyház dolga tehát a társadalom iránti viszonyában a szolgálat, nem pedig az uralom (3, 11, 42 pontok). Ami pedig az Egyházra annak egészében vonatkozik, nem kevésbé érinti az egyes hívőt. Maga a hit kötelezi őt erre: „Ennek a hitnek termékenynek kell bizonyulnia, át kell itatnia a hívők egész életét, nemcsak vallási életét; továbbá igazságosságra és szeretetre kell indítania őket, kiváltképpen a szükséget szenvedők iránt" (21. pont). A hit annyira a társadalom iránti szolgálatra utalja a keresztényt, hogy veszélyezteti örök üdvösségét, ha kivonja magát e kötelezettség alól: „Az a keresztény, aki elhanyagolja földi feladatait, valójában embertársai iránti kötelességeit hanyagolja el, sőt az Isten iránti akat is, és veszélybe dönti örök üdvösségét" (43. pont). A hitből fakadó tevékeny szeretet, nem pedig az uralom az az erő, amit Isten népe nyújthat az emberi társadalomnak (42. p.).

Isten népének az egész emberiséghez való viszonyát a továbbiakban a történetiség dimenziója határozza meg. Az emberi társadalom nem valami sztatikus tényező, amely önmagával állandóan azonos. Folyton tagjainak szabad cselekedetei határozzák meg és jellemzik, ezért szüntelen mozgásban van, és halad jövője felé. Jelenleg különösen szembetűnő a társadalmi viszonyoknak az a változása, amit

ez a történeti szerkezet idéz elő. A keresztények részt vesznek ebben a történeti folyamatban. Hitüknek a gyakorlása is ebben a történelmi dimenzióban történik. Olyan hit, amely a történelemben valósul meg. Ezzel egy további közös vonás függ össze. Ha a hit legbelső magva túl is lép a történelmen, egyre újabb megvalósítása és ennek megfelelően külsőleg tapasztalható alakja állandó változásnak van alávetve. S ez a változás összefügg a társadalom egészében végbemenő változásokkal. A változás és átváltás ennélfogva nem eleve és minden esetben helytelenítendő folyamat a hívő számára. Ezek a változások az egész emberiség lényeges szerkezeti elemei és értékük kettős előjelű.

A történetiséghez végül még a jövőre irányuló vonatkozás is hozzátartozik, amely jellemző a modern társadalmi tudatra. Ezen a ponton is megfelel egymásnak a keresztény és a nem keresztény ember. Elsősorban a marxista gondolkozás-alakította tudat irányul a társadalom jövőjére. Noha a keresztény remény lényeges pontjaiban különbözik minden merőben ehhez a világhoz tapadó jövővárástól, mégis közös mindkettőben a jövőre irányulás. A keresztény hit olyan jövőre utalja az embert, amelyben megújult, ép és örök emberiség létezik majd. Isten népe úgy vonul e jövő irányába, mint „az emberi történelem beteljesedése felé" (45. p.). E vándorlás során és e várakozás közben nem szakad el a többi emberrel való kapcsolatától. És az új föld várása nem gyöngíti, hanem növeli gondunkat ennek a földnek kialakításával kapcsolatban (39. p.), mert ez nem passzív, hanem aktív reménység.

Valláspedagógiai következtetések

1. Világosan és hangsúlyozottan meg kell mondanunk, hogy a keresztény hite alapján a világra vonatkoztatott ember. Nem elég azonban egyszerűen „a világról" beszélnünk. Egyébként ui. nagyon könnyen támadhat olyan elképzelés, amely szerint a világ alatt a teremtést kell értenünk mint természetet. Közben pedig nem vesszük észre a világ történetiségét. Ezen a síkon maradunk, ha állandóan a „teremtés rendjéről" beszélünk, amit az állatoknak önkéntelenül kell követniök, az embereknek azonban szabad elhatározással, és ha nem tisztázzuk az emberi világ történelmi kiterjedését. Pedig pontosan ezt kell megtennünk. Ahogyan manapság az eddiginél intenzívebben tapasztaljuk és fontoljuk meg Isten népének a történetiségét, fokozottan kell felfigyelnünk a világ történeti szerkezetére is. Ezzel a világ dinamikus értelmezését közvetítjük a sztatikus helyett. Az egyoldalú sztatikus értelmezés nem nyújt az ifjúságnak reális kapcsolatot a társadalommal. Mert a világ ilyen

értelmezése nem nyújt lehetőséget arra, hogy hittel úrrá legyünk a jelenkori társadalom szokatlanul sokrétű változásain. Egyedül az teszi lehetővé, hogy megbirkózzunk velük, hogy a történetiség kategóriáját meghatározó elemként vezetjük be a világ értelmezésébe. Ezzel önkéntelenül szerephez jutnak az erkölcsi magatartásnak egyéb tényezői is, mint csupán az adott és mindenkorra megállapított rend követése. Ez esetben a tízparancsolat szkémája sem elégséges többé. Az embernek történeti cselekvését nem lehet kielégítő módon a tíz parancs követésével megmagyaráznunk. A hívő emberét sem. Csak ha kikapcsoljuk a történetiség dimenzióját, állíthatjuk, hogy ezek a parancsok „határozottan és biztosan" megmondják nekünk, hogy mi a teendőnk. A fiatal keresztényeknek igényük van ma rá, hogy necsak arra neveljük őket, hogy elismerjék a természetet és annak rendjét, hanem — s ez az elsőbbrendű —, hogy a történelemre, vagyis az emberi társadalomra is figyelemmel legyenek. Következésképpen a hitet vonatkozásba kell hoznunk a történelemmel. Történelmen itt nem a múltbeli történéseket értjük, hanem a jelenlegi emberi társadalom helyzetét, amit az emberek cselekvése és mulasztása határoz meg. Ezt a helyzetet azonban nem lehet elszigetelten szemlélnünk, mert vonatkozásban van a múlt előre adottságával éppen úgy, mint a jövő még nem adottságával. Az ifjúságnak tehát rá kellene jönnie, hogy hite a történelemre utalja őt. Nem szabad a hitet úgy értenie, mint csupán a transzcendens Istenhez való viszonyt. Világossá kell válnia számára, hogy a keresztény hit magában foglalja a világhoz való viszonyulást is. És ez a hívő viszonyulás nemcsak értelmi, de gyakorlati jellegű is. Itt nemcsak a megértésről van szó, hanem arról is, hogy az embertársainkkal együtt szabadon és felelősséggel cselekedjünk a társadalomban. A szeretetben tevékeny hit az, amelynek meg kell határoznia a keresztény ember életét a világban. Ez a hit, amely a világgal való érintkezés terén szigorú tárgyilagosságra kötelez, dönti el, vajon keresztény-e a cselekvésünk. S nem a „jó szándék", amit esetleg gyakori röpimákkal indítunk fel magunkban. Ez az ún. „jó szándék" hittudományi szempontból meglehetősen kérdéses dolog, gyakorlatilag ma jelentőség nélkülinek tűnik. Amilyen mértékben tesszük a hit élő gyakorlatát a világi területek felé megnyílt tárgyilagos magatartás tekintetében az oktatás alapjává, olyan arányban fog majd ez az oktatás feleslegessé válni, s ami benne helytálló, beépítésre kerülni.

A világ hívő értelmezésére való nevelés szempontjából nagyjelentőségű az a fentebb vázolt tényállás is, amely szerint Isten népét úgy kell felfognunk, mint az egész emberiség egy részét. Ez

azt jelenti, hogy a hívőkről nemcsak úgy kell tanítanunk, mint akiket Isten kiszólított a többi ember közül, hanem mint olyanokról is, akiket meghívott az emberiség szolgálatára.

A kereszténynek, mint Isten népe tagjának, öntudata nem szabad, hogy figyelmen kívül hagyja, hogy az emberi társadalom tagja, és az is marad. Következésképpen az Egyházat sem szabad a társadalomtól elszigetelten, mintegy gettóközösségnek tekintenünk.

Ha feltárjuk ilymódon a hívők és a többi ember közti kapcsolatot, ezzel kettőt nyerünk. 1) Elkerüljük a gettóba zártság érzését és az egyházi és társadalmi tudatnak ezzel kapcsolatos kettéhasadását. 2) Megindokoljuk az ifjúság számára, hogy miért felelősek a hívők az emberiség sorsáért.

Ha az Egyházról a mai világban szóló zsinati határozat értelmében igent mondunk a történelemre és a társadalomnak általa adott változásaira, felmerül a haladás kérdése is. Az újkori gondolkodást megigézte a haladás eszméje. Ez a fajta haladó gondolkodás az Egyházat gyakran a konzervatív és visszahúzó erők menedékének tekinti. Ezt a megítélést nem ritkán átvitték és átviszik a hitre, magára „a vallásra" is. Tény, hogy az újkori művelődés, tudomány, politika és technika nagy vívmányait túlnyomórészt felekezeti hovatartozás nélküli vagy éppenséggel nem hívő emberek érték el és védelmezték, míg az Egyházhoz hűek nem ritkán bizalmatlanul üldözték és ítéletekkel sújtották őket. A lelkipásztori határozat nagyon határozottan védekezik ez ellen a hit és az Egyház jövője szempontjából oly veszélyes helytelen értelmezés ellen. Nem mintha egyszerre beleesnék a kritikátlan dicsőítés ellenkező szerepébe. Hanem szükségesnek tartja, hogy necsak megvédje a társadalom jogát a haladásra, hanem ellenérzések nélkül elismerje nagy vívmányait is. Így az egyik helyen ezt írja: „Az isteni Lélek világosságában részesülő ember helyesen ítéli meg, hogy értelmével túlszárnyalja a dolgok világát. Szellemi adottságainak fáradhatatlan kifejtésével az idők folyamán nagyon kifejlesztette a tapasztalati tudományokat, a technikát és szellemi, valamint művészi képzettségét. Korunkban pedig szokatlan sikerrel kutatja főként az anyagvilágot, s fogja azt szolgálatába. Ám mindig a mélyebb igazságot kereste és találta is meg" (15. pont; vö. a 9, 33, 54 pontokkal).

Nincs szükség ifjúságlélektani szaktudásra ahhoz, hogy belássuk, hogy ennek a gondolati átértékelésnek nagy hatása lehet az ifjúság tudatára. Mert a fiatalság sürgeti a változást, az újdonságot és a haladást. Ha azt tapasztalja, hogy az Egyház olyan emberek közössége, akik inkább előre tekintenek, mint hátra, és akik igent mondanak az emberi haladás és a felfedezések minden jó mozza-

natára, és támogatják azokat, úgy életérzése és egyháztudata fedi egymást. Akkor nem kell az Egyházhoz való tartozásában ellentmondást látnia magán- és társadalmi életének ösztönzéseivel és kívánságaival szemben.

Ha a társadalom haladásáról beszélünk, úgy nem szabad elkerülnünk a technika témáját. Megfontolásaink során ez a „technika és a vallásos oktatás" problémájaként jelentkezik. A mai ifjúság számára magától értetődő, hogy a technika világában él. Már a kisgyermek életét is a technika alakítja. A legtöbb városi gyermek nem él többé a természetben és a természet ölén, de mindegyik ott forgolódik a mindennapi élet számos műszaki dolga között. Az utcán játszanak és mozognak, ahol a szervezés és a forgalom technikája uralkodik; ismerik a forgalmi jelzéseket és szabályokat; problémátlanul és biztonságosan bánnak a rádióvevővel, a telefonnal és a konyhai készülékekkel, űrutazásokról, rakétákról és repülőgépszerkesztésről hallanak. A műszaki dolgokkal való bánni tudás felett érzett örömük és az az érdeklődés, amellyel az erről szóló beszélgetéseket kísérik, azt bizonyítják, hogy a technika világa az ifjúság világa. Egy wesztfáliai földműves négyéves fiának esete mutatja, hogy a technika milyen nagy fokban változtatta meg az ifjúság tudatát: amikor a gyermek egy zivatar alkalmával villámot látott, így kiáltott fel: „Itt valaki filmezett." Míg a felnőttek beszédmódja még abból a korból való, amikor a műszaki folyamatokat természeti képekkel fejezték ki, és például ilyen kifejezéseket alkottak, mint „villámfény", ez a vidéki gyermek már műszaki kategóriákban fogja fel a természeti folyamatokat. Közhely az a megállapítás, hogy ezt az egész világot az ifjúság tudata, életérzése és magatartása alakítja. Mármost ha a vallásos nevelésben figyelmen kívül hagyjuk ezt a körülményt, úgy ez nagyobb veszélyt jelent annál, hogy az nem lesz eléggé modern, mert ez a hiány veszélyezteti a hit és az élet egységét. De fejezzük ki ezt inkább pozitív módon. A vallásos nevelésnek az a feladata, hogy az ifjúság kedvéért tudomásul vegye és komolyan megfontolja ezt a körülményt egész terjedelmében és minden következményével együtt.

A technikának a vallásos nevelésbe való bevonása olyan feladat, amely nyelvi problémát is jelent. A vallásos oktatás nyelvezetének meg kell felelnie az ifjúság életének. A katechetikai nyelv tele van szentírási képekkel, fogalmakkal és indokokkal, de csak ritkán találhatók benne a technika területéről származó képek és folyamatok. Például: Minden gyermek tudja, mi az utca, és mi minden megy végbe az utcán. Mégha nem is szabad a gyermeknek játszania az utcán, olyan hely ez, ahol kíváncsisága és érdek-

lődése mindig új táplálékot talál. A vallási kifejezések nyelvterületén azonban ritkán fordul elő az „utca" szó. Helyette mindig az „út" szót használjuk. Arra intjük a gyermeket, hogy ne menjen „rossz utakra"; sok mindent beszélünk neki „a mennybe vezető útról", és más hasonlóról. „Utak" azonban alig játszanak szerepet a mai gyermekek életében. A városi gyermekek már egyáltalán nem ismernek mást, mint utcákat, de sok falusi gyermek számára is már csak alárendelt szerepet játszanak az utak. A nagy utak éppenséggel az utcák. Ha a vallásoktatásban „utakról" beszélünk, ez ugyan biblikus kifejezésmód, ám kérdéses, vajon manapság életközeli-e az ilyen beszédmód. Magától értetődően nem arról van szó, hogy az „út" szót megszüntessük, de igenis arról, hogy kiegészítsük az oktatás nyelvében az „utca" szó átvételével.

Mivel a tanítás nyelvterülete mentes a technika világától, ez a világ természetesen nem található meg a gyermekek imáiban sem. A gyermekeket felszólítjuk, hogy adjanak hálát Istennek és dicsőítsék őt a napért és a csillagokért, a fákért és a virágokért, de csak ritkán a technika dolgaiért. Ugyanezen az alapon nem méltatják a gyermekek figyelemre a műszaki dolgokat, ha vallásos képeket festenek.

Amit a technikának a vallásos nevelésből történt kieséséről mondtunk, érvényes a szülői ház nevelésére is. Minthogy maguk a felnőttek sem szokták meg, hogy evilági életüket szembesítsék a hittel, eszükbe sem jut, hogy ezt a gyermekeik nevelésében megtegyék. Ezek a dolgok pedig nagyobb horderejűek, mint talán első pillantásra látszanak. Ily módon már a gyermekkorban megkezdődik az újkori ember elidegenedése vallási ősalapjától, aminek hatása mindmáig oly súlyos és káros következményekkel jár.

Említsünk meg még egy mozzanatot, ami igen figyelemreméltó a történetiségről szóló oktatással kapcsolatban. Az Egyházról és társadalomról vallott történetietlen értelmezést kettős reflexióval küzdhetjük le. Tisztázhatjuk – visszapillantva mindkettő múltjára –, hogy bár van bennük állandó mag, életformájukat és hatásmódjukat folytonosan változtatták; és – az elkövetkezőkre tekintve – bemutathatjuk mindkettő jellemzőjeként a jövő fejlődése iránti nyitott voltukat. Ami ennek a szemléletmódnak egyházi vonatkozását illeti, a mai ifjúság számára a múltbeli és a jövőbeni szerkezeti változások iránti ezt a nyíltságot az Egyház azon helyzetével szemléltethetjük, amint ezt a II. Vatikáni Zsinat meghatározta. Fiatalok és idősek ma szüntelenül tapasztalják, hogy a katolikus Egyház mind intézményi, mind pedig lelki szempontból felad olyan álláspontokat, amelyekhez mint elalkudhatatlan örökséghez évszázadokon át ragaszkodtunk. És ugyanígy mindnyájan meg-

élik – van aki felszabadult, van aki megdöbbent érzéssel –, hogy az Egyház megindul egy olyan úton, amelyről senki sem tudja pontosan, milyen célhoz vezet. Az Egyház változási ill. fejlődőképességének ezt a megtapasztalását tehát fel lehetne használnunk az oktatásban, hogy megértetessük, nincs itt szó az egyházi élet bomlási folyamatáról, hanem egyik lényeges szerkezeti elemének a megvalósulásáról, amely eddig ismeretlen, sőt gyanús volt a hagyományos, átlagos egyháztudat számára.

Politika és üdvösség

Ha a mai világ történeti dimenziójáról beszélünk, úgy elsősorban az emberi társadalommal és politikával van dolgunk. Ez esetben a mai világ számára való nevelés mindenekelőtt a politikai cselekvésre való nevelést jelenti. Ezért annak a sokféle újra átgondolandó feladatnak a sorából, amit a világhoz fűződő viszonyunknak az evangélium alapján történő megoldása von maga után, a keresztény oktatás keretében történő politikai nevelés kérdését ragadjuk ki és fogjuk tárgyalni.

Ha ma – a Zsinattal összhangban – azt a követelést támasztjuk, hogy a keresztény hit megkívánja a politikai igehirdetést és a politikai nevelést, az ellentmondással és félreértésekkel egyaránt számolnunk kell. Az ellentmondás talán nem fejeződik ki nyíltan, de burkoltan ott van sok keresztény tudatában. Akinek e tekintetben bizonyítékokra lenne szüksége, emlékezzék csak vissza arra a vallástanításra, amit saját maga kapott, illetve amit ő maga nyújt. Vagy lapozza fel a katekizmusát és más hitoktatási tankönyveket. Szemmelláthatólag burkoltan még mindig megvan és hat az a nézet, hogy a hitoktatás ne foglalkozzék a politika piszkos üzelmeivel. Keresztény hit és politika: e felfogás szerint két olyan terület, amit jobb tisztán elhatárolnunk és egymástól távoltartanunk. Mert elegyítésük egyiknek sem tesz jót. Érdekes megállapítanunk, hogy ez az indokolás nemcsak egyházi részről merül fel, de a politikai körökben is meggondolásokat támasztanak azzal a követelménnyel szemben, hogy a keresztény hit alapján adjanak politikai nevelést. Érthető, hogy meggyőződéses demokraták kellemetlenül érzik magukat, ha azt hallják, hogy az egyházak hozzá akarnak látni a politikai neveléshez. Még mindig éberen él az emberek tudatában a történelmi emlékezés az európai politikának azokra a hosszú évszázadaira, amikor az egyházak voltak a „trón és oltár" frigyének leghűbb védelmezői és híveiket – öregjét fiatalját – ennek a frigynek tiszteletére nevelték. Talán attól

tartanak, megtörténhetik, hogy az egyházak igyekezete ennek a frigynek új, korszerű formájára irányul, és megkísérlik nevelő és művelő tevékenységüket e kívánságok szolgálatába állítani. Ha nem a trón, lehet az egy intézményesített kormány vagy politikai párt, amellyel egyezségre szeretnének jutni. Figyelemre méltó, hogy a Zsinat szükségesnek látta, hogy kifejezetten megállapítsa az Egyháznak a politikai rendszerektől való szabadságát: „Különösen ott, ahol nem egységesen gondolkodik a társadalom, nagyon fontos, hogy helyes szemlélet alakuljon ki a politikai közösség és az Egyház viszonyáról, és hogy világos legyen a különbség aközött, amit a keresztények akár egyénenként, akár csoportosan mint keresztény lelkiismeretük vezette állampolgárok a maguk nevében cselekszenek, és aközött, amit lelkipásztoraikkal együtt az Egyház nevében cselekszenek. Feladatánál és illetékességénél fogva az Egyház semmiképp sem vehető egynek a politikai közösséggel. Nem is kötődik hozzá semmilyen politikai rendszerhez. Ugyanakkor viszont jelzi és védelmezi az emberi személy transzcendens voltát. A politikai közösség és az Egyház függetlenek egymástól a maguk területén, és önkormányzatuk van" (76. pont). Úgy látszik, komolyan kell vennünk a fentemlített meggondolásokat és ellenvetéseket, amelyekhez mindig kapcsolódnak félreértések is, ha ma gondolkodni kezdünk a keresztény oktatás és a politikai cselekvés viszonyáról. Ha kiküszöböljük azokat a félreértéseket, amelyek a kettőnek — hitnek és politikának — egymásközti viszonyát terhelik, máris sokat nyertünk — mindkettő számára. Megpróbáljuk felderíteni ezeknek az ellentmondásoknak egyikét-másikát, miközben megvilágítjuk a hit alapján történő politikai nevelés néhány oldalát[1].

Első helyen kell megemlítenünk azt a körülményt, hogy a keresztény hit a politikai élettel szemben felelős magatartást kíván. A zsinati határozat lelkünkre köti ezt a kötelességet: „Minden keresztény hívő érezze át sajátos és külön hivatását a politikai közösségben. Példájukkal mind mutassák meg, hogy él bennük a kötelességtudat, és hogy odaadóan szolgálják a közjót. Így tettekkel is igazolják, mennyire összhangba lehet hozni a tekintélyt a szabadsággal, a személyes kezdeményezést az egész társadalmi test szükséges egybetartozásával, a kellő egységet a termékeny sokféleséggel." (75. pont.) Mennyiben van ez így? Ez a körülmény idegen az olyan hívő lelkület számára, amelynek egyedül Istennek és az egyes ember lelkének a viszonya fontos. E hívek számára egyedül arról van szó, hogy az ember „lelke" megmeneküljön, azaz, hogy megszabaduljon Istennel szembeni bűnétől és felelősségétől. Igaz, a világban és a világgal való élet elkerülhetetlen valóság. De jól teszi az ember, ha távoltartja magát tőle, és „a lé-

lek kultúráját" ápolja. Ezzel az elképzeléssel gyakran párosul az a tudat, hogy az evilágiságnak ez a megvetése jelenti a tiszta és magasabb fokú kereszténységet, a valódi jámborságot. Ennek az egész, az újkori jámborságot uraló fogalomkörnek az alapja az üdvösségnek olyan spiritualista és individualista értelmezése, amely ellentétben áll a biblia üzenetével. Meg kell mondanunk ezekkel az elképzelésekkel szemben, hogy a keresztény hit lényegét nem fejezhetjük ki az „Isten és a lélek" képleteivel. Ha rövid formulát keresünk annak az üzenetnek a számára, amit a próféták és a názáreti Jézus hirdettek, s ami meghatározza a hit lelkületét, az talán inkább így szólhatna: Isten és a világ. Ezen üzenet szerint Isten nincs a világ nélkül, és a világ nincs Isten nélkül. Isten ennek a mi világunknak teremtő eredete, folytonosan fenntartó, alkotó és meghatározó ereje, és jövőbeni megújítója. Isten nem valami világtagadó és anyagellenes hatalom. Éppen ezért fordul az emberi társadalom felé is, amelynek az üdvösségét már most akarja, nem majd csak a jövendő világban. Ezért üzenete felhívja az embereket arra, hogy karolják fel ezt a társadalmat.

A hitnek ezzel az alapvető tételével eljutottunk tulajdonképeni témánkhoz: a politikára való nevelés kérdéséhez. Az ember világát ma a politika határozza meg és a jövőben még inkább. Elsősorban a politika dönti el, vajon olyan társadalmi rendhez jut-e az emberiség, amelyben béke, igazságosság és szabadság uralkodik. Minthogy eszerint a politikában az emberről van szó, ezért kell a kereszténynek hite miatt politikával foglalkoznia. Döntő fontosságú, hogy tisztában legyünk a keresztény ember politikai ténykedésének az eredetével.

Világosan meg kell mondanunk, hogy a hit az, amely megkívánja a politikai igehirdetést és nevelést. Mert a vallástanítás eddigi története azt bizonyítja, hogy amennyiben egyáltalán művelték az állampolgári nevelést, azt túlnyomórészt úgy fogták fel, mint a negyedik parancs egyik követelményét. Ez azután körülbelül ilyen formában történt: Isten a negyedik parancsban nemcsak azt kívánja, hogy a gyermekek engedelmeskedjenek szüleiknek, hanem azt is, hogy a polgárok engedelmeskedjenek az államhatalomnak. Az állam századokon keresztül a császár, a király, vagy a tartományi fejedelem volt. A vallástanítás, és a prédikáció nem kevésbé gondoskodott e monarchák számára a legengedelmesebb alattvalókról. A vallástanításból még ma sem veszett ki teljesen ez a felsőbbség-alattvaló-modell. Ennek a modellnek mai változata csupán a felsőbbség hordozóit változtatta meg. Eszerint a demokratikus államokban a kormány a felsőbbség. Ez pedig az állam,

amelynek a polgárok engedelmességgel tartoznak. Ha a vallásoktatás még ma is ilyesfajta oktatást végez, úgy egy politika és demokrácia előtti világban él. Szófogadó alattvalókat nevel, de nem politikus embereket. Az ilyen tanítás vét mind a hit, mind pedig a mai politikai valóság ellen. A hit megkívánja a szabad, nagykorú és felelősséggel cselekvő embert. Így kell élnie a hívőnek az Egyházon belül és az emberi társadalomban is. Ne fokozzuk le őt alattvalóvá sem az Egyházban, sem a társadalomban.

Közvetlenül és egyértelműen belátható, hogy az alattvalóvá történő egyházi nevelés manapság vét a politikai helyzet ellen is. Hiszen a demokrácia abból él, hogy polgárai teljeskorú és felelős emberek. A demokratikus államban a polgár első erénye nem az engedelmesség, hanem az ember felelős, szabad cselekvése. És az Egyházban sem lenne szabad ennek másképpen lennie. Legyen szabad újra hivatkoznunk a lelkipásztori határozatra, amely nem egy helyén jóváhagyja és megköveteli mindenkinek a szabad politikai tevékenységre való jogát, mint pl. a 75. pontban: „Teljes összhangban van az emberi természettel, hogy olyan alkotmányjogi berendezéseket dolgozzunk ki, amelyek egyre jobban és bármi néven nevezendő megkülönböztetés nélkül ténylegesen lehetővé teszik minden állampolgár szabad és cselekvő részvételét mind a politikai közösség jogi alapjainak megalkotásában, mind az állam irányításában, mind a különféle intézmények munkaterületének és céljainak meghatározásában, mind pedig a vezetők megválasztásában."

Ezeknek a gondolatoknak folytán szükségessé válik a vallástanítás revíziója. El kell hagynunk a negyedik parancsolatra való hivatkozást, amely által Isten a lelkünkre köti az államéletben való magatartásunkkal járó kötelességeinket. Az az oktatás, amit így indokolunk és fogalmazunk meg, alattvalóvá nevel, akinek első kötelessége az engedelmesség, nem pedig teljeskorú és kezdeményező kedvű politikus emberré. Végzetes dolog, ha az egyházi oktatás negatív álláspontot foglal el, a tekintély helytelenül értelmezett fogalma alapján, a demokráciával és ennek az ember méltóságáról és jogáról vallott nézeteivel szemben. Evégett nem hivatkozhatik Jézus üzenetére. Az evangélium arra hívja fel az embereket, hogy Isten szabad fiai és leányai legyenek, szabadok nem a szónak abban az értelmében, hogy erkölcsileg kötetlenek, hanem az Isten akaratához való kötöttségnek abban a formájában, amely szabad döntésen alapul. Így, kötöttségben és mégis szabadon kell a kereszténynek élnie és cselekednie a világban és a világért. Következésképpen az egyházi oktatásnak nem mellékes, hanem központi feladata az ifjúságnak felelősen gondolkodó és cselekvő politikus emberekké való nevelése.

Ha elfogadjuk ezt a megállapítást, úgy ebből önkéntelenül adódik az a felismerés, hogy nem a nevelő kénye-kedvétől függ, hogy a vallástanítás keretében politikailag nevelést nyújt-e a tanulóknak, vagy sem. Ha elutasítja ezt a nevelést, vét a hit ellen. Ebben az esetben elmulasztja hogy az ifjúságot rávezesse a hit megvalósításának manapság oly szükséges formájára. Sőt, tovább is kell mennünk egy lépéssel. A politikai valósággal foglalkozó hívő tanítást nem szabad még csak a vallástanítás szélére sem szorítanunk. Ma ez ui. azokhoz a fontos tantárgyakhoz tartozik — mint egyébként a világgal foglalkozó egész oktatás —, amelyeket nem lehet büntetlenül elhanyagolnunk és leértékelnünk. A Zsinat lelkipásztori határozata sürgetően meg is követeli az ifjúság politikai nevelését: „Nagy gondot kell fordítani az állampolgári és politikai nevelésre, amely annyira szükséges manapság, mind az egész nép, mind kiváltképp az ifjúság számára, hogy így az összes állampolgárok betölthessék szerepüket a politikai közösség életében" (75. pont). Szemmelláthatóan keveset tudunk még arról, milyen az a keresztény oktatás, amely igyekszik megfelelni Isten felhívásának, ami a modern emberi társadalom helyzetében rejlik. Az azonban bizonyos, hogy nem elég a politika kérdését csak a parancsolatokról szóló tanítás függelékeként tárgyalnunk. A politikára való keresztény nevelés háttere az egész hittan. Főleg Isten és a világ, különösen pedig Isten és az emberiség kapcsolatának az értelmezése alapvető jelentőségű. Erről már fentebb szó volt.

A további megfontolás megérteti majd velünk, hogy valóban mennyire központi feladattal van itt dolgunk. A keresztény hitnek megvan az az irányultsága, hogy a szeretetben váljék hatékonnyá. Mivel ez nem más, mint hit Istennek a világhoz forduló szeretetében, ezért kiváltja a hívőben a szeretet indulatát a világ, főleg pedig az embertársak iránt. Nem is igazi hit az, amely nem törekszik erre a megvalósulásra. Ennek a tényállásnak nagy jelentősége van a mi problémánk számára is. Ebből a szempontból a keresztény ember politikai cselekvése úgy tekinthető, mint a felebaráti szeretetnek a teljesítése. Ismeretes, hogy a felebaráti szeretet az istenszeretettel együtt a főparancsolat. Eszerint nem csupán egy parancsolat a többi között. Mégcsak nem is az első a parancsolatoknak valamiféle sorozatában. Sokkal inkább az az alapvető beállítottság, amelynek meg kell határoznia a hívő embernek az embertársa iránti egész magatartását. Ez arra kötelezi a hívőt, hogy önzetlenül szolgálja embertársait. Mivel pedig az emberi társadalommal kapcsolatos döntéseket ma mindenekelőtt a politika terén hozzák, a felebaráti szeretet parancsa arra készteti a híveket, hogy az ember iránti szolgálat kedvéért politikai te-

vékenységet végezzenek. A politikával való nemtörődés a szeretetlenségnek egyik formája lehet és ezért a főparancsolat ellen mulasztásból elkövetett véteknek minősül.

Alkalmazzuk ismét a mondottakat a vallástanításra. Manapság sürgősen szükséges a jelenlegi világ szempontjából újrafogalmaznunk a felebaráti szeretet tanítását. A Második Vatikáni Zsinat igényelte és csírájában már meg is valósította ezt az újrafogalmazást különféle határozataiban. Eszerint a szeretet beállítottságának kell meghatároznia a keresztény ember magatartását minden ember iránt, függetlenül attól, hogy vajon hívők-e vagy hitetlenek. Az oktatás számára ez azt jelenti, hogy ebben a széles és nyílt értelemben kell magyaráznunk a főparancsolatot. Nem kevesebbről van itt szó, mint arról hogy megszüntessük az üdvösségért való felelősség magánügy jellegét. Ez a felelősség a társadalomra vonatkozik. Ezzel kapcsolatban a Zsinat megállapítja: „A világ mélyreható és rohamos változása sürgetően követeli, hogy ne legyen olyan ember, aki – akár mert nem kíséri figyelemmel a fejlődést, akár tunya érzéketlenségből – továbbra is egy merőben az egyénre szabott erkölcshöz igazodik. Az igazságosság és a szeretet kötelezettségének egyre inkább csak úgy tehetünk eleget, hogy mindenegyes ember, miközben a maga képességei és a mások szükségletei szerint hozzájárul a közjóhoz, egyszersmind támogatja és segíti azokat a magán- és közintézményeket is, amelyek az emberi életkörülmények javítását szolgálják... Tekintse mindenki szentnek azt, ami együttjár a társas összetartozással. Tartsa ezt a mai ember egyik legfőbb kötelességének, és igazodjék hozzá. Minél inkább egységesül ugyanis a világ, annál nyilvánvalóbban túlnőnek az emberek kötelességei a szűkebb csoportok keretein, és lassankint kiterjednek az egész világra. Ehhez feltétlenül szükséges, hogy mind az egyének, mind az emberi közösségek önmagukban is kimüveljék, és a társadalomra is kiárasszák az erkölcsi és a szociális erényeket, úgyhogy az isteni kegyelem segítségével valóban új emberekké legyenek, s mint ilyenek az újszerű emberiség építőivé" (30. pont).

Tekintsünk most el ebben a vonatkozásban az ökuménikus szempontból annyira szükséges kiszélesítéstől. Ha tekintetünket a politikai helyzetre irányítjuk, előttünk áll a feladat, hogy kapcsolatba hozzuk a második főparancsolatot a mai emberiség valós helyzetével. Mivel a helyesen végbemenő politikai tevékenységet azért kell gyakorolnunk, hogy szolgáljuk az emberi társadalmat, ami azonban végül is magának az embernek a szolgálata, a szeretetnek oda kell fordulnia a politikához. Az ifjúságnak ezen az új módon kell magyaráznunk a szeretetet. A vallásoktatás nem tölti be azt

a feladatát, hogy megjelenítse az evangéliumot, azaz alkalmazza azt az emberek mai helyzetére, ha elmulasztja ezt a kitárulást és ezt a konkretizálást.

Ebben a távlatban a szentek tiszteletéről szóló tanítást is felül kell vizsgálnunk. Tisztáznunk kellene e tanításnak a világhoz való viszonyát, amelynek még a „világtól való visszavonulás" formájában is lehet pozitív értelme. A szentek ezen új tiszteletének egész tartalmát abban foglalhatnók össze, hogy a szenteket nem csak amiatt „szeretjük és tiszteljük", mert „Isten barátai" voltak, és „Istent mindenekfelett szerették", hanem mert – éppen ennek az istenszeretetnek az alapján – szerették az embereket és a világot is, és szolgáltak nekik. Ha tehát mintaképül ajánljuk őket az ifjúságnak, nem lenne szabad elfelejtenünk, hogy azok voltak az ember és a világ szolgálata terén is. Ami különlegesen a dolog politikai oldalát illeti, szemléltetnünk lehetne ezt olyan szentek alakján, mint az orleansi szűz és Flüi Miklós.

Ha a politikai élet szolgálatát úgy tanítjuk, mint a felebaráti szeretetnek egyik, manapság különösen időszerű formáját, úgy ennek két üdvös következménye van. Ily módon először is a felebaráti szeretet elveszti az ifjúság szemében minden szentimentalitás jellegét. Tény az, hogy a fiatalság az érzelgősséget nem becsüli sokra. A fiatalkorú ember érzésvilága számára ui. könnyen tapad hozzá valami lágyság. Úgy tűnik néki, hogy az inkább a gyengeségnek és az engedékenységnek, mint az erőnek és a teljesítménynek a kifejezője. Valójában természetesen épp ez utóbbi. Ha mármost úgy magyarázzuk az ifjúságnak a felebaráti szeretetet, mint az emberi társadalom megsegítésére irányuló készséget, és ezt a mai politika feladatai szempontjából kifejtjük, úgy elpárolog minden szentimentalizmus. Akkor a „felebaráti szeretet" kifejezéséhez hozzákapcsoljuk a felelősség, nagyság, teljesítmény, sőt keménység fogalmát. Akkor a szeretet elsőrendűen nem érzés többé, hanem személyes magatartás, amit inkább az akarat, mint az emberi érzelem irányít.

A felebaráti szeretet politikai konkretizálásából adódó második következmény a politikai cselekvés tárgyára irányul. Már említettük, hogy a felebaráti szeretet oldaláról nézve azt kell tanítanunk a politikai cselekvésről, hogy az szolgálat az emberi társadalom iránt. Az egyházi oktatásnak a társadalom szolgálatára kell nevelnie az ifjúságot. Ennek a nevelői feladatnak az előterében azok a kérdések állnak, amelyeket a békére, az igazságosságra és a szabadságra való nevelés támaszt. Közben azonban döntő jelentőségű, hogy ezeket a kérdéseket ne tárgyaljuk úgy, mint valami elvont elveket – mintegy időtlen, a történelem fölött lebegő

örök igazságokként –, hanem mint annak a hitnek a követelményeit, amely kapcsolatban van az emberi társadalom jelenlegi helyzetével. Természetesen e három említett feladat csak a legfontosabb kérdéseket jelenti. De ezek megoldhatatlanok, ha nem vesszük tekintetbe az egyéb politikai magatartás-módozatokat is. Így például nem lehet megfelelően beszélnünk a szabadságról anélkül, hogy ne tisztáznók, mit jelent a megbecsülés és türelmesség. Lehetetlen foglalkoznunk azokkal a különféle politikai magatartás-módozatokkal, amik a nevelés terén felmerülnek. Ezek közül kiragadom a békére való nevelés feladatát, és megkísérlem annak egyes alapvonalait felvázolni. A béke az emberiség életkérdésévé lett, s a keresztény hit szerint az üdvösség várását és a béke szolgálatát nem szabad egymástól elválasztanunk.

A békére való nevelés

A szolidaritás

A világon mindenütt növekedőben van a minden ember iránti szolidaritás érzése. Mindenki tudja, nemcsak a széleslátókörű politikusok, tudósok és újságírók, hanem „az utca embere" is, hogy a háború szörnyű szenvedései és világméretű veszélye mindnyájunkat érint és ez a meggyőződés nem csupán a felnőttek körében terjedt el. Bár úgy látszik, mintha az újságba és a televizió képernyőjére vetett pillantás, vagy a rádió-hírek hallgatása az emberi szolidaritás ellenkezőjét bizonyítaná, hiszen a háborúk, a rejtett és nyílt háborús veszélyek, a kelet-nyugati feszültségek, a faji nyugtalanságok néhány államban, az egység hiányáról, megosztottságról és gyűlöletről tanúskodnak, és a szolidaritásnak ellentmondanak. És mégis: Számtalan embert éppen ezeknek a rossz és az emberiséget veszélyeztető jelenségeknek mindennapos megtapasztalása ébreszt egyre erősebben annak a tudatára, hogy menynyire veszélyeztetik ezek az egész emberiséget és mennyire közös érdek, hogy mindenütt a béke és az igazságosság uralkodjék. Ezért a szolidaritás milliók nagy reménysége keleten és nyugaton egyaránt. De vajon a kereszténye ké is?

A Második Vatikáni Zsinat magáévá tette a szolidaritás fogalmát, és nagy jelentőséget tulajdonított az általa jelzett ügynek a jelenlegi és a jövőbeni társadalom, de különösképpen az Egyháznak a társadalom életében való jelenléte számára. Így az a határozat,

amely az Egyházról szól a mai világban, azzal az általunk már idézett mondattal kezdődik, amelyet mélységesen áthat a minden emberrel való szolidaritás tudata[2]. A határozat vége felé a Zsinat kifejezetten hangoztatja azt a szándékát, hogy az emberek közti növekvő testvériséget kívánja szolgálni: „Szent Zsinatunk mindazzal, amit az Egyház tanításának tárházából előadott, segítséget kíván nyújtani minden kortársunknak, akár istenhívők, akár nem ismerik őt el kifejezetten. Értsék meg világosabban teljes hivatásukat! Alakítsák a világot az ember kimagasló méltóságának egyre megfelelőbben! Mélyebben megalapozott egyetemes testvériségre törekedjenek, és szeretettől indítva nagylelkű, együttes igyekezettel tegyenek eleget korunk sürgető követeléseinek" (91. cikkely). Ennek az egyetemes szolidaritásnak két olyan mondatban ad vallási értelmezést, amely meggyőző egyszerűségével alkalmas arra, hogy az oktatás számára alapul szolgáljon: „Minthogy az Atyaisten mindennek kezdete és végső célja, valamennyien arra vagyunk hivatva, hogy testvérek legyünk. Éppen ezért, ha már ugyanaz az emberi és isteni hivatás szólít mindnyájunkat, akkor erőszak és fondorkodás nélkül együttműködhetünk, és együtt is kell működnünk, hogy igaz békében épüljön a világ" (92. pont). Nem ezek a határozat egyedüli olyan mondatai, amelyekben minden ember, nemcsak a keresztények testvéri összetartozásának ez a tudata és érzése fejeződik ki.

A Zsinat nem maradt meg csupán általános fogalmaknál, hanem nyomatékos szavakkal mutatja meg a hívőknek konkrét feladataikat a mai társadalomban, olyan feladatokat, amelyek az összesek kölcsönös kapcsolatából adódnak: a népek és fajok közti békéért, a szegénység, éhinség és más nyomorúság megszüntetéséért, az igazságosság érdekében folytatott tevékenységet. Kiemelem ebből a béke szempontját, és megpróbálom világossá tenni, mit követel itt a keresztény neveléstől a testvéri szolidaritás szelleme.

A békéről szóló igehirdetés és a békére való nevelés az Egyház központi feladatává vált a mai világban. A világnak nyújtott egyházi szolgálat e két formája nyilvánvalóan a bátortalan és bizonytalan kezdet állapotában van még. Az a múltban oly sokszor ajánlott recept, hogy a dolgokat lassan kell kiérleltetnünk, az Egyház súlyos mulasztási bűnére vezetne, ha azt a mai helyzet békefeladatára alkalmaznánk. Tárgyunkkal kapcsolatban nem a prédikációról beszélünk, hanem a vallástanításról. De mindkettőre nézve érvényes, hogy a békéről szóló helyes oktatás nem tűr halasztást. Mint manapság sok dologgal, úgy ezzel a feladattal is az a helyzet, hogy jobb, ha a kísérletekkel mindig együttjáró fogyatékosságokat vállalva mégis hozzálátunk megvalósításához, mintsem a

tökéletes teljesítmény szándékából elmulasztanánk; ami már nem tűr többé halasztást. Sajnos, nem patetikus szónoki fordulat az, hogy a béke az egész emberiség életkérdésévé vált, hanem olyan kérlelhetetlen és józan igazság, amit a Zsinat lelkipásztori határozata is elismer.

A Határozat, amely a 77-90. pontjaiban tárgyalja a béke kérdését korunkban[3], anélkül, hogy rezignációba esnék, szembefordul az emberiség veszélyes helyzetének mindennemű lekicsinylésével, amikor így ír: „Csalfa remény ne tévesszen meg bennünket! Ha félre nem teszünk minden ellenségeskedést és gyűlölködést, és ha nem jönnek létre határozott és becsületes egyezmények a jövő egyetemes békéjének biztosítására, akkor a máris súlyos válságban élő emberiség csodálatos tudománya ellenére megérheti azt a gyászos órát, amikor már egyéb híján csak a halál szörnyű békéjét tapasztalja meg..." (82. pont). A béke biztosításának a kérdése ma mindenekelőtt a közvélemény problémája. Ennek kialakítására a nevelés nagy hatást gyakorolhat. „Akik neveléssel foglalkoznak, főleg mint az ifjúság nevelői, vagy akik a közvéleményt alakítják, tekintsék súlyos kötelességüknek, hogy gondosan megtanítsanak mindenkit az új, békeszerető érzületre. De szükség van mindnyájunk lelki megújhodására is, hogy rányíljék szemünk az egész földkerekségre és azokra a teendőkre, amelyeket együtt tudunk végrehajtani az emberi nem sorsának jobbrafordulása érdekében" (82. pont). A két idézett szöveg elégséges a feladat sürgősségének jellemzésére. Vázoljunk fel néhány pontot, amely hasznos lehet az oktatás számára.

Előfeltételek

Igazságosság és szabadság, megbecsülés és testvériség: „a béke felépítéséhez feltétlenül szükséges" (78. pont). Más szóval: Aki a békét akarja szolgálni, annak szükségképpen ki kell állnia az említett magatartás-módozatok mellett. Negatív formában kifejezve: Aki elnyomja a szabadságot, aki támogatja az igazságtalanságot, aki nem becsüli meg az ellenfelét, aki semmi megértést sem tanúsít a testvériség iránt, az ellensége a békének is. Ha ezt az oktatásra vonatkoztatjuk, úgy ez annyit jelent, hogy mindezeknek az „erényeknek" bemutatjuk a békével való kapcsolatát. Természetesen ez ismét azt feltételezi, hogy tanítsunk is ezekről az erényekről. Következésképpen a szabadságról és igazságosságról, a szolidaritásról, türelmességről és más magatartási módokról szóló olyan tanításra van szükségünk, mely kapcsolatban áll a társadalommal.

Isten békéje és az emberi társadalom békéje

Feltétlenül utalnunk kell arra az összefüggésre, amely Isten békéjét az emberek közötti békéhez fűzi.[4] Itt azonban óvakodnunk kell egy tévedéstől. Annak a békének ui., amit Isten kínál fel nekünk Krisztus által, nemcsak ahhoz a békéhez van köze, amely az egyes embert Istenhez fűzi. Annak, aki „a békesség Istene" (1 Kor 14, 33), és akinek az emberiséghez intézett szava „a békesség örömhíre" (Ef 6, 15), az az akarata, hogy az emberek egymás között minden téren megőrizzék a békét. Ez azt jelenti, hogy a hívők felelősek az emberi társadalom békéjéért. És ennek a békeszolgálatnak az eredete Isten békés lelkületében van és a felebaráti szeretetben, a második főparancsolatban: „A földi béke, amely az embertársaink iránti szeretetből fakad, mása és következménye Krisztus békéjének, amely az Atyaistenből árad ki. A testet öltött Fiú, a béke fejedelme ugyanis keresztje által maga békített ki minden embert Istennel, és egy népben és egy testben állítva helyre valamennyiük egységét, a saját testében ölte meg a gyűlöletet. Feltámadásának dicsőségében pedig a szeretet Lelkét árasztotta szét az emberek szívébe. Éppen ezért az összes kereszténynek szól a sürgető felhívás, hogy szeretetben cselekedve az igazságot, fogjanak össze minden igazán békeszerető emberrel a béke kiesdeklése és megvalósítása végett" (78. pont). A béke gondja mindig megújuló feladat, mert az emberek bűnössége folytán a háborúk veszélye állandóan fenyeget bennünket. Ám a szeretetben ott lakozik az az erő, amely megakadályozza a háborúkat (78. pont).

A békéről szóló oktatás alapjait az Isten- és Krisztustanban kell megalapoznunk. Isten irgalmazó szeretete az alapja annak, hogy Isten felkínálja nekünk a kiengesztelődést és a békét. A kiengesztelődésnek és a békének ezen felajánlása alapján kell az embernek ugyanebben a lelkületben odafordulnia az embertársaihoz. És ezt a lelkületet kell megvalósítania nemcsak a magánéletben, hanem a közéletben is. Ami az új béketan megalapozását és helyének kijelölését illeti, harmadik helyen a felebaráti szeretet parancsára gondolhatnánk. Nem nehéz itt a békére való vonatkozást felfedeznünk. Természetesen ébernek kell lennünk annak a veszélynek kivédésében, hogy a békeszolgálat magánüggyé váljék. Amint Isten kiengesztelődése is az egész emberiségre irányul, úgy a hívő kiengesztelődési és békekészségének is egyetemesnek kell lennie. Ennélfogva mind a népek közti, mind az egyes népeken belül a társadalmi, politikai és vallási csoportok közti béke szigorú követelmény.

A háborúk embertelensége

A békére való nevelés hatálytalan marad, ha nem foglal állást a modern háborúval szemben. Ezzel olyan kérdések merülnek fel, amelyeket sok kortársunk szívesebben elhallgatna. A Zsinat nyíltan kimondotta, valamint világosan és józanul megfogalmazta ezeket a kérdéseket. A nevelőknek követniök kellene e téren is, sőt éppen ezen a ponton, a püspökök zsinatát. Az igehirdetésben és a nevelésben többnyire elkerüljük a modern háborúk szörnyűséges tényeit. Ezt a mulasztást már a Zsinat előtt is nehezen lehetett kivédeni a hit igényével szemben. Most azonban teljesen megbocsáthatatlan lenne továbbra is hallgatnunk.

A hadviselés növekvő kegyetlensége ellenére még mindig folyik a háborús uszítás és háborúkat viselnek. Íme a Zsinat véleménye: „Sőt, amikor a bármi néven nevezendő természettudományos fegyvereket is harcba vetik, az a veszély fenyeget, hogy a háború eldurvulása olyan barbárságra ragadtatja a harcoló feleket, amely messze felülmúlja az elmúlt idők barbárságát. A mai helyzet bonyolult volta és a nemzetközi kapcsolatok kuszasága ezenkívül arra is lehetőséget nyújt, hogy új, alattomos és felforgató módszerekkel folyjanak hosszantartó, álcázott háborúk. Igen sok eset azt mutatja, hogy a rémületkeltés módszereit alkalmazzák új hadviselési eljárásként" (79. pont). Ebből a tanítás számára az a következtetés vonható le, hogy ne beszéljünk elvontan a háború jogosságáról vagy jogtalanságáról. A fiataloknak is tudniok kell, sőt inkább konkrét, szemléltető, életközeli beszámolókat kell kapniok arról, milyen is valójában a modern háború. Mert a tanításnak nem szabad „a háborúval mint olyannal", amely nem létezik, foglalkoznia; hanem arról a háborúról kell szólnia, ahogyan az a valóságban lefolyik. Az ilyen kíméletlenül kemény bemutatás alkalmával bizonyára felhangzik majd a kérdés, vajon egyáltalán megengedettek-e még erkölcsileg a háborúk. A Zsinatnak az volt a véleménye, hogy „nem lehet megtagadni a kormányoktól az igazságos védekezés jogát, feltéve, hogy előzőleg már kimerítették a békés tárgyalások minden lehetőségét" (79.pont). A modern pusztító fegyverek fejlődése szempontjából kell újra megvizsgálnunk a háborúnak, tehát a védelmi háborúnak a kérdését is (80. pont). A totális háború kérdésében egyértelműen kell döntenünk: „Minden olyan háborús cselekmény, amely egész városoknak vagy széles területeknek és lakosságuknak különbségtétel nélküli elpusztítására irányul, bűncselekmény Isten és ember ellen egyaránt. Ezért következetesen és habozás nélkül kárhoztatni kell (80. pont).

A püspökök bíráló álláspontot foglaltak el az államok fegyverkezési versenyével szemben, amely – mint ismeretes – óriási méreteket öltött. Semmiképpen sem írják alá azt a véleményt, hogy a fegyverkezés a háború megakadályozásának legjobb eszköze. Éppen ellenkezőleg: „Bármiként vélekedjünk is az elrettentésnek erről a módszeréről, legyen meggyőződve az emberiség, hogy a fegyverkezési verseny, amelyhez elég sok nemzet folyamodik, nem biztos útja a tartós béke megőrzésének, és hogy a belőle származó úgynevezett egyensúly sem a biztos és az igazi béke. Ahelyett ugyanis, hogy kiküszöbölné a háború okait, inkább fokozódó súlyosbodásukkal fenyeget. Mert amíg mérhetetlen pénzt fordítanak egyre újabb fegyverek előállítására, addig nem lehet kielégítően orvosolni a mai világ sokféle nyomorát. Ahelyett, hogy igazán és gyökeresen feloldódnának a nemzetek közötti ellentétek, megfertőzik a világ egyéb részeit is. Új utakat kell tehát választani, kezdve a szándékok reformjával, hogy megszűnjék ez a botrányos állapot, megszabaduljon a világ a szorongató aggodalmaktól, és helyreálljon az igazi béke. Ennek okából újra ki kell jelentenünk: a fegyverkezési verseny az emberiség legsúlyosabb csapása, és tűrhetetlenül sérti a szegényeket. Nagyon is félnünk kell, hogy amennyiben tovább tart, egy napon majd megszüli mindazokat a végzetes szerencsétlenségeket, amelyeknek az eszközeit máris készenlétben tartja" (81. pont). Ez félreérthetetlen kijelentés, és bizonyára olyan igazság, amely sok keresztény fülének keményen hangzik. De ma szükséges szolgálatot teljesítünk az emberiségnek, ha ezeket az igazságokat kimondjuk, terjesztjük és belőlük a politikai élet számára a megfelelő következtetéseket levonjuk. Újra óvnunk kell attól az önámítástól, hogy ezeknek a dolgoknak a tisztázása az ifjúság félrevezetése. Hiszen nemcsak a felnőttek hallanak és olvasnak folytonosan a fegyverkezésről. Ezekkel a kérdésekkel – ha figyelembe vesszük az életkor szerinti szakaszokat – nem viszünk idegen elemet a tanításba. Sőt inkább, segítséget nyújtunk egy olyan tapasztalat tisztázásához, amely nagyon is gyakran marad megbeszéletlenül s ennélfogva tisztázatlanul. Az ifjúság értelmi erejéhez képest tanulja meg, hogyan ítélje meg bíráló módon ezt az életveszélyes fejlődési folyamatot, hiszen ez annak a társadalomnak az életét fenyegeti, amelyhez máris hozzátartozik, s amelybe csakhamar beilleszkedik mint annak felnőtt és teljes felelősségű tagja.

A háborúról szóló tanításban ezenkívül különleges jelentősége van még három tényezőnek. Először is a katonának azt az értelmezését kellene továbbadnunk, amely a zsinati határozat felfogásából merít ihletet: „Akik... a hadsereg kötelékében kötelesek szolgálni

hazájukat, ...olyanoknak tekintsék magukat, mint akik a népek biztonságának és szabadságának szolgálatában állnak. Amennyiben helyesen teljesítik ebből folyó kötelességeiket, annyiban valósággal hozzá is járulnak a béke megszilárdításához" (79. pont). Ezek szerint a katonának úgy kell felfognia hivatását, mint a szabadságnak és a békének végzett szolgálatát. Ezt már a fiatalság számára világossá kellene tennünk, hogy később a tábori lelkipásztorok tanácsadása építhessen rá. Felesleges-e figyelmeztetnünk arra a körülményre, hogy itt nemcsak a saját népünk szabadságáról és békéjéről van szó? Másodszor tisztáznunk kell azt, hogy bűntényt jelent, ha a totális háború értelmében követnek el cselekményeket: „Kérlelhetetlen szigorral kell elítélni ezeket a borzalmas bűntetteket. Ugyanakkor viszont a legnagyobb dicséretet érdemli azok bátorsága, akik nem félnek nyíltan ellenállni az ilyen parancsok kibocsátóinak." És: „...a vak engedelmesség sem mentheti fel azokat, akik eleget tesznek nekik" (79. pont). Ehelyütt válik világossá, mennyire sürgős az engedelmességre vonatkozó hagyományos tanítás kritikus felülvizsgálása[5]. És végül szólnunk kell a katonai szolgálat megtagadásának a jogáról. A nevelésnek a Zsinat kijelentéséhez kell tartania magát a katonai szolgálatot megtagadóknak nem csupán katonai körökben elterjedt hátrányos megkülönböztetésével szemben: „Méltányosnak látszik továbbá, hogy a törvények emberségesen intézkedjenek azokról, akik lelkiismereti okokból megtagadják a fegyverforgatást, de készek egyéb formában szolgálni az emberi közösséget" (79. pont).

5. A nemzetközi szervezetek jelentősége

A békére vonatkozó tanításnak nem szabad a rezignációnak arra az állítólagos bölcsességére szorítkoznia, amely szerint ez már így van: háborúk mindig lesznek. Sokkal inkább a jövőre kell irányulnia, amelynek jellegét az emberek erőfeszítése adja majd meg. A béketanítást annak a szándéknak kell meghatároznia, hogy az ifjúságot olyan jövő számára neveljük, amelyben a háborút mint politikai eszközt nemzetközi szerződések és szervezetek segítségével zárják ki. Ebben a jövőben lesznek feszültségek, összekülönbözések és ellenségeskedések. De a háborút nem fogják többé mint a kérdések megoldásának eszközét érvényesíteni. Ezt a reményt nem szabad többé álmodozók agyrémeként elutasítanunk. Hiszen egy idő óta egyre növekszik az olyan szerződések és intézmények száma, amelyek egyre fokozottabban igyekeznek korlátozni a háborúk lehetőségét. A Zsinat jóváhagyta ezeket a törekvéseket, és fel-

hívta a hívőket ezeknek a támogatására: „Nyilvánvaló tehát, hogy minden erőnket megfeszítve elő kell készítenünk azt az időt, amikor a nemzetek megegyezése révén teljességgel meg lehet majd tiltani bármiféle háborút. Ez persze azt követeli, hogy egy olyan mindenki által elismert egyetemes köztekintély létesüljön, amely kellő tényleges hatalom birtokában biztosítani tudja az összes népekre vonatkozólag mind a biztonságot, mind az igazságossághoz való alkalmazkodást, mind a jogok tiszteletét. Addig is azonban, míg ennek az annyira kívánatos tekintélynek intézményesítésére sor kerülhet, szükséges, hogy a mai legfőbb nemzetközi testületek minden erejükkel iparkodjanak kidolgozni minél alkalmasabb eszközöket a közös biztonság megvalósítására. A békének inkább a népek kölcsönös bizalmából kell fakadnia, nem pedig a fegyverektől való rettegésnek kell a békét a nemzetekre rákényszerítenie. Ezért mindenki azon fáradozzék, hogy a fegyverkezési verseny mégis csak véget érjen. Hogy pedig a fegyverkezés csökkentése valóban megkezdődjék, nem egyoldalúan kell eljárni, hanem lépésről lépésre egymáshoz igazodva olyan közös megállapodások alapján, amelyeket igazi és hatékony biztosítékok erősítenek" (82. pont).

A nevelésnek tehát ebben a szellemben kell felébresztenie az ifjúságban a nemzetközi törekvések iránti megbecsülést. A fiatalságnak szüksége van arra, hogy tájékoztassuk ezekről a vállalkozásokról, és arról, hogy azoknak milyen rendkívüli jelentőségük van az emberiség jövője szempontjából, hogy ily módon fel legyen vértezve a nacionalizmussal való gyanúsítás ellen, és hogy ne kicsinyeljék le ezeket az intézményeket. És nem lenne szabad elfelednünk ezzel a felvilágosítással kapcsolatosan, hogy a hívőknek megbízásuk van arra, hogy valamennyi nemzetközi törekvés további kiépítésében szolidárisan együttműködjenek minden jóakaratú emberrel az emberi társadalom békés jövője érdekében (vö. a 90. ponttal).

A keresztény hívő meg van győződve arról, hogy lesz az emberiségnek olyan örökké tartó jövője, amely üdvös, igazságos és békés lesz. „Nem tudjuk, mikor teljesedik be a föld és az emberiség sorsa, vagy hogyan alakul át a mindenség. Elmúlik ugyan a világnak a bűn miatt eltorzult jelen alakja, de tanítást kaptunk, hogy Isten új lakóhelyet és új földet készít, ahol igazságosság uralkodik, és amelynek boldogsága betölt, sőt felülmúl minden az emberek szívéből feltörő, békesség utáni vágyat" (39. pont). A keresztény hit szerint ez a jövő nem azonos azzal, amire korunk nemzetközi törekvései irányulnak. De ez az eljövendő örök békébe vetett hit nem oldja fel a keresztényt annak a felelősségnek a súlya alól, hogy már most, már ebben a világkorszakban tevékeny-

kedjék a béke érdekében, hogy olyan társadalom helyzetét érhessük el, amelyben nem lesznek többé lehetségesek a háborúk. A békének mostani megvalósítása és jövőbeni tökéletesítése kapcsolatban áll egymással. Ennélfogva nem szabad elszigetelnünk a béke örök birodalmának keresztény várásáról szóló keresztény oktatást az ebben a világban végzendő békeszolgálatról szóló tanítástól. Befejezésül idézzük fel még egyszer az „Egyházról a mai világban" szóló határozat jó szellemét (39. pont): „Bár... a földi haladást gondosan meg kell különböztetnünk Krisztus országának növekedésétől, ez a haladás annyiban mégis sokat jelent az Isten országa szempontjából, amennyiben hozzájárulhat az emberi társadalom különb rendjének megalkotásához. Utóbb tehát majd újra megleljük az olyan értékeket, mint az emberi méltóság, a testvéri közösség, meg a szabadság, vagyis a természetnek és az emberi iparkodásnak mindezt a jó gyümölcsét, miután az Úr Lelkének erejével és az Úr parancsa szerint közkinccsé tettük világszerte. Újra megleljük megtisztítva minden szennytől, tündöklően és megdicsőülve akkor, amikor Krisztus visszaadja Atyjának ‚az örök és egyetemes országot: az igazság és élet, a szentség és kegyelem, az igazságosság, szeretet és béke országát'. Ez az ország titokzatos módon itt van már ezen a világon, az Úr eljövetelekor azonban egészen teljessé válik."

1. Vö. az egésszel kapcsolatban: Politische Erziehung aus dem Glauben, kiadó Filthaut Th., Mainz, 1965.

2. Vö. i.m. 167.l.

3. Ehhez Drees B., Das Konzil zur Frage des Krieges, des Friedens und der Völkergemeinschaft, az „Umkehr und Erneuerung" c. gyüjteményben (vö. fentebb I. fej. 5. jegyz.) 393-403.l.

4. Vö. Beck W. - Schmid R. (kiadók): Streit um den Frieden, 1967; Dirks W. (kiadó): Friede im Atomzeitalter, 1967.

5. Vö. Müller A.: Das Problem von Befehl und Gehorsam im Leben der Kirche, 1964.

A korszerű prédikáció hasznos segítsége:

PIERRE-ANDRÉ LIÉGÉ

TANÚIM LESZTEK!

OPUS MYSTICI CORPORIS, Bécs, 1970. 196 l.

Mgr. Roger Etchegaray, Párizs segédpüspöke,
a Francia Püspöki Kar főtitkára ajánlásával.

Nagykorú kereszténységre nevel ez a könyv. Kíméletlenül leplezi le a keresztény vallás torz és gyerekes formáit. A Biblia Jézus Krisztusát állítja a középpontba. Belőle kiindulva és Őhozzá viszonyítva tisztázódnak a nagy kérdések: Istenfogalom, életirányító hit, Húsvét, hivatás, szerelem, éltető vallásgyakorlat, bűn, halál, keresztény közösség, tanúságtétel. Váltóállítás ez az írás, az individualista kereszténység holtvágányáról, a tevékeny szeretetben, a haza és emberiség szolgálatában kiteljesedő keresztény életnek vágányára.

A TARTALOMBÓL:

I. „TI KINEK MONDOTOK ENGEM?" (Mt 16, 15). Istenhordozók vagy istenkeresők vagyunk? Mikor tértek meg? – Ugyanaz az Istenünk mindannyiunknak? – A szent a hitből él.

II. „ERŐSEK VAGYTOK, FIATAL EMBEREK" (1 Jn 2, 14) – Az Egyház fiatalsága. – A testvérek közössége. – Az élet nem szerencsejáték. – Állás vagy hivatás? – A szerelmesek nincsenek egyedül a világon.

III. „ÉNEKELJETEK ÉS ZENGEDEZZETEK SZÍVETEKBEN" (Ef. 5, 19). Hívők de nem gyakorlók? – Vallásos népszokás vagy a hívők liturgiája? – Mise a világ fölött. – Újraéledt plébániák, egyházközségek. – Máriához zarándoklunk.

IV. „ÚGY ÉLJETEK, MINT A VILÁGOSSÁG GYERMEKEI" (Ef. 5, 8) – Az evangéliumi ember. – Ahogy elszívunk egy cigarettát. – Elfelejtett nyelv. – Bilincsek közt vagy a szeszély bábja? – Lehet valaki egy személyben keresztény és „életművész"? A test az Úrért van. – A keresztény élete és halála. – A bűn nyomában. – Örömkönnyek. – Inkább engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek.

V. „LEGYETEK EGYAZON SZERETETTEL EGYMÁS IRÁNT" (Fil. 2, 2). Van-e érzékünk az Egyház iránt? – A keresztények keresik a közösséget. – Emberek az Egyházban. – Ki ez az ember?

VI. „ÁLLJATOK BE AZ ÉPÍTŐMUNKÁBA!" (Ef. 2, 22) – Az élők felhívása. – Az aktív keresztény ABC-je. – Gyökereink. – Legyünk türelmetlenek? – Fel a küldetés vállalására! – Ti vagytok a világ világossága.

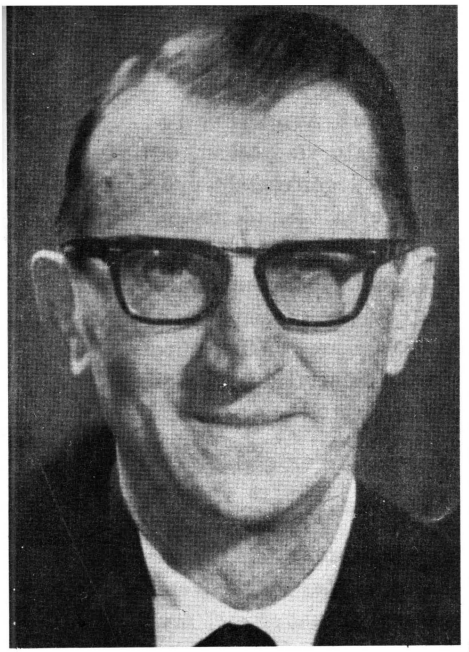

THEODOR FILTHAUT

1907. október 27-én született. 1937-ben kezdte meg hittanári működését. Több éven keresztül tanított a tanítóképző főiskolán s működött mint a főiskolások lelkipásztora Münsterben. Csakhamar a tanítók továbbképzésének egyházmegyei referense. 1957-től a münsteri egyetemen a pasztorálteológia tanára. Betegsége miatt 1968 őszétől már nem adott elő, hanem szorgalmasan dolgozott jelen művén, s alig fejezte be művét, 1967. október 31-én magához szólította az Úr.

Első érdeklődése a liturgiához vonzotta. Legelső tanulmánya: Die Kontroverse über die Mysterienlehre (1947), amely francia nyelven is megjelent, tárgyilagosan ismerteti Odo Casel misztérium-tanát és a vele ellentétes felfogásokat egyaránt. – A liturgikus oktatás főbb irányelveire a „Grundfragen liturgischer Bildung" c. műve mutat rá. Bár idejének legjavát az igehirdetés, hitoktatás kerygmatikus megújításának szentelte, tevékeny munkása maradt a liturgikus mozgalomnak is.

Első katechetikai műve: „Das Reich Gottes in der katechetischen Unterweisung." (1958) E tanulmányában az Isten Országa kulcsfogalmát teszi meg rendszerének kiindulópontjául. Ennek a gondolatnak jegyében születik meg a német egységes katekizmus, amelynek tanításához újabb tanulmányában nyújt jó módszeri segédkönyvet: „Das Reich Gottes in der Glaubensunterweisung" (1964). Következő katechetikai tanulmánya: „Israel in der christlichen Unterweisung" (1963) Izrael üdvtörténeti jelentőségével és ennek katechetikai alkalmazásával foglalkozik.

Filthaut meggyőződése szerint a politikai nevelés is az egyetemes nevelési feladatok közé tartozik, így tehát a hitoktatást is érdekli, amennyiben ez nem csak ismereteket közöl, hanem a hit fényénél az életre is előkészít. Ily vonatkozású tanulmányait a „Politische Erziehung aus dem Glauben" (1965) c. gyűjteményben adta közre.

Mivel Filthaut teljesen benne élt az egyház megújhodási áramában, érthető, hogy a keresztények egységmozgalma is élénken érdekelte. Erről tanúskodik az utolsó, még életében napvilágot látott könyve, amelybe csak egy tanulmányt írt, de amelyre mint szerkesztő rányomta szel-

lemének bélyegét. E terjedelmes mű: „Umkehr und Erneuerung. Kirche nach dem Konzil" (1966, Matthias-Grünewald kiadásában, 407 lap) a zsinati teológiát népszerűsítő irodalom egyik legértékesebb gyűjteménye Filthaut tanulm.: A keresztények egysége az igehirdetésben.

Filthaut 60. születésnapjára tanártársai és tanítványai emlékkönyvet adtak ki, („Die Neue Gemeinde", Exeler A. szerk., M.-Grünewald, 1967) amelyben F. X. Arnold, a német pasztorálteológusok nesztora méltatja az ünnepeltet, s többoldalas bibliográfia örökíti meg önálló művei mellett összes tanulmányainak, cikkeinek címét lelőhelyükkel. De ezt a könyvet épp úgy nem vehette már kezébe, mint legutolsó, posthumus, jelen művét.

Szakvélemények könyvünkről

„Filthaut két szempontból vizsgálja a mai teológia több jelentős témáját: a katekizmus tükrében és a zsinati okmányok alapján. Szuverén tudással foglalja össze a zsinati okmányok idevonatkozó szövegeit, ezeket a Zsinat szellemében magyarázza és szembeállítja a katekizmus eddigi tanításával. Ennek során eltérésekre és egyezésekre mutat rá, valamint konkrét javaslatokat tesz az igehirdetés módszereinek felülvizsgálására." Christlich Pedagogische Blätter 1968 (81) 202.l.

„Miközben Filthaut szembeállítja a II. Vatikáni Zsinat szövegeit az igehirdetés mai helyzetével, ebből magától adódnak parancsoló követelmények a holnap igehirdetése, hitoktatása számára."

N. Greinacher, Theologisch-Prakt. Quartalschrift, 1969 (11) 184. l.

„Amit Filthaut írt az igehirdetésnek, hitoktatásnak a II. Vatikáni Zsinat szellemében történő megújhodása érdekében, az minden papnak és világi hívőnek egyaránt segítségéül szolgálhat arra, hogy a zsinati tanítás fényében megszabadítsa hitletéteményünk kincsét a megmerevedett formáktól és eljusson a hitoktatás és Evangélium végső szembesítéséhez." Signum, 1969 (41) 62.l.

„A felölelt témák tágas íve feszül a Kinyilatkoztatástól, mint az igehirdetés gyújtópontjától... a mai társadalomban való életre nevelésig. Nem lehet arról szó, hogy a szerző minden katechetikailag jelentős témát felölelhessen e lapokon, nem is ez volt a szándéka. Sokkal inkább kézen fogja az olvasót, kaput tár fel előtte és még gyorsan rámutat azokra az utakra, amelyeken ő már nem járhat, utakra, amelyeknek kiépítésében megakadályozta őt a halál."

W. G. Esser, Katechetische Blätter 1968 (93) 759-61.l.

Hogyan közvetítsük a Zsinat tanítását igehirdetésünk során, akár a prédikációban, akár a hitoktatásban? – ez a kérdés nagyon sok lelkipásztorban felmerült, mindjárt a Zsinat után. Ezért jelent nagy segítséget Filthaut könyve, melyben szerzőnk biztos tudással és világos áttekintéssel foglalja össze a Zsinat vezérgondolatait, hogy azokat az igehirdető értékesíthesse. Szerzőnk egyben új utakat is keres, új feladatokra mutat rá a katechézis számára.